

**Ненад Вујадиновић, Марина Маркоска,
Григориј Маркоски**

СРПСКИ ЈЕЗИК

**за VI разред
деветогодишњег основног образовања**

Автори

Ненад Вујадиновић
Марина Маркоска
Григориј Маркоски

Рецензенти

др Чедомир Стојменовић
Елизабета Стојановска
Весна Крацовска

Графички дизајн

Жарко Стојановић

Језичка редакција

Ненад Вујадиновић

Издавач: Министерството образовања и науке Републике Македоније

Штампа: Графички центар дооел, Скопље

Одобрен од Национална комисија за учебници, со Одлука за одобрување и употреба на учебник по предметот СРПСКИ ЈАЗИК за VI одделение на основното деветгодишно образование, со број 23- 1386/1 од 10.11.2015 година.

CIP-Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св.Климент Охридски„ ,Скопје

373.3.016:811.163.41(075.2)

Српски језик за VI разред деветогодишњег основног образовања/Ненад Вујадиновић,Марина Маркоска,Григориј Маркоски. – Скопје: Министерство за образование и наука на Република Македонија , 2016. – 156 стр. : илустр. ; 30 см

ISBN 978-608-226-380-9
COBISS.MK-ID 101339402

Драги ученици,

Пред вама је уџбеник који треба да вас поведе на још једно путовање у прекрасни свет знања и уметности. Ово је књига која ће вам помоћи да посетите непозната места и пределе, да упознате необичне и интересантне ликове уз које ћете доживети нова узбуђења и авантуре. Ово је, истовремено, и уџбеник који ће вам омогућити да продубите стечена знања из области савременог српског језика, да допрете до тајне писане речи, да научите понешто о принципима и правилима њеног стварања и да наставите да откривате и усвајате вештине њеног уметничког осмишљавања.

У савладавању одређених задатака, због постизања заједничких циљева, биће потребно да међусобно сарађујете и да на тај начин јачате тимски дух и развијате социјалне вештине.

Задаци су осмишљени да подстичу вашу маштовитост и стваралачку активност и да вас мотивишу да примењујете стечена знања, да анализирате и вреднујете, да будете креативни.

С обзиром на то да данас, заиста, постоји превелик број информација које треба запамтити и имајући у виду да желимо да подстакнемо ваш истраживачки дух, понудили смо вам и неке додатне изворе информација који ће вам помоћи да добијете комплетнију слику о бројним важним животним питањима и да тако повећате опсег свог знања.

А сада, драги ученици, имајући у виду да се најбоље учи кроз властито искуство и да је знање највеће богатство, време је да окренете лист и да кренете у своју „потрагу за благом“ – у још једну авантуру стицања нових знања!

ЯЗЫК

и Лахонно гамн i. бекену Лази Улхунан
У = Сеп по с. у беру кой теорис Купука
Аронне ампурсао оу Иио. Гофа. Стадичеле у
гасе на оубе бреме плах! Биже бексаи
о аучилемочах! Бале Юзо знае посегни
14 писаво есаиб прилио и сага жана
гае бамам мамо по приносе им беле Саа б
погубуемо: Сага Кага Дохе гоне Енеж б
2: Сапора Смиль а Докь суфа Бигуно мло
моофхе Енл гатемо и нине Золамл Како

ПОРЕКЛО СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Уводне напомене

Припреми се за час

Језик је основно средство споразумевања (комуникације) међу људима. Њиме једни другима исказујемо своје мисли и осећања, преносимо најразличитије информације и искуства – језик нам помаже да научимо нешто ново, али и да сачувамо бројне културне и цивилизацијске вредности. Управо због свега овога, често се каже да је језик **друштвена појава** и да је **настанак језика нераздојно повезан с настанком човека**, те да се мора разматрати у склопу с другим способностима које имају људска бића.

Повежи стечена знања и учествуј у разговору

Шта знате о томе **како се међусобно споразумевају животиње**? Слушајући наставу из других предмета, гледајући телевизијске емисије о животињском свету и претражујући интернет, сигурно сте имали прилике да дознате многе ствари о томе како животиње упозоравају једне друге на опасност, обавештавају да су пронашле храну или како се споразумевају са својим младунцима.

Направите истраживање на тему: Како међусобно комуницирају различите врсте животиња, као што су: птице, мајмуни, пчеле, китови, пси или мрави? **Разговарајте** о овоме са својим наставником. **Распитајте се** зашто **ловци** покушавају да имитирају животиње које желе да улове. **Покажите** једни другима које животиње знате да имитирате.

Прочитај, размисли, закључи

Људи који се споразумевају уз помоћ истог језика чине једну **језичку заједницу**. С обзиром на то да људи живе на различитим местима на нашој планети и да су њихова друштва настајала под различитим околностима, природно је што су у различитим временима настајали и различити језици и њихове групе.

Српски језик припада групи **словенских језика**, а словенски језици спадају у **индоевропску породицу језика**, која је једна од најраспрострањенијих на свету.

Сви језици којима говоре Словени имају много заједничких особина, што указује на то да су међусобно сродни, због чега се и сматра да су сва словенска племена у давној

прошлости живела у заједници. Та заједница се у науци назива прасловенском, а језик уз помоћ којег су се њени чланови споразумевали – **прасловенским**. Све то дешавало се у **преисторијској епоси**, одн. у време кад Словени нису знали за писменост. Због тога се особине прасловенског језика у науци о језику **реконструишу** поређењем података који се могу наћи у сачуваним језичким споменицима из каснијих времена (прва словенска азбука настала је много касније, тек у IX веку) и различитих појава које се срећу у савременим словенским језицима.

Словенска заједница у каснијем периоду распала се на три скупине: јужну, западну и источну, па смо тако добили и **три језичке групе: јужнословенску, западнословенску и источнословенску**.

Српски језик припада групи **јужнословенских језика**, а поред њега ову групу чине **словеначки, македонски и бугарски језик**, те остали језици који су се у новије време развили из некадашњег заједничког српскохрватског језика и који су данас у званичној употреби у земљама нашег региона: **хрватски, босански, црногорски**; као и изумрли **старословенски језик**, на којем су били написани први словенски текстови и који је једно време био књижевни језик свих Словена. **Западнословенску језичку групу** чине: **пољски, чешки, словачки и лужичкосрпски језик**; а **источнословенску: руски, белоруски и украјински језик**.

Упореди

Доказе да су словенски језици међусобно сродни веома је лако наћи у свима њима и на свим језичким нивоима. Ево само примера како се у неким различитим словенским језицима пишу речи: *браћ, зима и риба*.

старословенски	вратъ	зима	рыба
српски	брат	зима	риба
македонски	брат	зима	риба
бугарски	брат	зима	риба
словеначки	brat	zima	riba
руски	брат	зима	рыба
белоруски	брат	зима	рыба
украјински	брат	зима	рыба
чешки	bratr	zima	ryba
словачки	brat	zima	ryba
пољски	brat	zima	ryba

Задатак

Посети неколико интернет сајтова из различитих словенских земаља. **Нађи и запиши** речи које су сличне речима у српском и(ли) македонском језику. **Упоредите** међусобно на часу резултате својих истаживања и **разговарајте** о томе.

Упамти

На прасловенском језику нема писаних споменика, јер је прва словенска азбука настала тек у IX веку. Тада почиње развој **старословенског језика**, који представља **први књижевни језик свих Словена**.

Развој писма

Припреми се за час

Развој писма **трајао је хиљадама година**. Оно је настало из потребе да се различита искуства, знања, доживљаји или поруке забележе како би се **обавештења** могла **пренети на велику удаљеност** или **сачувати** за људе који у одређеном тренутку не учествују у споразумевању.

И пре појаве писма људи су слали **поруке** једни другима и то најчешће тако што су се служили **предметима** и одређеним **поступцима** који су имали **симболичко значење**, а ова се пракса у неким случајевима одржала и до данас. Тако је слање жабе једном индијанском поглавици од стране другог могло да значи објаву рата, бацање рукавице некоме у лице означава позив на двобој, а у многим културама и данас је широко распрострањен „говор цвећа“ – само се треба добро распитати о томе какво се цвеће коме шаље и у којој прилици да „порука“ исказана слањем цвећа не би била погрешно протумачена.

Постави питања

Дознај нешто више од старијих чланова своје породице о „говору цвећа“. Распитај се о томе на које су све начине људи у прошлости (и у различитим крајевима света) слали поруке једни другима. Разговарајте о томе на часу.

Да ли знаш?

Порука се не мора исказати речима. У свакодневном животу често се користимо **гестовима**, покретима тела који имају **симболичку вредност**. На пример: ако желимо да позитивно одговоримо на нечије питање, не морамо рећи: „Да.“ Сасвим је довољно да направимо покрет главом одозго према доле и све ће бити јасно. Наравно, ако желимо да одрекнемо нешто, довољно је неколико пута благо окренути главу лево-десно. Ипак, и у вези с овим морамо бити пажљиви: у суседној Републици Бугарској – потврђивање и одрицање покретима главе обрнуто је у односу на оно на шта смо ми, углавном, навикли.

Прочитај и размисли

У свету су некад постојале и данас постоје различите врсте писама. Као што смо већ споменули, **прво словенско писмо** настало је у **IX веку** и звало се **глагољица**. Претпоставља се да је ово писмо створио **Константин Филозоф**, познатији као **Ћирило**, који је заједно са својим братом **Методијем** превео и прве црквене књиге с грчког на, у то време, нови књижевни језик, који данас називамо **старословенским**.

Одломак из *Зографског јеванђеља*, писаног глагољицом крајем X и почетком XI века

Глагољица је настала по угледу на грчко курзивно писмо, али ускоро се уз њу појавила још једна азбука – **ћирилица** (настала на основу грчког уставног писма), која је била једноставнија и практичнија за употребу, па је убрзо **потиснула глагољицу** на већем делу територија на којима су живели Словени.

Одломак из *Савине књиге*, писане ћирилицом у XI веку

Уочи и упамти

Упореди првих пет слова из старих словенских азбука: глагољице и ћирилице. Лако је закључити која ћеш слова лакше препознати. **Савремена српска ћирилица води порекло од старословенске ћирилице из X века.**

старословенска глагољица	старословенска ћирилица	име слова	гласовна вредност
Ⲁ	А	аз	а
Ⲃ	Б	буки	б
Ⲅ	В	вједи	в
Ⲇ	Г	глагољ	г
Ⲉ	Д	добро	д

Наша **данашња ћирилица** састоји се од **тридесет слова**. У облику у каквом се данас користи, српску ћирилицу оформио је велики реформатор нашег језика и правописа **Вук Стефановић Караџић** и први пут је практично применио у *Српском рјечнику*, објављеном 1918. године. Он је сматрао да **сваки глас (фонема) треба да има само по једно слово**, па је из дотадашње азбуке избацио све непотребне знакове, који су се писали иако нису имали одговарајућих гласова. Тако је из старе ћирилице преузео 24 слова и додао је неколико нових: за фонеме које су се у нашем језику користиле, а које нису имале одговарајуће знаке. У својој правописној реформи Вук се послужио већ **реформисаном ћирилицом** једног другог значајног српског лингвисте тог времена **Саве Мркаља**, коју је надоградио тиме што је у српску ћирилицу увео слова: **љ, њ, њ, њ, њ** и **ј**. Слово **ј** узео је из латинице, због чега је у тадашњој Србији стекао многобројне непријатеље, нарочито међу представницима Српске православне цркве, који су га оптуживали да ради на покатоличавању српског народа.

Насловна страна Вуковог *Српског рјечника*, објављеног 1918. године у Бечу

Повежи стечена знања

Упореди српску и македонску азбуку. Која има више слова? Која су слова различита? **Поразговарај** с наставником и о томе какве **разлике** постоје у **изговору** појединих српских и македонских **гласова**.

Задатак

У школској библиотеци и на интернету **потражи фотографије старих рукописа написаних глаголицом и ћирилицом.** Фотокопирај их или одштапај на свом или школском принтеру и анализирај их заједно с друговима из разреда. Замолите наставника да вам помогне да протумачите неке делове рукописа.

Пронађи слова која су се у **ћирилици** некад употребљавала, а **данас их нема.**

Понови

У новијој култури српског језика у **књижевном** (одн. **стандардном**) **језику**, поред ћирилице, употребљава се и **латиница**, која има **27 простих слова** и **три двојна: dž, lj, nj.** Ова двојна слова зову се још и **диграми** или **диграфи.**

Дознај више

Порекло латинице везује се за **грчки алфabet.** Сматра се, наима, да су Латини прихватили западну варијанту грчког алфабета у VII веку пре нове ере из Куме, грчке колоније у јужној Италији.

Нашу верзију латинице, почетком XIX века (заједно са српском ћирилицом) начинио је **Вук Стефановић Караџић.** Након реформи двојице других значајних јужнословенских лингвиста **Људевита Гаја** и **Ђуре Даничића**, **српска и хрватска латиница уједначене су** и коначно уобличене средином XIX века због потреба стварања заједничког српскохрватског језика.

Обрати пажњу

Нека слова се пишу слично у оба наша савремена писма, ипак, не и потпуно исто: такав је, на пример, случај с малим штампаним словом **к** (у ћирилици), одн. **k** (у латиници). **Покушај да нађеш** друге интересантне сличности и разлике кад је реч о писању појединих ћириличних и латиничних слова (штампаних и писаних). **Поразговарајте** о томе у току часа.

Упамти

У савременом српском језику равноправно се употребљавају ћирилица и латиница. Ипак, немој да заборавиш да **ћирилицу сматрамо примарним српским писмом** и да због тога њену употребу треба посебно неговати.

Присети се

Систем и поредак слова у било ком писму и језику назива се **азбука** или **алфабет**, а за латинично писмо узима се посебан назив **абецеда**. Свако писмо у одређеном језику има утврђени **азбучни ред**. Ово је важно због тога што се многе ствари у оквиру једног језика сврставају по азбучном реду. Можеш ли да наведеш неки пример за то?

Задатак

Поразговарај са својим друговима на часу о томе какву улогу у савременом друштву, нарочито кад је реч о популарној култури (музика, филм) или медијима (телевизија, интернет), имају поједини велики светски језици и **напиши домаћи задатак** на тему: „Због чега се данас латиница сматра најкоришћенијим алфабетом на свету?“ Наравно – *пиши латиничом*.

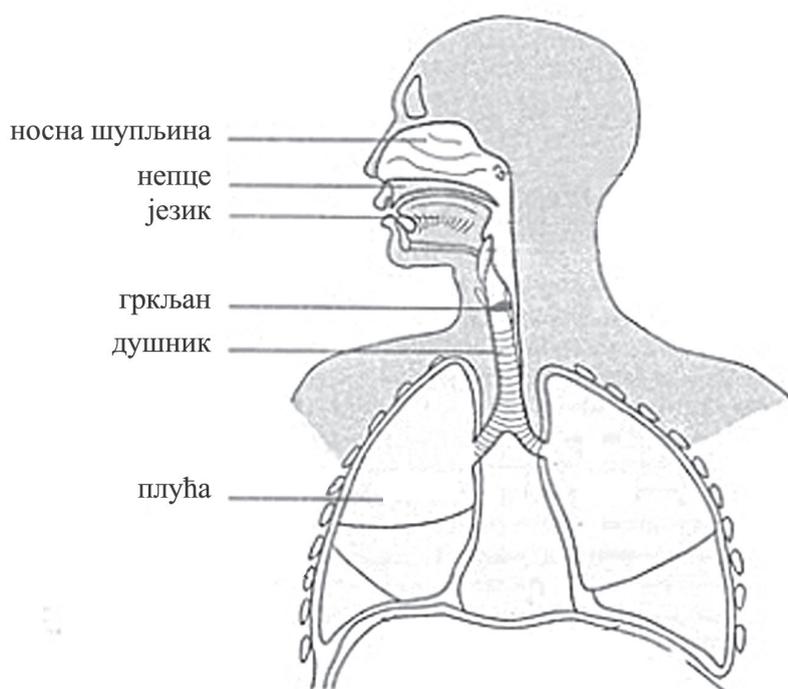
ФОНЕТИКА

Подела гласова

Повежи стечена знања

У току досадашњег школовања, на часовима из матерњег језика, али и на часовима из познавања природе, научили сте да је, ако желимо да наш организам произведе неки глас, неопходно употребити **ваздух**.

Ми ваздух најпре удишемо, а затим га истискујемо из плућа напоље – кроз душник и уста, а понекад и кроз нос. Плућа, душник (с гркљаном и гласним жицама у њему), уста (с језиком, уснама, зубима и непцима) и нос – зову се **говорни органи**.

Говорни органи

Прочитај и сагледај

На основу овога што знамо, лако је закључити да се сви гласови коначно образују у устима. Управо због тога се **према природи свог постанка** гласови и деле на основу тога да ли **ваздушна струја** пролази кроз уста и излази напоље мање-више **слободно** или при том наилази на **препреке**. Гласови при чијем изговору ваздух слободно тече кроз усну дупљу и излази у простор око говорника зову се **самогласници** или **вокали**, а гласови који се образују тако што ваздушна струја у устима наилази на одеђене препреке, које стварају језик и усне, зову се **сугласници** или **консонанти**.

Самогласници (вокали)

Размисли и покушај да закључиш

Кад одеш лекару и кад треба да ти прегледа грло, он обавезно од тебе затражи да изговориш један самогласник. О којем је самогласнику реч? Због чега је то баш тако?

Сагледај

Пошто смо већ рекли да изговор вокала не зависи од препрека у устима, јасно је да он може зависити једино од **облика усне дупље** кроз коју пролази ваздушна струја. Облик усне дупље зависи од **положаја** који **језик** заузима у односу на непца, од положаја **усана**, одн. од положаја **доње вилице** према горњој. Ипак, **при стварању самогласника ваздух** из плућа пролази кроз душник, у гркљану **покреће гласне жице**, које су затегнуте, и неометано излази напоље. Гласне жице, равномерно треперећи, производе **звук**, а у усној дупљи се формирају самогласници које примамо од говорника као **чисте звучне тонове**.

Самогласници у нашем књижевном језику су: **и, е, а, о и у**.

У зависности од тога да ли се при њиховом изговору **језик** помера ка предњем или ка задњем непцу, одн. у коликој се мери према непцу подиже – вокале делимо на: **самогласнике предњег и задњег реда**, одн. на **ниске, средње и високе**.

према положају језика у усној дупљи ↓ →	предњи део усне дупље	дно усне дупље	задњи део усне дупље
високи	и		у
средњи	е		о
ниски		а	

Шематски приказ поделе самогласника у српском језику

Задатак за рад на часу

Изговорите по неколико пута свих пет вокала из нашег савременог језика. Размислите о томе какав положај језик заузима у односу на непца, какав је положај усана и какав је положај доње вилице према горњој. Разговарајте о томе са својим наставником. Затим поново погледајте дати шематски приказ и одредите који гласови спадају у самогласнике **предњег**, а који у самогласнике **задњег реда**. Који су вокали **високи** и **средњи**? Који је једини **ниски** вокал у српском стандардном језику?

Закључи

Да ли је сад јасније због чега лекар тражи да изговориш управо тај једини ниски вокал у нашем језику кад треба да ти прегледа болесно грло?

Сугласници (консонанти)

Понови, размисли и сагледај

Већ смо нагласили да се, за разлику од самогласника, **сугласници** образују тако што ваздушна струја у устима наилази на одећене **препреке**, које стварају **језик и усне**. Дакле, ваздушна струја, једноставно, мора савладати те препреке да би изашла напоље.

Ипак, **препреке** о којима говоримо могу бити **мање или више изражене**. Кад су препреке такве да ваздушна струја, и поред њиховог постојања, може релативно лако и слободно проћи – онда гласове који тако настају називамо **сонантима** или **гласницима**. С друге стране, кад имамо ситуацију у којој ваздушна струја мора савладати веома изражене препреке, онда говоримо о **опструентима** или о **правим сугласницима**.

Научи више

Сонанти у српском језику су гласови: **в, р, ј, л, љ, м, н, њ** и они по својој природи, на неки начин, стоје **између самогласника и опструената**. При њиховом стварању ваздушна струја покреће гласне жице и, с обзиром на то да затим релативно неометано излази напоље, сви сонанти **сматрају се тоновима с примесама шума**.

Специфични међу њима су сугласници: **м, н и њ**, који се образују тако што се у усној шупљини, ипак, створи потпуна препрека ваздушној струји; међутим, док у усној шупљини ова препрека траје, ваздушна струја слободно наставља да пролази **кроз носну шупљину**.

Осим наведених осам гласова, **сви остали** консонанти су **опструенти**.

Вежба

Чули сте за нашу народну пословицу: „Чист рачун, дуга љубав.“ Хајде, да направимо једну брзу „рачуницу“, па да и бројевима потврдимо своју љубав према гласовима српског језика:

самогласници (вокали): _____ гласова
сонанти (гласници): _____ гласова
опструенти (прави сугласници): _____ гласова
укупно: _____ гласова

Научи још више

Време је да научимо нешто и о томе какве све могу бити те **веома изражене препреке**, које стоје на путу ваздушној струји **приликом изговора опструената** или **правих сугласника**.

Препрека може бити **потпуна** и онда се при њеном уклањању ствара прасак или експлозија, па се такви опструенти због тога и називају **праскавим** или **експлозивним сугласницима**. Такви гласови су: **б, њ, љ, к, ђ и њ**.

Међутим, ако ваздушна струја продире кроз теснац, који стварају говорни органи у устима, и уз **велики отпор** пролази кроз усну дупљу, онда гласове добијене на такав начин називамо **тесначним** или **струјним сугласницима**. Овој групи опструената припадају: **з, с, ж, ш, ф и х**.

На крају, имамо и гласове при чијем се изговору у **првој фази** ствара **потпуна преграда**, а у **другој** она **прелази у теснац**, па тако, у ствари, морамо да користимо елементе изговора једног експлозивног и једног струјног сугласника. Управо зато се ови гласови и зову **сливени сугласници** или **африкате**. Такви су: **џ, џ, џ, њ и њ**.

Задатак

Направите мали експеримент. Припремите се да изговорите глас **ӣ**, а онда се у последњем тренутку предомислите и изговорите глас **с**. Урадите то брзо и схватићете да сте, у ствари, успели да изговорите глас **ц**.

Покушајте да откријете од елемената којих експлозивних и струјних гласова су сачињене африкате: **ч, џ, њ** и **џ**.

Увежбавајте правилан изговор ова четири сливена сугласника. За **домаћи задатак пронађите и запишите** што више речи које садрже гласове: **ч, џ, њ** и **џ**. Кад дођете у школу, напишите их на табли. **Читајте наглас** написане речи. **Учите разлике** које постоје у изговору ових и(ли) сличних гласова у **македонском и српском језику**. **Разговарајте** о томе са својим наставником.

Уочи, разговарај и закључи

по месту образовања →		уснени		зубни	предњонепчани	задњонепчани
по начину образовања ↓		двоуснени	уснено-зубни			
експлозивни	звучни	б		д		г
	беззвучни	п		т		к
струјни	звучни			з	ж	
	беззвучни		ф	с	ш	х
сливени	звучни				џ, њ	
	беззвучни			ц	ч, њ	

Шематски приказ поделе опструената (правих сугласника) у српском стандардном језику

Проучи пажљиво наведени шематски приказ и **поразговарај** с друговима из разреда **о карактеристикама опструената** у нашем језику. На основу дате поделе лако је уочити да се ови сугласници образују на различитим местима у усној шупљини (усне, зуби, предње непце, задње непце), па се опструенти **по месту творбе** тако деле на: **уснене (двоуснене и уснено-зубне), зубне, предњонепчане и задњонепчане**.

За разлику од вокала и сонаната, који су увек звучни (при њиховом изговору гласне жице су затегнуте и трепере), **неки од опструената су звучни, а неки нису**. Опструенти се јављају у **паровима по звучности (б и њ, д и њ, з и к, њ и њ, џ и џ, џ и џ, з и с)**.

Задатак за рад на часу

Постављајте једни другима питања и одговарајте на основу датог шематског приказа поделе опструената. На пример:

„Који је једини уснени (одн. двоуснени) експлозивни звучни опструент у српском језику?“ (**б**)

„За које гласове кажемо да су предњонепчане беззвучне африкате?“ (**ч, њ**)

„Који беззвучни опструенти немају свој звучни пар?“ (**ф, х, ц**)

Смислите сва могућа питања и **понављајте** ову игру док не научите да одговорате тачно, а да при том не морате да погледате у табелу.

Акцент у српском језику

Припреми се за час

Реч *клизалишиће* има 10 гласова и сваки од њих, не мењајући при том редослед, можемо изговорити и појединачно: *к-л-и-з-а-л-и-ш-иће*. Ипак, гласове у оквиру ове речи можемо и груписати, па затим изговорити на следећи начин: *кли-за-ли-шиће*. Први пут смо реч *клизалишиће* поделили на гласове, а како смо је поделили други пут?

Прочитај и размисли

У оквиру једне речи **комбиновањем самогласника и сугласника образујемо слоге**. Већ смо истакли да су **самогласници** звучни гласови, чисти тонови, а сад наглашавамо то да су сви они и **носиоци слога**. Вокали се изговарају једним отварањем уста или **једним артикулационим захватом** и тако се ствара основа за формирање слога, у којем може, али и не мора, бити и неки други глас (сонант или опструент). Дакле, **један слог** може имати само **један самогласник**.

У одређеним случајевима и **неки сонанти могу бити носиоци слога**. Најчешће се у овој улози јавља сонант *р* (*вр-хо-ви*, *р-ђа*, *йо-р-ва-иће се*), али и сонанти *л* и *н* понекад могу бити слоготворни; нпр. у властитим географским именима домаћег или страног порекла (*Ја-бл-ка*, *Вл-ића-ва*), као и у неким другим именицама страног порекла (*И-бн*, *би-ци-кл*).

Научи више

Опште правило нашег језика је да граница слога долази иза самогласника (*ку-ћа*, *а-ви-он*, *ли-шће*), ипак, кад се у средини речи нађе више сугласника које је тешко изговорити у истом слогу, граница може доћи и између њих (*сред-сиво*, *лој-ића*, *слав-ље*). Ако се слог завршава самогласником (*ле-иће*, *ли-ва-га*), називамо га **отвореним**; а ако се на његовом крају нађе сугласник (*ог-мор*, *риб-њак*), онда за тај слог кажемо да је **затворен**.

Задатак за рад на часу

Поделите на слоге речи: *учионица*, *Марица*, *кућњак*, *илеменићосић*, *Жлне*, *орво*, *сирела*, *йојрчаји*, *Илија*, *коњаник*, *Ион*, *йрестолонаследниковица*, *Сирџа*, *једно*, *йредседник*.

Одредите колико слогова има свака од њих. Које речи имају и слоге који су сачињени од само једног гласа? Који су гласови носиоци слогова у свакој од наведених речи? Који су слогови отворени, а који затворени?

Уочи

Изговори још једном неке од претходно наведених речи. Да ли све слоге изговараш на исти начин?

Примећујеш да при изговору свих слогова не употребљаваш исту јачину и висину гласа. У свакој речи један од њих посебно се наглашава (*МАрица*, *КУТњак*, *илеМЕНИћосић*, *учиОница*), а остали остају ненаглашени.

Упамти

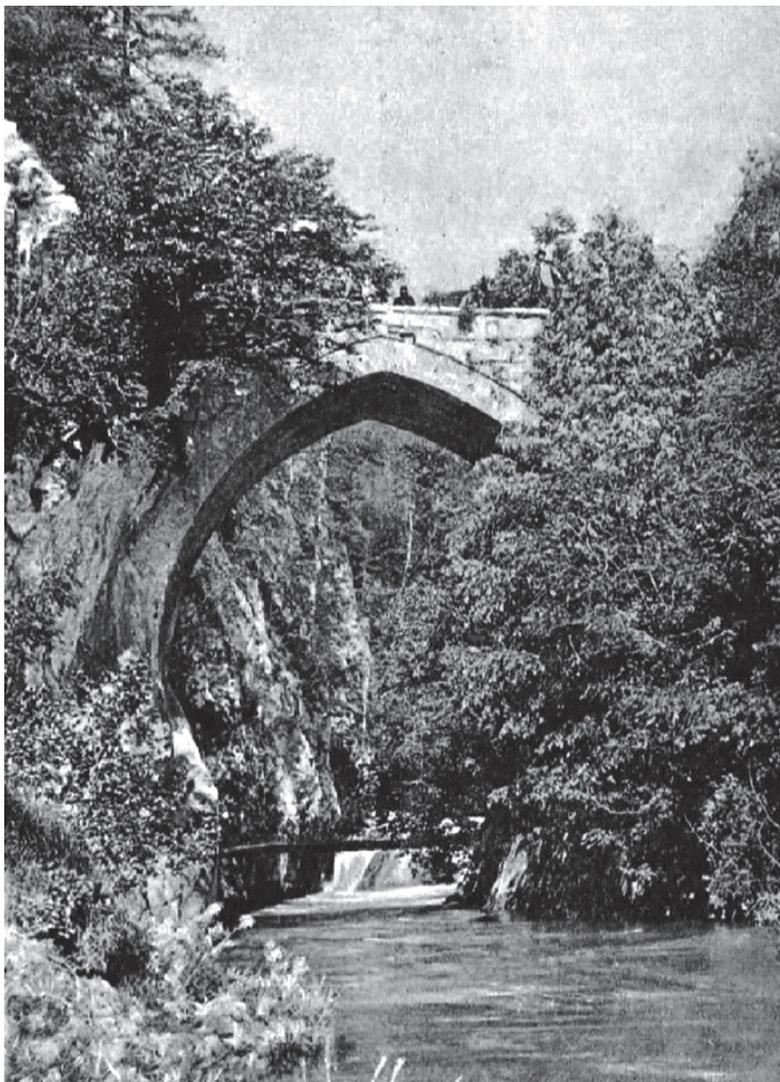
Гласовно истицање одређених слогова у речима зове се **акцент** или **нагласак**.

За рад код куће

Прочитајте овај одломак и **покушајте да учите** разлике између наглашених и ненаглашених слогова у речима. **Учите** место акцента и **препишите** текст тако што ћете великим словима обележити све слокове који су акцентовани. **Ево и мале помоћи:** већ смо уместо вас обележили наглашене слокове у прве три реченице! **Пазите:** не мора свака реч да буде акцентована!

МОСТ НА ЖЕПИ (одломак)

ОТпоче РАД. СВЕТ НИје МОгао да се НАчуди неОбичном ПОслу. НИје ни НАлично на МОСТ Оно што се РАдило. Најпре побише укосе преко Жепе тешке борове греде, па између њих два реда коља, преплетоше прућем и набише иловачом, као шанац. Тако свратише реку и једна половина корита остаде сува. Управо кад су довршили тај рад, проломи се, једног дана, негде у планини, облак и зачас се замути и набуја Жепа. Ту исту ноћ провали се већ готов насип по средини.

Иво Андрић

Прочитај и размисли

Српски стандардни језик има четири акцента, који се разликују у зависности од тога да ли је наглашени слог, за који се каже да је **носилац акцента**, по трајању дуг или **кратак** и да ли је **тон** којим се тај слог изговара **силазан** или **узлазан**.

Тако речи у нашем језику могу имати следеће акценте:

– **дугоузлазни** (ˊ): *ру́ка, зи́ма, ње́сак, зла́ва, ума́рајши, њрејџравајши, зајоведајши.*

– **дугосилазни** (ˋ): *ру̀ке, сунце, ву̀к, њра̀ва, ца̀рсџво, оиван, бла̀ж, најџре.*

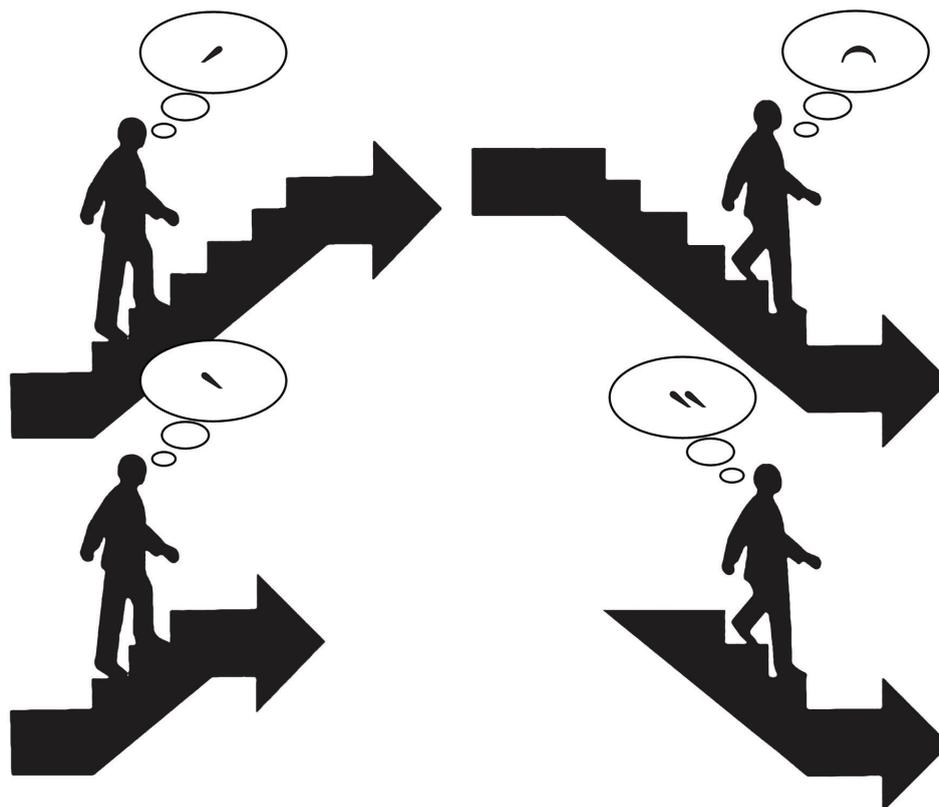
– **краткоузлазни** (˘): *но̀га, дѐца, са̀њив, са̀жибљив, сџајајши, кујовајши, бла̀гословџши.*

– **краткосилазни** (˙): *но̀ге, ко̀њ, књџга, зорџв, бџсџар, хџеџши, вџдеџши.*

Осим ова четири акцента у стандардном српском језику јавља се и неакцентована дужина (-). Реч је о дугим ненаглашеним слоговима који се могу јавити искључиво после акцента: *вџчно̀сџ, ва̀зон, Канаџанка, хо̀рски, њеџам, чиџајуџи, баџџџи.*

	дуги		
узлазни	ˊ (ру́ка)	ˋ (ру̀ке)	силазни
	˘ (но̀га)	˙ (но̀ге)	
	кратки		

Акценти у стандардном српском језику

Уочи и разговарај

Акценат у српском језику може стајати **на било ком слогу** у речи, **осим на последњем слогу вишесложних речи**. Ипак, не може баш сваки акценат стајати на сваком од преосталих слогова у једносложним и вишесложним речима. **Проучи** шематски приказ који следи и **закључи** где се који од акцената може јавити (+), а где не може (-).

акценат	једносложне речи	вишесложне речи		
		први слог	унурашњи слог	последњи слог
дугоузлазни (˘)	-	+	+	-
дугосилазни (ˆ)	+	+	-	-
краткоузлазни (˘)	-	+	+	-
краткосилазни (ˆ)	+	+	-	-

Шематски приказ расподеле акцената у стандардном српском језику

Које акценте не могу имати једносложне речи? На којем слогу може бити било који од наша четири акцента? Могу ли силазни акценти стајати на унутрашњим слоговима вишесложних речи? У којим се све ситуацијама може јавити дугоузлазни акценат?

Упамти

У српском језику слогови под акцентом могу бити дуги и кратки, а тон којим се изговарају може имати узлазну и силазну интонацију. Прву наведену особину (**дужину**) називамо још и **квантитетом**, а другу (**интонацију**) – **квалитетом** акценатованих слогова.

Акценатски знаци пишу се **увек изнад самогласника** јер су они **носиоци слогова** (ово се, наравно, односи и на сонанте: **р, л и н**, за које смо рекли да у одређеним случајевима такође могу бити носиоци слога).

Задатак за рад на часу

Читајте наглас различите текстове из овог уџбеника и увек водите рачуна о акценту, нарочито о његовом месту. Наставник је ту да вас упозори кад погрешите. Наравно, и овде важи златно правило: што више вежбате, пре ћете и научити!

Приметили сте да текстови написани на српском језику најчешће немају акценатске знаке. Ови се знаци пишу углавном у стручним и научним радовима и у оним деловима уџбеника у којима се детаљније обрађују питања из ове области. Ево овде управо једног таквог кратког одломка: **вежбајте!**

НОВЕМБАР

(одломак)

Сељаџи још спавају, а по друму пролазе само ветар и студ.

Болесна трава се насисала влагe, оmlитавила и полeгла, и као арктичка маховина помодрела од мрeза и сланe.

На ивици јендека лeтошњи чкаљ рeзапео своје осушенe кртe стабљичице, са пободеним ћeлавим лоптицама, а на увелом лишћу лeжи мртав један од финих баштeнских паукoвa што падају на распуштене косе малих девојчица и спавају у круницама белих јоргована.

Исидора Секулић

Упореди и разговарај

Неке речи у српском и у македонском језику пишу се на исти начин. Да ли се једнако и изговарају?

српски језик	македонски језик
врáта	врáта
машíна	мáшина
нòга	нóга
висíна	вísина
Цвèтко	Цвèтко

Уочи разлике у изговору и поразговарај о томе са својим наставником и с друговима из разреда. Покушајте да нађете још оваквих речи. Замолите наставника да вам помогне да их правилно акцентујете (**послужите се и речницима** српског и македонског језика које можете наћи у школској библиотеци).

Сагледај

За разлику од српског, македонски акценатски систем не зна за разлике у квалитету и квантитету, па има само један нагласак (˘), који је кратак, динамичан и увек везан за тачно одређени слог. Зато се за **српски акценат** обично каже да је **мелодичан** и релативно **слободан**, а за **македонски** да је **динамичан** и **фиксиран**.

Једини македонски нагласак обележава се на сличан начин на који се обележава и српски дугоузлазни акценат. Ипак, којем је од српских акцената по изговору најсличнији овај динамични македонски нагласак?

МОРФОЛОГИЈА

Врсте речи

Присети се

У току досадашњег школовања учили сте понешто о именицама, придевима, глаголима, везницима, предлозима и другим врстама речи. **Прочитај** одломак који следи и **покушај да одредиш** која реч којој врсти припада.

ПРЕОБРАЖАЈИ (одломак)

Кад те нема, постајем орах без језгре,
пчела без капи меда или себични
скакавац без виолине у руци.

Владимир Мартиновски

Упореди и размисли

Неке од речи из ове песме могу имати само облик у којем су и овде употребљене – такве речи су: *кад*, *без*, *или*, *у*. Остале се могу употребити и у некој другој форми. Тако реч *постјајем* у некој другој ситуацији може бити употребљена у облицима: *постјао сам*, *постјала си* или *постјаћемо*, *постјаћете* итд.; а реч *руци*, може имати и облике: *рука*, *руке*, *рукама*...

ПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

Упамти

Према томе да ли мењају свој облик у различитим ситуацијама у којима се могу употребити, речи се у српском језику деле на **променљиве** и **непроменљиве**. Променљиве речи су: **именице, заменице, придеви, глаголи** и неки **бројеви**; а непроменљиве: **прилози, предлози, везници, речце** и **узвици**.

Научи више

Промена именица, заменица, придева и променљивих **бројева** зове се **деклинација** и ове речи могу имати различит **род, број** и **падеж**, а једним именом зову се: **именске речи**. Род, број и падеж су **граматичке категорије** именских речи.

Промена глагола зове се **конјугација** и њихове најважније граматичке категорије су: **лице, време, начин** и **број**.

За рад код куће

Одреди које су променљиве, а које непроменљиве речи у песми *За зимске дане*, коју ћеш наћи на 83. страни овог уџбеника.

Које од тамо употребљених променљивих речи подлежу деклинацији, а које конјугацији?

Подела именица према значењу

Присети се

Именице су променљиве речи које **именују**: **бића**, **предмете**, **појаве** и **појмове** уопште.

Задатак за рад на часу

Према свом значењу, одн. према садржају који **именују**, именице се деле на **шест група**. **Властите именице** имају и **четири подгрупе**. Пажљиво проучи шему, а затим прочитај одломак из приче *Пољран надимак* (стр. 69) и размисли о томе које именице из те приче припадају којој од ових група (и подгрупа).

властите или особне именице (означавају посебна имена бића и предмета)	имена људи	Иван, Јасмина, Исидора, Неда, Рајко, Петар
	имена животиња	Рекс, Букефал, Леси, Луња
	географска имена	Вардар, Тара, Котор, Србија, Америка, Хималаји
	имена небеских тела	Земља, Месец, Марс, Јупитер, Сунце
заједничке или опште именице (означавају опште називе бића или предмета са заједничким особинама)		човек, мајка, врабац, кућа, река, планина, брод, море
збирне или колективне именице (именују скуп предмета или колектив бића који се узимају као једна целина; карактеристичне су по томе што обликом једине означавају множину)		пруће, камење, грађе, деца, господа, пилад, прасад
градивне именице (именују истим обликом најмању као и највећу количину неке материје, одн. грађе; нпр. реч <i>вода</i> означава једну кап, али означава и читав океан)		вода, вино, жито, злато, млеко, снег, уље
апстрактне или мислене именице (означавају нешто што није видљиво или опипљиво, одн. нешто што се може само замислити или осетити)		радост, вера, нада, лепота, близина, брзина, будућност
глаголске именице (именују различите радње, стања или збивања)		трчање, читање, рођење, радовање, одрастање, свитање, севање

Шематски приказ поделе именица према значењу у стандардном српском језику

Размисли и разговарај

За које од овде наведених именица се може рећи да је уобичајено да се употребљавају у јединици и у множини, а за које се може рећи да је уобичајеније да се употребе само у јединици? У којим случајевима се неке од њих (нпр. **Америка** или **вино**) могу употребити и у множини?

Род именица

Понови

Већ смо говорили о томе да **промену именица**, као и промену осталих именских речи, називамо **деклинацијом** и да су њене **граматичке категорије**: **род, број и падеж** – што значи да једна именица може бити **мушког, женског или средњег рода**; те да (најчешће) може имати и **једину** и **множину**; као и **различите падежне облике**, у зависности од тога у којој смо је ситуацији употребили, одн. од тога какву службу има у одређеној реченици.

Прочитај и размисли

Пажљиво прочитај наредну реченицу и пронађи именице у њој, затим одреди којег је рода свака од њих, па их упиши на одговарајуће место у табели: „Ана и Милован јурили су маче по стану, али им је оно побегло у купатило и ускочило у празну каду.“

	мушки род	женски род	средњи род
биће			
предмет			

Сагледај

Које од наведених именица означавају бића (људе или животиње), а које предмете?

Људи и животиње имају **природан род**: **мушки** или **женски**. *Милован* је именица мушког рода јер означава биће мушког пола (исто као и: *Иван, Сјојан, дечак, учитељ, човек, сјриц*), а *Ана* је именица женског рода јер означава биће женског пола (исто као и: *Милица, Јелена; мајка, жена, сјрина, насјавница*). Код многих младих бића не разликујемо изразито природни род, па и речи које именују та бића, попут именице *маче*, нису ни мушког ни женског рода – већ *срењеџ* (исто као и: *дејте, йиле, јуне, йрасе*).

С друге стране, именице које не означавају бића мушког или женског пола не могу имати природан, па зато имају **граматички род**, који се одређује у зависности од облика именице и неке придевске речи која стоји уз њу (кад нам одмах није јасно којег је рода нека именица, њен род можемо одредити, на пример, уз помоћ речи: *йај, йа* или *йо*). Тако су именице: *сјан, ѓрад, бор* мушког рода јер се својим обликом слажу с именицама које означавају бића мушког пола (*йај сјан* као *йај човек*); *када, кућа, лоййа* су женског рода (*йа када* као *йа жена*); а *куйайило, море, село* средњег рода (*йо море* као *йо дејте*).

Обрати пажњу

У нашем језику има и именица које једним обликом означавају бића и мушког и женског пола. Реч је о именима неких животињских врста (*мува, комарац, ййица, сисар*), али и о онима које означавају нека занимања или звања (*йисар, руководилац*).

За рад код куће

Прочитај одломак из приче *Сјейа* (стр. 142) и пронађи све именице у њему. Одреди којег су рода и запиши које од њих имају природан, а које граматички род.

Број именица

Повежи стечена знања

Погледајмо још једном реченицу: „Ана и Милован јурили су маче по стану, али им је оно побегло у купатило и ускочило у празну каду.“

Све именице наведене у њој употребљене су у **једнини**, јер означавају **једно биће** или **предмет**, одн. **појам**.

Научи више

Облици **множине** употребљавају се кад желимо да именујемо **више** лица, предмета, одн. појмова **исте врсте**.

Управо због овога неке од именица из наведене реченице лако можемо употребити и у множини: „Лепи су они *сѝанови* с пространим *куѝаѝилима* и великим *кадама*.“ Властите именице *Ана* и *Милован* могу имати множину само у изузетним ситуацијама: „У нашој школи има неколико *Мѝлованѝа* и *Анѝа*.“ А шта рећи кад је у питању реч *маче*? Има ли она облике множине?

Направите мало **истраживање** на ову тему и **поразговарајте на часу** о томе како можете именовати више јединки кад је реч и о младунчади неких других животиња као што су: *ѝеле*, *јаѝње* или *ѝиле*?

Да ли знаш?

Претходно смо већ и сами могли да закључимо да је за неке именице (властите, збирне, градивне, апстрактне, глаголске) уобичајено да се углавном употребљавају у једнини. Ипак, има и именица које уопште немају облика једнине, већ се употребљавају само у множини и зову се **плуралија тантум** (назив потиче из латинског језика и често се и у нашем језику пише у оригиналу: **pluralia tantum**). Реч је о обичним именицама којима се именују предмети састављени од најмање два дела: *наочари*, *ѝанѝалоне*, *леђа*, *враѝа*, *виле*, *маказе*...

Задатак

Поразговарај са својим друговима и са укућанима о именицама pluralia tantum. **Покушајте да пронађете и запишете** што је могуће више оваквих речи. Испишите на табли све различите именице које сте пронашли. Проверите их с наставником, одредите им род, а затим их и препишите у своје свеске.

На крају, **преведите** ове именице **на македонски језик**. Подсетите се како се на македонском каже: *наочари*, *маказе*, *ѝанѝалоне*, *леђа*, *враѝа*, *кола*. **Упоредите** да ли се све речи које сте претходно пронашли и записали и у македонском језику сматрају именицама pluralia tantum. Да ли су све истог рода као и у српском језику?

Падежни облици

Прочитај и размисли

Пронађи све именице у овој басни и обрати пажњу на то колико су тачно пута употребљене именице *зец* и *јелен*. Јесу ли те именице искориштене сваки пут у истом облику?

ЗЕЦ И ЈЕЛЕН

Лав, тражећи себи ручак, опази зеца како спава у жбуњу. Могао је лако да га ухвати, но видећи мало даље јелена, пусти се за њим. Зец се пробуди и побеже, а јелен такође. Лав се тада врати зецу, али га више не затече. Он поче да лиже усне и да маше главом, вајкајући се: „Ето ти моје памети! Хоћу јелена, а нећу зеца!“

Езоп

Закључи и упамти

Облици *зец*, *зеца* (два пута), *зецу* и *јелен*, *јелена* (два пута) употребљени су у различитим ситуацијама у одређеним реченицама у којима су имали и различиту функцију.

Именице, као и све друге именске речи, у зависности од рода и броја, **имају** посебне облике за **падеже**. Падеж **показује функцију именичке речи** или израза у **реченици**, нарочито **путем наставака** на самој именици.

Део именске речи који у промени остаје исти зове се **основа** (*зец-*, *јелен-*), а завршни делови који су различити, у зависности од функције речи у реченици, зову се **наставци за облик** (*-а*, *-у...*). Основа именице добија се кад се од генитива једнине одбије наставак за облик (нпр.: *јелен-а*, *йилей-а*, *жен-е*, *сйвар-и*).

У српском језику разликујемо седам падежа. **Независни** падежи су: **номинатив** и **вокатив**; а **зависни** су: **генитив**, **датив**, **акузатив**, **инструментал** и **локатив**.

Научи више

Проучи табелу која следи и упознај се с основним значењима која имају падежи у нашем језику.

НОМИНАТИВ	Облик речи којим се именује вршилац радње или носилац особине (<i>Јелен бежи пред лавом, а и зец је уплашен.</i>).
ГЕНИТИВ	Облик речи који означава чије је нешто (Лав може да види уши <i>зеца</i> и рогове <i>јелена.</i>), кога/чега се нешто тиче (Басна се тиче и <i>јелена</i> и <i>зеца.</i>), од кога/чега нешто потиче (Сви се плаше <i>лава</i> , а нико се не плаши <i>зеца</i> и <i>јелена.</i>).
ДАТИВ	Облик речи који означава коме/чему је нешто намењено (Лав „поклања своју пажњу“ <i>зецу</i> , па <i>јелену.</i>) или управљено (Лав прилази и <i>зецу</i> , и <i>јелену.</i>)
АКУЗАТИВ	Облик речи у којем стоји име појма који је у целости обухваћен глаголском радњом – падеж правог објекта (Лав је опазио <i>зеца</i> , а мало даље и <i>јелена.</i>)
ВОКАТИВ	Облик речи који служи за дозивање и скретање пажње (Ето, <i>зече</i> и <i>јелене</i> , овога пута спасисте се лава.)
ИНСТРУМЕНТАЛ	Облик речи који показује чиме и с ким се врши глаголска радња (Приповедач се послужио <i>јеленом</i> и <i>зецом</i> да исприча басну о неодлучности и лакомости лава. Ко то шета кроз шуму <i>с јеленом</i> и <i>зецом?</i>).
ЛОКАТИВ	Облик речи који означава место вршења глаголске радње (Пљушти киша свуд унаоколо, па тако и <i>по јелену</i> и <i>зецу.</i>)

Припреми се за наредни час и учествуј у разговору

Прочитај код куће детаљно текст Бранислава Остојића о карактеристикама промене именица у српском језику, који ћеш наћи у поглављу *Текстови за проширивање знања*, у овој књизи (стр. 143-146).

Размисли о томе по којој се врсти мењају именице: *нога, војник, кућа, име, врабац, срна, чађ.*

Промените заједнички све ове именице на наредном часу.

Како гласе сви падежи осим номинатива једнине и генитива множине именице *врабац*; а како вокатив једнине, номинатив, датив, инструментал множине именице *војник*; те датив и локатив једнине именице *нога*?

Учите шта се десило с гласовима на крају основа наведених речи?

Поразговарајте с наставником о овим гласовним променама, о којима ћете имати прилике да дознате нешто више у току следеће школске године.

Вежбе

1. У наредном тексту употребљене су, између осталих, и речи: *кућа, соба, пријатељ, писмо, сивар*. Допиши њихове падежне наставке.

Послао сам пуно писам__ својим пријатељ __, јер сам желео да посетим њихову стару кућ __. Рекли су ми да не морам да их засипам својим писм __, ако желим да видим како им кућ __ изгледа, јер су добром пријатељ __ врата њихове кућ __ увек отворена.

Кад сам дошао, одмах су ми рекли да им је жао што им је једна од соб __ претрпана ствар __ које нису имали где да сместе у кућ __. Ипак, највећи број ствар __ које сам споменуо у писм __ и које сам желео да погледам, налазио се управо у тој соб __ мојих пријатељ __. На зидовима те соб __ висиле су бројне вредне античке ствар __.

2. Упиши дате предлоге на одговарајућа места у реченицама. Обрати пажњу: све предлоге треба употребити више пута!

у, на, о

___ школи сви разговарају ___ спорту.

Марко улази ___ собу и ставља шешир ___ сто.

Кућа је ___ раскрсници и нико не мисли ___ њој.

прег, испрег

Ми смо _____ продавнице, а ти већ стојиш _____ излогом.

Кола су _____ зграде, ја сам _____ њом, а ти си _____ мене.

Ко је _____ вратима? Ко је _____ врата.

йорег, за, йоо

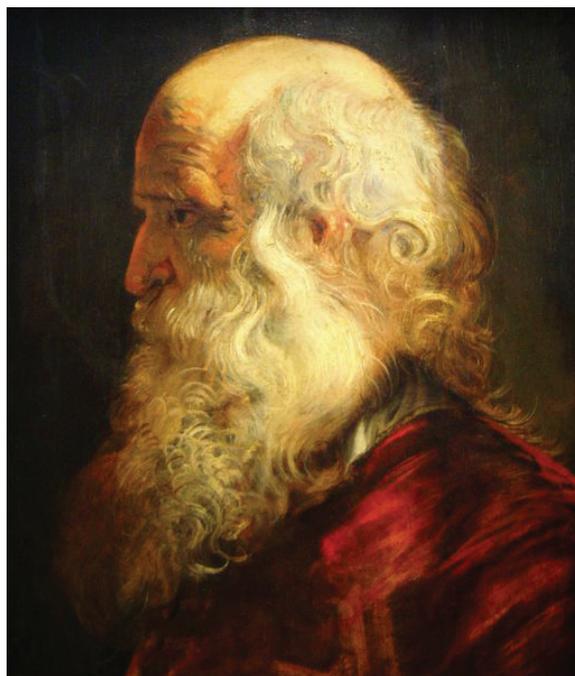
Свеска се налази _____ клупом, а ти стојиш _____ полице _____ књиге.

Узми прибор _____ јело и стави га _____ тањира.

_____ огледалом наћи ћеш пасту _____ зубе, а _____ ње и сапун.

3. Ево сад и једног кратког текста с пуно погрешно употребљених падежних облика именица. Препиши текст, али тако да остане без иједне грешке!

Већ трећи даном за ред старцу Марко је замишљен. Његова седа браде као да је одједном постала још светлија, а његове борама на лица – још дубље. Он излази у сумраку пред кућа и остаје у двориштем дуго. Још увек је суво и дува ветра. Марко, исправљен пред ветру, из ноћ у ноћи, дуго гледа низ брдом, ка града и мора. Стоји и не миче се ни за педља.

Обрати пажњу

Приметили сте да се **падежна значења** у српском и у македонском језику исказују на различит начин. У српском језику то се најчешће чини употребом раличитих наставака за облик, а у македонском употребом предлога и успостављањем одређеног реда речи у реченици. Управо због овога промена именских речи која је, међу осталима, карактеристична и за српски језик назива се **синтетичком**, а она која карактерише језике попут македонског – **аналитичком деклинацијом**.

Поразговарајте са својим наставником о томе да ли и у македонском језику у појединим речима можемо срести остатке синтетичке деклинације.

Упамти

Није свакоме лако научити промену именица у стандардном српском језику. Наравно, нешто ће ти бити лакше ако потичеш из неког од говорних подручја која су послужила као основа за стандардизацију нашег језика. Ипак, и овде важи исто правило: ако вредно и упорно вежбаш, резултати ће сигурно доћи!

Глаголи

Понови и сагледај

Промена глагола зове се **конјугација**, а њене најважније граматичке категорије су: **лице**, **време**, **начин** и **број** – па се тако значења глагола могу односити на **говорника**, његовог **саговорника** или **на лице које није присутно**; могу бити различита у односу **на време говорења** или на **лични став говорног лица**; те, наравно, могу бити у **једнини** или у **множини**.

Осим споменутих категорија, глаголи разликују још и **глаголски вид** (одређује се у односу на трајање глаголске радње) и **глаголски род** (одређује се на основу односа између субјекта, објекта и глаголом означеног процеса).

Упореди и размисли

Ево једног кратког записа с фудбалског терена. **Прочитајте** ових неколико реченица и **поразговарајте** о томе какав став различита говорна лица имају према радњи исказаној глаголом *тврчаји*. Да ли се радња већ остварила или није?

Друг ми каже: „Трчи!“, а ја му одговарам: „Трчао бих да нисам уморан.“ „Ако сад будете трчали,“ каже нам обојици тренер, „дозволићу вам да се после дуже одмарате.“

Да закључимо

За означавање става говорног лица према још неоствареној радњи или стању употребљавају се глаголски облици који се називају **начинима**. Њима се могу исказати: **заповест** (*тврчи*) **жеља**, одн. **намера** (*тврчао бих*), **претпоставка** (ако *будете тврчали*) и сл.

Задатак за рад на часу

Прочитајте одломак из драме *Госпођа министарка* (стр. 77) и пронађите у њему све глаголске облике, па покушајте да одредите њихове основне граматичке категорије: лице (прво, друго или треће), број (једнина или множина) и време (прошло, садашње или будуће). Можеш ли међу овим глаголским облицима да препознаш и неки начин? Шта се њиме исказује?

Придеви

Припреми се за час

Прочитај следеће народне пословице и подсети се какву функцију врше речи које су истакнуте.

Велике рибе прождиру *мале*.

У *шћућој* руци – комад *већи*.

Лејне речи не месе колача.

Придеви су одредбене несамосталне речи које обично **стоје уз именицу** и показују неку одлику онога што те именице означавају. Придеви немају свој род, број и падеж, већ та својства добијају од именица (велика/мала риба; али и велики/мали слон, велико/мало дрво и сл.). Они су **трородне речи** с два броја и седам падежа.

Прочитај и размисли

Пронађи придеве у овој реченици и размисли о томе шта они означавају; „од самог улаза мермерне степенице воде га право у дворану ка кожним футролама за сабље, са златним и сребрним украсима“.

Какве су степенице и футроле? Какви су украси? Од чега су ови предмети направљени?

Да закључимо

Придеви као што су: мермеран, кожни, златан, сребрн; те свилен, дрвен, пластичан и сл. – који означавају састав, одн. казују од чега је појам уз чије име стоје, називају се **градивним придевима**.

Вежба

У празна места упиши одговарајуће облике придева: *зелен (-а, -о), дрвен (-а, -о), камени (-а, -о), кийући (-а, -е), зласан (-а, -о), школски (-а, -о), сћарији (-а, -е), йрелей (-а, -о), уморни (-а, -о), жичани (-а, -о), обрадовани (-а, -о), керамички (-а, -о), сеоски (-а, -о), златни (-а, -о).*

Треба да употребиш све придеве, а сваки од њих можеш искористити само једном. Потруди се да усагласиш облике придева с облицима које већ имају именице уз које они стоје. Не заборави: придеви и именице треба да се слажу у роду, броју и падежу.

_____ пут пролази крај _____ ливаде.
_____ мост је симбол _____ града Мостара.
_____ двориште је окружено _____ оградом.
_____ ђаци одмарају се на _____ клупама.
_____ људи обично не воле да слушају _____ музику.
_____ рибар окренуо се ка _____ рибици.
_____ воду треба усуги у _____ шољу.

Који од наведених придева су градивни?

Заменице

Припреми се за час

Прочитај следеће реченице и обрати пажњу на наглашене речи.

<i>Марко</i> је дошао кући.	<i>Он</i> је дошао кући.
<i>Кућа</i> је била окречена.	<i>Она</i> је била окречена.
<i>Окречену</i> кућу је лако уочити.	<i>Такву</i> кућу је лако уочити.

↓
Именице и придеви именују лица, ствари и особине.

↓
Заменице упућују на лица, ствари и особине, односно на речи којима се ти појмови означавају.

Прочитај и сагледај

На основу тога да ли врше службу именица или придева, одн. да ли замењују једну или другу врсту речи, заменице се у српском језику деле на **именичке** и **придевске**.

Ево како се ове две врсте заменица даље међусобно деле:

именичке заменице (самосталне речи, независне од других речи у реченици)	
личне заменице	ја, ти, он, она, оно, ми, ви, они, оне, она
лична заменица за свако лице	себе, се
упитне заменице	ко, шта (што)
неодређене заменице	неко, нешто
одричне заменице	нико, ништа
опште заменице	свако, свашта, ма ко, ма шта, било ко, било шта

придевске заменице (употребљавају се уз именице и слажу се с њима у роду, броју и падежу)	
присвојне или посесивне заменице (означавају припадање)	мој (моја, моје...), твој, његов, њен, наш, ваш, њихов, свој
показне или демонстративне заменице (упућују на лица и предмете, одн. на њихова својства)	овај (ова, ово...), тај, онај, овакав, оволики, онолики, толики
односно-упитне заменице (употребљавају се у упитним или у зависним односним реченицама)	који (која, које...), чији, колик, какав
неодређене заменице (упућују на неодређене појмове)	неки (нека, неко...), некакав, нечији, неколик
одричне заменице (означавају одрицање)	никоји (никоја, никоје...), никакав, ничији
опште или одређене заменице (упућују на опште или одређене појмове)	свакакав (свакаква, свакакво...), сваки, који год, ма који, какав год

Задатак

Прочитај текст који следи и **обрати пажњу** на истакнуте речи. Свака од њих је заменица. Твој задатак је да утврдиш којој врсти и подврсти заменица која од ових речи припада.

Као и остале именске речи, и заменице имају **различите падежне облике**. Ако заменица у овом тексту није употребљена у номинативу, покушај да откријеш о којем је падежу реч и наведи како гласи њен облик номинатива једнине. Погледај текстове Б. Остојића о промени именичких и придевских заменица (стр. 147) и провери да ли си пронашао тачна решења.

СЕЉАК И ТРГОВАЦ

Неки сељак продао трговцу краву *која* је *сваког* дана давала десет литара млека. После *неког* времена види трговац сељака, заустави *џа* и каже *му*: „Чујеш, пријатељу! *Она твоја* крава није добра. Не даје *ми* више од три литра млека.“

На *то му* сељак одговори: „*Мој* драги пријатељу, *нико ти* није крив. *Ја* сам *ти* продао краву, али *ти* нисам продао и *своју* ливаду, на *којој* је крава пасла. *Каква* паша, *таква* каша.“

Народна прича

Вежба

У току часа, уз наставникову помоћ, промените по падежима све личне заменице.

СИНТАКСА

Главни реченични делови (субјекат и предикат)

Припреми се за час

Реченица је главна синтаксичка јединица, а синтакса је део науке о језику који описује међусобне односе реченица и њихових делова. Она, дакле, проучава начине на основу којих се од речи формирају реченице, као целовите јединице усмене и писане комуникације.

На основу овога је једноставно закључити да је **најмања синтаксичка јединица – реч**, док **највећу синтаксичку јединицу називамо – комуникативном реченицом**. Комуникативну реченицу је лако препознати: она у писању почиње великим словом и завршава се тачком, а у усменој комуникацији изриче се посебном интонацијом (реченичном мелодијом) која обухвата све њене делове у једну целину.

Прочитај и размисли

У кратком тексту који следи написано је неколико речи у низу. **Прочитај** их пажљиво и **одреди** где треба ставити велико слово, а где тачку – односно означи где почињу, а где се завршавају поједине реченице. Колико реченица има у датом низу речи?

дан је леп дете трчи лопта је близу

Свака реченица мора имати два главна члана од којих **један представља центар реченице** и означава некога или нешто о коме или о чему се говори (*дан, дете, лопта*), а **други служи да би се нешто казало** о том првом члану (*леп је, трчи, близу је*). Ова два главна реченична члана зову се **субјекат** (одн. **подмет**) и **предикат** (одн. **прирок**).

Субјекат у реченици обично налазимо тако што постављамо питања: „Ко врши радњу?“ или: „Ко је то коме се у реченици нешто приписује?“ (кад је реч о лицима), одн. „Шта је то чему се у реченици нешто приписује?“ (кад је реч о другим појмовима); док нам за проналажење предиката могу послужити питања: „Шта ради субјекат?“ или: „Шта се субјекту приписује?“

Ево како бисмо могли табеларно приказати **поступак одређивања субјекта и предиката** у већ наведеним примерима:

субјекат	Ко врши радњу?	<i>дејте</i>
	Ко је то коме се нешто приписује?	<i>дејте</i>
	Шта је то чему се нешто приписује?	<i>дан, лойџа</i>
предикат	Шта ради субјекат?	<i>(дејте) ѿрчи</i>
	Шта се субјекту приписује?	<i>(дану се приписује да) је леј</i>
		<i>(дејтеју се приписује да) ѿрчи</i>
		<i>(лојџи се приписује да) је близу</i>

Научи више

Приметили сте да **сваки предикат** у свом саставу **мора имати неки глагол** употребљен у **личном глаголском облику**. У примерима које смо досад навели два пута је употребљен облик **је** (3. лице једнине помоћног глагола *јесам*), а једном **ѿрчи** (3. лице једнине глагола *ѿрчајџи*).

Глаголски облик **ѿрчи** употребљен је самостално у функцији предиката и зато **овакав предикат називамо глаголским**. С друге стране, глаголски облик **је** употребљен је у функцији предиката заједно с придевом **леј**, одн. с прилогом **далеко** – па **овакав предикат називамо именским** (кад уз глаголски имамо и именски део; као у примеру *леј је*), одн. **прилошким** (кад уз глаголски имамо и прилошки део; као у примеру *близу је*).

Сви ови предикати, који садрже само по **један глаголски облик**, зову се **прости предикати**. **Сложени предикат** састављен је од два глаголска облика од којих је један глагол с **непотпуним значењем** (тзв. **модални или фазни глагол**). На пример: *Дан је мођао да буде леј*. *Дете је ѿчело да ѿрчи*. *Лопта ѿреба да је близу*.

Наравно, осим субјекта и предиката, **реченице често имају и друге чланове** чија је функција да одређују или допуњавају подмет, одн. прирок; а једна комуникативна реченица може у свом саставу имати и **више субјекатско-предикатских веза**. Управо због свега овога, **реченице се по саставу деле на прсте** (оне које имају само једну субјекатско-предикатску везу) и **сложене** (оне које имају више оваквих веза, на основу којих се формирају посебне предикатске реченице у саставу сложене).

Прсте реченице могу бити **непроширене** (кад се састоје само од субјекта и предиката) и **проширене** (кад имају и других реченичних чланова, који одређују или допуњавају субјекат и предикат).

Задатак

Прочитај одломак који следи и анализирај га. **Изброј** колико у њему има комуникативних реченица. Које од тих реченица су прсте, а које сложене? **Пронађи** субјекте и предикате у свакој од њих!

ДАЛЕКО ЈЕ СУНЦЕ

(одломак)

На положају оста сам Уча. Окрену се ка коси. Главнина беше зашла у шуму. Он зари главу у снег, грло му се стеже, сузе запекоше. Не нишанећи, притисну окидач. Рафал није био дуг; он је и даље очајно притискивао окидач, прст га је заболио, али машингевер је ћутао.

– Без метка! – простења уплашено.

У том тренутку као да га неко дохвати за врат, он скочи и погурен јурну да бежи, заклањајући се за букве, праћен пуцњавом неколико немачких митраљеза. Бежао је насумице, ништа не осећајући, све док је имао снаге и свести, а онда се срушио.

Добрица Ћосић

Обрати пажњу!

Субјекат у реченици **не мора бити исказан** кад се јасно подразумева! Ова појава се често среће, а има је и у претходном одломку; док је **изостављање предиката** такође могуће, али и знатно **ређе** (на пример: *А она, кроз сјоредна вратица – љраво у двориштице.*). **Има и случајева** кад се могу изоставити оба главна реченична члана: можеш ли да пронађеш такву реченицу у наведеном одломку?

Да ли знаш?

У ситуацијама у којима се не може тачно рећи чему се нешто приписује (најчешће је реч о неком збивању у природи, као што је у примерима типа: *Свиће. Смрква се. Грми.*), кажемо да је реч о **реченицама с неодређеним субјектом**, одн. о **безличним реченицама**.

Речи које се јављају у функцији субјекта

Присети се

Субјекат је један од два главна реченична члана и означава некога или нешто о коме или о чему се у реченици говори. Он је основ сваке реченице и центар онога што се у реченици износи.

Упореди и размисли

Уочио си да се у одломку из романа *Далеко је сунце* више речи нашло у функцији субјекта. Највећи број њих биле су именице (*Уча, Ђлавнина, рафал...*), али и именичке заменице (*он, неко*). И, заиста, субјекат је најчешће управо нека именица или именичка заменица. Ипак, да ли је увек тако?

Прочитај реченице које следе и обрати пажњу на истакнуте речи. Да ли и оне врше функцију субјекта?

Вредан све уради на време.
Певајти је лепо.
И везује речи и реченице.
Јуче је прилог за време.
Први добија пехар.
Хоћемо њобеду! – орило се у дворани.

Да закључимо

Функцију субјекта не морају вршити само именице и именичке заменице. **Субјекат може бити и свака друга реч, група речи, чак и реченица** (као што је то случај у последњем наведеном примеру), ако означавају оно чему се у реченици нешто приписује. С обзиром на то да овако употребљене речи врше функцију која је првенствено карактеристична за именице, за њих обично кажемо да су **поименичене**, што значи да су само **формално употребљене** у тој функцији. Тако је истински субјекат, у ствари, нека именица (одн. именичка заменица) која се подразумева или која дату реч или групу речи лако може заменити, као што се може видети и у следећим примерима:

Вредан (човек) све уради на време.

Певање је лепо.

(Везник) *и* везује речи и реченице.

(Реч) *јуче* је прилог за време.

Први (такмичар) добија пехар.

Скандирање (којим се прижељкивала победа) орило се у дворани.

Научи више

Нешто слично претходно наведеном среће се и у примерима типа: *Ауџобусом* је инструментал. *Кућу* је акузатив. – што се такође може учинити необичним ако имамо у виду да се **граматички субјекат увек јавља у номинативу**. Ипак, и у овим случајевима истински носилац субјекатске функције је изостављена реч **облик**: (Облик) *ауџобусом* је инструментал. (Облик) *кућу* је акузатив.

Субјекат се (опет само формално) може исказати и у вокативу – и то због броја слогова у стиху, најчешће да би се остварио десетерац у епској народној поезији, на пример: *Вино њије Краљевићу Марко*.

Посебно треба издвојити ситуацију кад је у питању тзв. **логички субјекат**, који не стоји у номинативу, већ у неком зависном падежу, као што је случај у примерима: *Ивану* је досадно. Стид *за* је. Данас нема *наштаве*.

Задатак

Ову игру можемо назвати „Субјекатска слагалица“. Твој задатак је да саставиш реченице које почињу субјектом и у којима реч у функцији субјекта почиње унапред задатим словом. **Присети се**: ова реч не треба увек да буде именица – зато искористи што више различитих врста речи!

С _____

У _____

Б _____

Ј _____

Е _____

К _____

А _____

Т _____

Прилошке одредбе за место, време, начин и количину

Обнови

Већ смо споменули да просте реченице по саставу могу бити непроширене и проширене. Прве имају само субјекат и предикат, а ове друге имају **још реченичних чланова, који одређују или допуњавају субјекат или предикат.**

Прочитај, размисли и закључи

Ево једне уобичајене ћачке договорштине. **Пажљиво прочитај** текст и у свакој реченици **одреди** субјекат и предикат. Затим **обрати пажњу** и на друге делове реченица. Да ли се истакнуте речи (и групе речи) односе на субјекат или на предикат? Можеш ли да употребиш субјекат и предикат (евентуално и неке друге делове реченице), па да поставиш питања тако да као одговор добијеш управо те истакнуте речи? Која су то питања?

*Данас се Милан успавао **на часу**. **Прејходног дана** је **јредуго** био будан. **Три сатта** је играо компјутерске игрице и **ујорно** је покушавао да победи свог старијег брата. Деца су се **слајко** смејала док је наставница **нежно** подизала Миланову главу **с клуйе**.*

Да закључимо

Додаци који се односе на предикат и који казују **време, место и начин** вршења радње, као и **количину** (одн. **меру**) у којој се та радња врши – зову се **прилошке одредбе**. Службу ових одредаба често обављају прилози (*данас, јредуго, ујорно, слајко, нежно*), али и именице (и именичке заменице) било саме, било са својим скуповима речи у зависним падежима (*на часу, јри сатта, с клуйе*).

Претходно сте добили задатак да употребите субјекат, предикат и друге делове реченице који су вам потребни, па да поставите питања тако да као одговор добијете речи које су у тексту истакнуте. **Упишите** речи којима сте почињали своја питања и одредите којој врсти речи припада свака од њих?

_____ се Милан успавао? – Данас.

_____ се Милан успавао? – На часу.

_____ је он био предуго будан? – Претходног дана.

_____ је он био будан претходног дана? – Предуго.

_____ је он играо компјутерске игрице? – Три сата.

_____ је он покушавао да победи свог старијег брата? – Упорно.

_____ су се деца смејала? – Слатко.

_____ је наставница подизала Миланову главу? – Нежно.

_____ је наставница подизала Миланову главу? – С клупе.

Научи више

Прилошке одредбе за време, место и начин сматрају се обавезним пратилачким моментима глаголске радње која се остварује у предикату јер се свака радња врши у неком времену, на неком месту и на одређени начин. **Ипак**, ови реченични делови (као што смо већ видели и у наведеним примерима) **не морају бити исказани у свим реченицама**. Осим ових одредаба, као и већ споменуте **прилошке одредбе за количину**, додаци овог типа који одређују предикат могу бити још и прилошке одредбе за: **узрок, средство, друштво, циљ, правац, намену, намеру и последицу**.

Задатак

Прочитај одломак у којем писац Стеван Сремац описује сат попа Ћира у свом чувеном делу *Пој Ћира и њој Сџира* и пронађи у њему прилошке одредбе за место, време, начин и количину. У поглављу посвећеном књижевности наћи ћеш још један одломак из овог веома духовитог романа.

ПОП ЋИРА И ПОП СПИРА

(одломак)

Сахат је давнашњи. Памти га госпоја Перса, још дететом док је била. Онда је још добар био и тачно радио, а данас не можеш ни да га познаш, ни онај, ни дај боже. Сад је оматорио, па се прозлио и полудео, па заћути као каква пакосна свекрва или се рашћерета, па лупа све којешта. Дође му тако, не знаш ни зашто ни крошто, па неће да избија по неколико дана; заћути као да се са свима у кући посвађао. А после опет закупи једног дана избијати, па не зна шта је доста; стане га лупа као мајстора у ковачници, лупа као на ларму, као да све село гори.

– Шта је стари? – вели му поп Ћира. – Постао си разговоран нешто ноћас, а? Разбио му се ваљда сан, па избија! Не знам само докле ће бити тако добре воље.

– Докле? Док му опет не дођу лутке! Ту човек не уме да буде доста паметан – вели

попадија. – Једна мука и невоља, а нема му лека!

И доиста, ко га није поправљао и дотеривао, па ништа! Ено и сад виси на њему сијасет неких ствари, само да ради као и други срећни сатови. Све то обешено уз једно и уз друго ђуле. Шта ти ту нема! И нога од неких старих маказа којима су некад секли крила гускама да не прелећу у комшилук – и два грдно велика ексера – и тучак од неког малог авана – и парче потковице – и опет му ништа не помаже, он тера своје.

Стеван Сремац

Сложена реченица

Присети се

Научили сте да се **комуникативне реченице** деле на **просте** и **сложене** на основу тога да ли у свом саставу имају **једну или више предикатских реченица**, одн. једну или више **субјекатско-предикатских веза**.

Упамти

Сложена реченица у свом саставу **има две или више предикатских реченица** (које се другачије зову и **клаузе**) и свака од њих означава по једну мисао које су **међусобно повезане у једну заједничку мисаону целину**.

Прочитај, размисли и закључи

Прочитај текст који следи и **одреди** које комуникативне реченице у њему су просте, а које сложене. С обзиром на то да већ знаш да **свака клауза** има **само по један предикат**, а да **сваки предикат** у свом саставу **мора имати неки глагол** употребљен у **личном глаголском облику**, неће ти бити тешко да откријеш колико клауза има у саставу појединих сложених комуникативних реченица – а затим покушај да одредиш и место (**границу**) на којем се ове предикатске реченице завршавају, а друге почињу.

Примени следећи поступак: узми оловку и двома линијама **подвуци** све предикате у тексту, па **одреди** које комуникативне реченице су сложене, а затим предикатске реченице од којих су сачињене међусобно **раздвој** усправном цртом (|).

ИЗ ПОРОДИЧНОГ АЛБУМА (одломак)

Не знам ко је снимео ту црно-белу фотографију. Позади је железнички мост у Нишу. Моја мајка има прелеп осмех и кратку црну косу. Она се сагнула да би се приближила мени и мом брату, а брат носи кратке панталоне и седи у колицима. Ја стојим до њега. Имам белу машницу на глави. Вероватно имам мање од четири године, а мој брат нема ни две. Мајка има једва двадесет и две. Мој поглед на фотографији је намћораст. Само мајка носи свој широки блештави осмех и њене су очи пуне светлости.

Љиљана Дирјан

Вежба

Напишите текст о томе шта је свако од вас радио јуче у току дана. Нека све реченице у текстовима буду сложене и потрудите се да их буде тачно по десет! **Користите везнике** (као што су: *и, а, али, или* и др.), уз помоћ којих ћете повезивати предикатске реченице у оквиру сложене – и **заокружите** их.

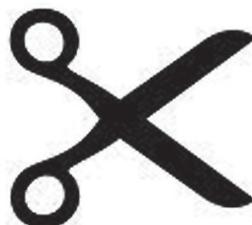

ПРАВОПИС

Скраћенице

Припреми се за час

Већ си имао прилике да користиш скраћенице за поједине речи, које су ти добро познате или које се често понављају. Зато је важно да знаш зашто се и како се скраћују речи. Оне доносе просторне уштеде у писању (*ӣ*. – тачка), па управо због тога, кад их скраћујемо, треба да pazимо да не буду непотребно дугачке (на пример: *ма̄т̄ема̄т̄ӣ*. – математика).

Прочитај, упореди, закључи

Постоје врло детаљна правила скраћивања која су прописана *Правомисом српскога језика* и на основу којих треба скраћивати речи, али постоје и неки општи принципи и **обрасци** који ће нам помоћи да схватимо смисао скраћивања речи, а убудуће и да лакше научимо нека детаљнија правила. Скраћенице се најчешће пишу малим словом с тачком на крају (л. – лице) или великим словима без тачке (САНУ – Српска академија наука и уметности). Прве пишемо скраћено, а читамо их као да нису скраћене (л. – лице), а друге обично изговарамо онако како су написане (САНУ). Скраћујемо их према следећим обрасцима:

1. **Малим словом и с тачком на крају скраћујемо речи општег значења, због чега се оне и зову опште скраћенице**, а притом користимо следеће принципе за скраћивање:

- пишемо **само прво слово** речи (*в.* – век; *ӣ. н. е.* – пре нове ере);
- пишемо **неколико првих слова**, до једног од самогласника у речи (*бр.* – број; *дин.* – динар; *дијал.* – дијалекатски);
- **почетно слово комбинујемо с карактеристичним словима једне речи** (*ӣзв.* – такозвани; *с̄ӣсл.* – старословенски) или **више речи једног израза** (*ӣӣд.* – и тако даље; *н̄ӣр.* – на пример).

2. **Великим словима без тачака скраћујемо вишесложне називе и изразе** који могу бити домаћег или страног порекла (*НОБ*, *УНИЦЕФ*).

Ипак, у одређеним случајевима, постоје и другачији начини скраћивања речи:

3. **Скраћенице које се користе за обраћање одређеним лицима:**

- **без тачке пишу се скраћенице за обраћање лицима које добијамо кад почетно слово комбинујемо с карактеристичним словима једне речи** (*џ̄ђа* – госпођа; *џ̄ђица* – госпођица; *др* – доктор; *мр* – магистар). Други облици најчешће се пишу с тачком (*џ̄.* – господин; *л.* – лице; *инж.* – инжењер; *проф.* – професор).

4. **Мере у метричком систему и друге мере и величине** могу се писати:

- **великим словом**, али у том случају их задржавамо у **изворном лику** (*V* – волт; *W* – ват);

- **малим словом ћирицом без тачке** на крају (*џ̄* – грам, *кџ̄* – килограм, *л* – литар, *дл* – децилитар, *м* – метар, *км* – километар, *цм* – центиметар или *см* – сантиметар), али се могу и **изворно** написати, такође без тачке (*g* – грам, *kg* – килограм, *l* – литар, *dl* – децилитар, *m* – метар, *km* – километар, *cm* – центиметар);

- има и таквих скраћеница овог типа које се могу писати **комбиновано, изворно и ћирицом, са тачком и без тачке** (*h*, *ч.*, *ч* – час; *kWh*, *квч.*, *квч* – килковат-час).

Пронађи и систематизуј

Потруди се да откријеш које су речи скраћене следећим скраћеницама и упиши их у своју свеску. За стране скраћенице које се пишу великим словима можеш уписати преведени назив или их навести само онако како се изговарају: *UNESCO; ѿ.; н.е.; W; мн.; чл.; и ор.; НОБ; мео.; FIFA; ѓимн.; ПТТ; ѿроф.; ѿзв.; USA; сѿсл.; јо.; км; ѓђа; ор; ѓђица.; dl; ЈАТ; в.*

За рад код куће

Прецртај следећу табелу, а затим пробај да скраћенице из претходне вежбе разврсташ према правилима по којима су скраћиване:

ОБРАСЦИ ЗА СКРАЋИВАЊЕ РЕЧИ				
1. Скраћенице које се пишу малим словом и с тачком на крају			2. Скраћенице сложених назива и израза које се пишу великим словима без тачака	
само прво слово с тачком	неколико првих слова с тачком	почетно слово у комбинацији с карактеристичним словима једне или више речи с тачком	домаћег порекла	страног порекла
3. Скраћенице које се користе за обраћање одређеним лицима			4. Мере у метричком систему и друге мерне јединице	
			скраћенице које се пишу великим словом, изворно	малим словом, ћирилицом или изворно и без тачке на крају
				комбиновано: изворно и ћирилицом; са тачком и без тачке

Спојено и раздвојено писање речи

Примени стечена знања и припреми се за час

Прочитај следеће речи а затим пробај да их систематизујеш према томе којој групи речи припадају: *йрабаба, изнебуха, йврдокоран, йакоарећи, дивокоза, ниоџкуо, водоџао, свейлоцрвен, йисмоноша, једанаестй, йрестйар, изокола, Беоџрао, йрексиноћ, доброћудан, овадесетй, йодаље, седамсйто, йрачовек, бездушан, малоџре, девейнаестй, рићокос, Миџровдан, омален.*

ИМЕНИЦЕ	ПРИДЕВИ	БРОЈЕВИ	ПРИЛОЗИ

Иако претходне речи припадају различитим групама, ипак имају једну заједничку карактеристику. Можеш ли да откријеш која их особина повезује?

Ако се добро анализирају сви споменути примери, није тешко да се открије да су настали срастањем различитих речи (*Бео + џрао, два + десетй, йре + сйар, мало + йре...*)

Прочитај и размисли

Нека *коџоо* оде да дигне слушалицу. *Ко џоо* да се јави, кажите му да не могу сад да причам, да сам заузет, да радим. Реците му *шйџоџоо*. *Шйџо џоо* да кажете – нећете слагати.

Обратите пажњу на истакнуте речи. У истом тексту употребљене су и спојено и раздвојено. Шта мислите, да ли имају иста значења?

Кад су **самостално употребљене**, речи имају **једно значење**, док **срастањем добијају ново значење** и другачије се акцентују.

Да закључимо

Овакве речи које настају срастањем двеју или више речи, тако што промене облик (*дан + зубићи = данзубићи*) и акценат (*дан + зубићи = данзубићи*) и добију ново значење (*дан* – период од изласка до заласка сунца + *зубићи* – затурати негде, где се не може наћи = *данзубићи* – беспосличити, губити време) – зову се **сложенице**.

Међутим, каткад срастање није у потпуности завршено. У том случају саставни делови чувају своје посебне акценте (*Иванић-Градо*), а у промени по падежима први део остаје непромењен (*у Иванић-Граду*), због чега се између њих пише цртица. Овакве речи зову се **полусложенице**.

Ако, пак, сваки део у овим изразима и групама речи чува свој акценат (*Бѣла Црква*), а у промени има и свој посебан наставак (*у Бѣлој Цркви*), свака реч се пише одвојено, чак и кад је значење промењено (*Бѣла Црква* је име вароши у Банату). Овакви скупови представљају **спреге речи**.

Исто тако, ако погледате табелу коју сте попунили на почетку, видећете да се срастањем добијају **различите врсте сложених речи**: именице, придеви, бројеви прилози и др.

Обрати пажњу!

Приликом одређивања да ли да се пишу спојено, са цртицом или раздвојено треба утврдити које од споменутих одлика поседују. Међутим, врло често наведене типичне одлике (**акценат, падежне промене, облик, значење**) неједнако се испољавају и не откривају сигуран начин како их треба писати. Исто тако, понекад, начин писања ових речи не зависи само од њихове стварне језичке природе већ и од створене правописне традиције, па зато не треба да збуњује што је понекад заступљен и различит начин писања (*Баишчарија* и *Баиш-чарија*). Зато је у оваквим случајевима препоручљиво користити правопис, поготово онда кад имате недоумицу.

Провери стечена знања

Прочитај примере који следе и унеси исправке тамо где је то неопходно, те међу њима пронађи и групиши сложенице, полусложенице и језичке спреге речи које су, упркос правописним правилима, све написане само као сложенице. Ако имаш било какву недоумицу **обавезно** потражи дату реч у правописном речнику!

БановаЈаруџа, Херцеџновљанин, ремекдело, аеродром, овајјуџи, сѣорџклуб, јуџоисџок, миниџолф, ЈованЈовановићЗмај, бубамара, фойџооџрема, џенералмајџор, десетџиџиџа.

За рад код куће

Састави реченице у којима ћеш следеће наведене речи употребити и спојено и одвојено: *накрај, низбрџо, малоџре, икаџ, укруџ, најџразно.*

REČNIK I STIL

Osnovno i prenosno značenje reči

Pripremi se za čas

Književnost je umetnost koja se služi rečima. Ali, za razliku od uobičajene, **svakodnevne upotrebe reči** čiji je osnovni **cilj razmena poruka, u umetničkoj upotrebi jezika** važno je da se proširivanjem i menjanjem značenja reči postigne što **veća izražajnost**, da se najsazetijim izrazima postignu široka, **višesmislena značenja**, odnosno da se sa malo reči kaže mnogo kako bismo se lepše, slikovitije, upečatljivije izrazili. Moglo bi se reći da u svakodnevnom izražavanju reči najčešće upotrebljavamo u njihovom osnovnom značenju, dok umetnik traži nova, simbolična, prenosna značenja, pa tako već postojeće reči nadograđuje, obogaćujući na taj način književni jezik novim značenjima.

Poveži stečena znanja i učestvuj u razgovoru

Pročitaj sledeću pesmu i obrati pažnju na neobičan način na koji pesnik povezuje pojmove, dajući im poseban, nov smisao:

PROLEĆNO JUTRO

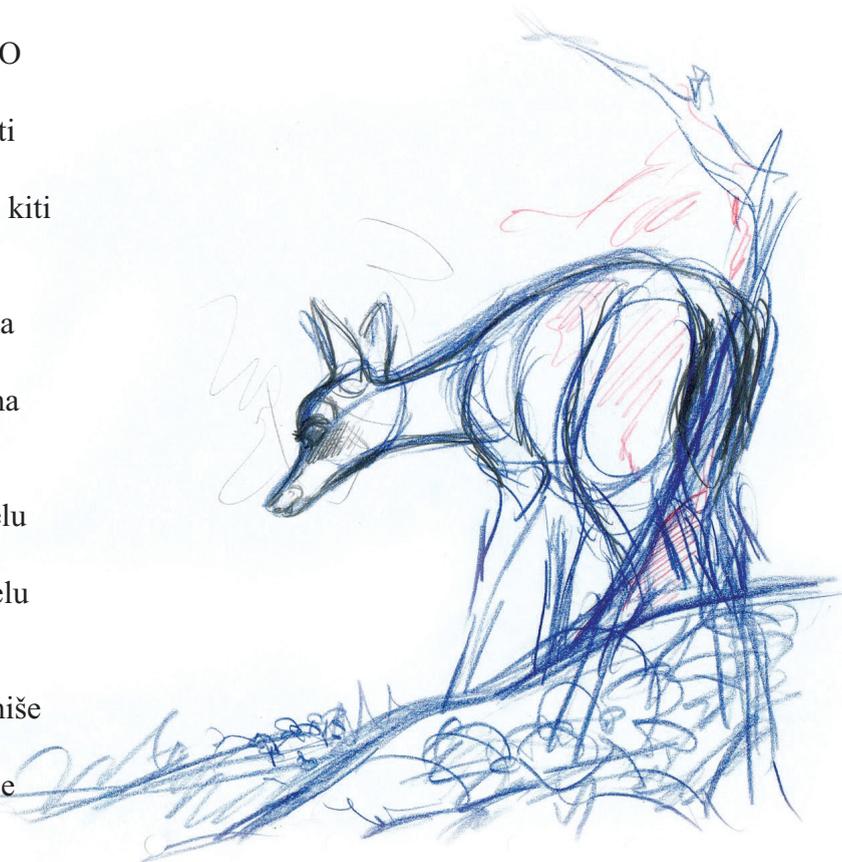
Na brezi se njišu viti
lastari.
Novim lišćem hrast se kiti
prastari.

Protrčala mlada srna
proplankom.
Pobeđena noć je crna
osvankom.

Zraci sunca šumu celu
zaliju.
Zazvižduka kos veselu
ariju.

Šumskih ptica zazvoniše
horovi,
i Suncu se pokloniše
borovi.

Momčilo Tešić

U svakodnevnom govoru umesto: „novim lišćem hrast se kiti prastari“, mogli bismo reći: „hrast se razlistao“; a, isto tako, i: „osvanulo je“ umesto: „pobeđena noć je crna osvankom“. Uobičajeno je, takođe, da kažemo da sunčevi zraci „osvetle“ ili da „obasjaju“ šumu, a ne da je „zaliju“; ili da kos „peva svoju pesmu“, a ne da „zvižduče ariju“ i sl. Kao što vidimo iz ovih primera, u umetničkoj upotrebi jezika vrlo često se predmeti i pojave opisuju kao živa bića.

Ipak, i u svakodnevnoj komunikaciji – pored toga što obično težimo tome da se što jasnije, razumljivije i jednostavnije izražavamo – neretko reči koristimo s prenosnim značenjem.

Pročitaj i upiši na šta se odnose različita prenosna značenja koja reči **zub** dajemo u sledećim govornim situacijama:

zub vremena _____
držati jezik za zubima _____
naoružan do zuba _____
boriti se zubima i noktima _____
imati nekoga na zubu _____
govoriti kroz zube _____
pokazati zube _____
stisnuti zube _____
slomiti zube _____
nositi u zubima _____

Pročitaj, razmisli i zaključi

Otkrij koje novo, prenosno značenje pesnik daje reči **sunce** u sledećoj pesmi. Probaj da otkriješ koje pesničke slike imaju šira, prenosna značenja.

TIJO NOĆI...

Tijo noći,
Moje sunce spava;
Za glavom joj
Od bisera grana,
A na grani
Ko da nešto bruji,
To su pali
Sićani slavuji:
Žice predu
Od svilena glasa,
Otkali joj
Duvak do pojasa,
Pokrili joj
I lice i grudi,
Da se moje
Sunce ne probudi.

Jovan Jovanović Zmaj

Možete li da pretpostavite šta znače reči „žice predu od svilena glasa“? Da li reč **duvak** i u ovoj pesmi znači samo **veo**, **koprenu** kojom devojka pokriva lice ili joj je pesnik dao i neko drugo prenosno značenje.

Za rad kod kuće

Pronađi reči i izraze koje u ovom proznom tekstu imaju preneseno značenje.

PRODAVNICE CIMETOVE BOJE

(odlomak)

Nikada neću zaboraviti tu sjajnu vožnju po najsvetlijoj zimskoj noći. Šarena nebeska mapa se pretvarala u beskrajnu, ogromnu poluloptu, na kojoj su se dizala fantastična kopna, oceani i mora, išarana linijama zvezdanih virova i tokova, sjajnim linijama nebeske geografije. Vazduh je postao lak za disanje i svetlucau kao srebrna gaza. Mirisale su ljubičice. Ispod snega, vunenog kao beli astragan, pomaljali su se drhtavi ljutići, sa iskrom mesečevog svetla u finoj čašici. Cela šuma je izgledala kao da je osvetljena hiljadama svetala.

Bruno Šulc

Лексичко значење речи

Прочитај, уочи и примени стечена знања

Које речи у овој песми имају преносно значење?

ОРАХ

Нити га орах, нити копах:
као дар с неба, паде орах.

Одбаци с леђа тешки капут
и паде у суво лишће, на пут.

Разбиј га; у њему, ко у гњезду,
наћи ћеш кракату, млечну језгру:

Четири скакача, четири џамбаса
који се држе око паса.

И плешу, у месту;
четири брата
који се заглавише у кружна врата.

Милован Данојлић

Размисли и покушај да закључиш

Лако можеш да претпоставиш шта у овој песми значе речи *кајуџи*, *четири скакача*, *четири џамбаса*, *четири браћа*. Исто тако, лако можеш да уочиш да реч *орак* нема исто значење у оба стиха у којима је употребљена. Није тешко да се претпостави ни то да су речи *кружна враћа* у овој песми замена за реч *љуска* или *кора*.

Имајући у виду све ове **сличности и разлике**, како у **изговору**, тако и у **значењу** поменутих **речи**, можемо да закључимо да се оне могу груписати према њиховим значењима. Па тако **разликујемо неколико типова лексичких значења**, и то: **синониме**, **хомониме**, **антониме** и **парониме**.

Прочитај, истражи, пренеси

Заиграјмо „Слагалицу“! Поделите се у групе од по четири ученика. Сваки члан групе има задатак да проучи један од четири типа лексичких значења речи. Након тога, чланови различитих група који су добили исти задатак (да проучавају исти део лекције) треба да се окупе у експертске групе од по четири члана, како би заједнички лакше савладали свој део задатка. Након што добро проуче и разјасне све сегменте одређеног типа лексичког значења речи, сви чланови експертских група враћају се у своје основне групе, како би осталим члановима свог матичног тима објаснили лексичко значење речи које су они проучавали.

Тако, заједнички, треба да научите сва четири типа лексичког значења речи: синониме, хомониме, антониме и парониме. На крају, проверите како сте се показали као истраживачи и предавачи, радећи задатаке дате у вежби за проверу стечених знања.

I – синоними

Размисли зашто су следеће речи овако груписане: *љуска, кора; сриба, бес, љуџиња; нарав, ћудо; сайи, часовник; храбар, одважан, смео; ждољав, мршав, слаб; њошњоно, сасвим; вредно, марљиво; ходам, корачам, њешачим; њљескам, њајшем, ајлаудирам...*

Примећујеш да су употребљене различите речи, а да је њихово значење исто или слично. Ипак, није свеједно коју ћемо реч употребити јер одабир речи утиче на нијансе у значењу, одсликава наш стил изражавања и показује колико познајемо свој језик, тј. богатство нашег речника.

Тако је уобичајено да кажемо да је са ораха „пала зелена љуска у суво лишће на путу“; али, ако кажемо да орах „одбаци с леђа тешки капут и паде у суво лишће, на пут“, изразићемо се сликовитије, лепше, оригиналније, као што то ради Милован Данојлић, својим карактеристичним начином изражавања, властитим стилем.

Исто тако, гледајући у звездано небо, неко ће рећи да звезде „сјаје“; а неко да „светлуцају, блистају, трепере, горе“ и сл. Неко ће рећи да „хита“, а неко да „жури“; неко да „игра“, а неко да „плеше“; неко да „измишља“, други да „фантазира“, трећи да „машта“ и сл.

Ако упоредимо све ове примере, можемо да закључимо да су **синоними речи различитог састава (облика), а истог или сродног значења.**

II – хомоними

Можеш ли да претпоставиш коју заједничку карактеристику имају истакнуте речи у следећем низу:

орак – врста воћа, аорист глагола орати;

карта – карта за играње, географска карта, улазница;

ћелија – основна јединица организма, просторија у затвору;

лице – део главе, назив за особу, прочеље неког објекта;

лисци – новине, део биљке, страница у књизи;

мува – врста инсекта, презент глагола мувати...

Дакле, као што постоје речи које имају различит облик, а исто значење; тако постоје и речи које имају исти облик, а различито значење. Такве речи које су једнако написане и које се слично или истоветно изговарају, а имају различито значење – зову се **хомоними**.

Значење хомонима можемо да откријемо на неколико начина:

1. Ако су хомоними речи које се потпуно исто пишу и изговарају њихово значење сазнајемо **из контекста** (на основу значења речи које их окружују): *носио је сламени шешир на глави* (*глава* = део човековог тела); *једва је сјасао главу* (*глава* = људски живот); *у седмој глави њише...* (*глава* = део књиге) и сл.

2. У другим случајевима нам **може помоћи изговор**: *кдса* (коса на глави) – *кдса* (коса за кошење траве), *кдса* (коса линија); *лук* (оружје), *лук* (поврће); *град* (насеље), *град* (атмосферска падавина) итд.

3. **Понекад** нам **правопис** открива њихово значење: *Дуња* (женско име), *дуња* (врста воћа); *Земља* (планета), *земља* (тло); *Ђурија* (име града), *ђурија* (мост) и сл.

III – антоними

Уочи систем по којем су груписане речи у датим колонама, повежи их међусобно и потруди се да дефинишеш њихове главне карактеристике:

црно	распакује
ноќ	лош
стар	безвредно
дебео	нестварно
добар	бело
стварно	мршав
пакује	дан
вредно	млад

Можеш и сам да закључиш да су **антоними речи речи** које имају супротна значења и да **изражавају логички супротстављене појмове**.

Антоними могу имати исти корен: *осејљив – неосејљив, зради – раззрађује, ојасан – безојасан, пријатељ – непријатељ...* или, пак, различит: *зради – руши, север – јуж, добар – лош, зласан – њих...*

IV – пароними

Написао си и послао писмо свом другу. Да ли знаш ко је од вас *адресај*, а ко *адресај*?

Често нас **речи** типа *адресај*, *адресај* доводе у недоумицу коју од њих треба да употребимо у одређеној ситуацији јер су **сродне по изговору и имају исти корен**. Можемо погрешити ако не знамо добро њихово значење. Овакве речи које су блиске по изговору, а различите по значењу зову се **пароними**: *адресај* (онај коме се упућује пошиљка), *адресај* (онај који шаље пошиљку); *посејити* (поћи код некога), *попсејити* (напоменути); *предвидети* (прогноzirати), *превидети* (направити пропуст)...

Провери стечена знања

Проверите која је група била најуспешнија тако што ћете организовати такмичење у брзом решавању постављених задатака. Пре него што почнете с такмичењем, одредите критеријуме и поене за сваки одговор на основу тежине задатака.

Говорећи о акцентима, споменули смо да акценат (одн. једна или више његових карактеристика: место, интонација, дужина) има разликовну улогу кад је у питању значење речи. Обрати пажњу како су акценатовани следећи хомоними и одреди њихова значења: *ојасан* _____, *ојасан* _____; *залива* _____, *залива* _____.

Наведи синонине за дате речи: стаза _____, *улазница* _____, *фудбал* _____, *залаксија* _____, *биоској* _____, *џиква* _____, *личносј* _____, *звозена* _____, *шија* _____.

Можеш ли да задржиш исти смисао у следећим реченицама, а да при том истакнуте речи неколико пута замениш различитим синонимима?

Најновија открића представљају *базу* за даљња истраживања.

Она је *украшена* као јелка.

Наведи антониме следећих речи: *шкрј* _____, *циљ* _____, *сан* _____, *комјликовано* _____, *јросјо* _____, *назграда* _____, *оушевљен* _____, *нервозан* _____, *дивље* _____.

Напиши значење следећих паронима: *улазни* _____, *узлазни* _____; *јресесји* _____, *јресесји* _____; *јадаји* _____, *једји* _____, *заседји* _____, *заседји* _____; *нарочји* _____, *наочји* _____, *фабрикај* _____, *фабриканј* _____.

КЪИЖЕВНОСТ

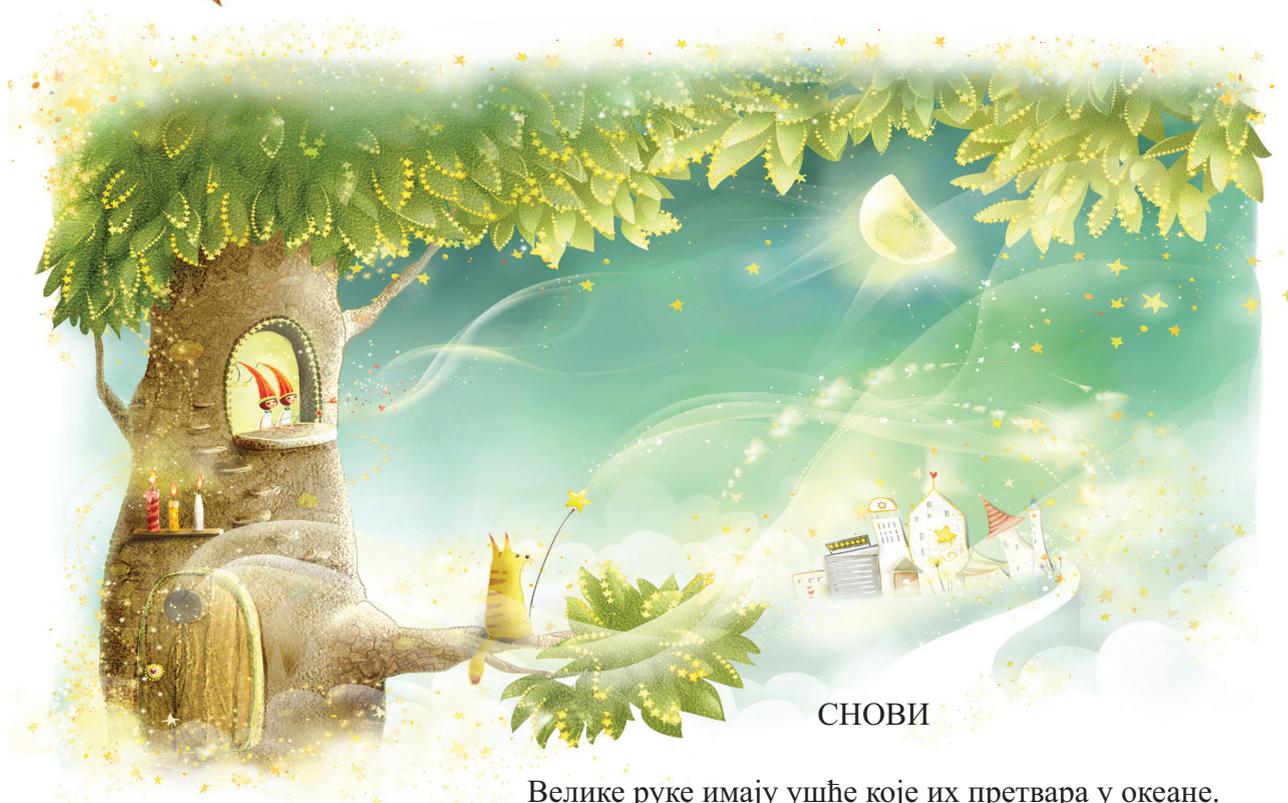
и Лахонно гами i. бекену Сазан Ул Куман
се 7-Сеп по с. у беру кой теорис Купука
Аронс антрисроу от 1110. Габриел Станцелу
гасе на Оаде бреме плах! Биже бекен
о аучилоначал! Траде Юзо Лное посегни
14 писаво есамб прилио и сага Жана
гае бамам мамо по приноссе им бела
погубуемо: Сага Кага Доке гоне Енеб
2: Ватора Смиль а Докь суфа Бигуно мло
моорке Дул гатемо и пише Зоамл Как

КЊИЖЕВНИ РОДОВИ

Лирика, епика и драма

Прочитај, упореди и размисли

Које разлике уочаваш у спољашњем изгледу (форми) и начину изражавања (садржини) у ова три књижевна текста?

СНОВИ

Велике руке имају ушће које их претвара у океане.
Велики ветар има прозрочне путеве ка равници.
Ја имам само сан, обични малецки сан
у ком сам за педаљ ближе понекој звезди и птици.

У зору од свега тога читаво небо израсте
на мојим рукама топлим и образима сненим
и дан је налик на неке зенице граорасте
оивичене зеленим.

И уопште, звездо и птицо, уопште – цели свете,
дивно је кад се у нама чекање јави,
па се од тога на усни нешто румено исплете
и нешто граорасто и зелено у глави.

Мирослав Антић

ПОЖАР

Црвени комбајни су се заривали у златно руно лета. За њима су остајали ошишани пшенични брежуљци и светложуте коцке сламе. Јулски дан је горео, у суво шуштање се претварао. Лудовао је и врели јужни ветар и уносио немир у већ суву и крту летину. Жедно сунце је испијало зеленило из биљака, а оне су без њега малаксавале, у трубе се свијале. Сеоским путем кораци ознојених и ретких пролазника тупо пуфћу по праштини.

У један мах кроз хуку ветра потрчаше људи. Јуре преко њива, кроз кукурузе, прескачу плотове, избијају из сваког дворишта, из сваке баште. Нешто вичу, али се од ветра ништа не разуме. Лети се добро не чује и због врелог и ретког ваздуха. На све стране се растрчала деца. Од куће до куће зачиче, забрзају гроздови њихових гласова. Људи трче са разних страна према истом циљу. У трку се додају канте, кофе лонци...

Из једног дворишта тече велика, црна река дима. Извирала је из две огромне буктиње у сењаку. Горела су два стога сена. Ветар ову густу, махниту реку дима вуче по самој земљи, уз земљу је притиска, сабија, гура, а њени црни и тешки таласи се претичу и прескачу преко непожњевених поља. Око огњених перјаница трчкарају људи. Тискају се мала и велика, гарава, ознојена и од страха ружна лица. Над бунарима витлају руке, затежу се мокри конопци, пљушти вода. Уз ужарене купе пропињу се лонци воде. Скачу као стаклене мачке, светлуцају, писну, зацврче, али их брзо олижу нови пламени језици. У метеж ускачу вижљасте дечије фигуре, доносе тешке лонце воде. Девојчицама мокре хаљинице, испрљане. На то сад нико не гледа. Сплетови дечијих руку падају по дршкама лонца, грабе се. Грозничаво помажу једно другом.

Неко је шапнуо једно име. Брзо се сазнало да се један дечак због нечега често крио у сењаку. Тај дечак је сад највише био уплашен и узнемирен. Нешто је кришом извадио из цепа и бацио у ватру.

Милорад Радуновић

ТВРДИЦА (одломак)

ЈАЊА: Анатемата, анатема! `Оћиш да ми изиш глава!

ЈУЦА: Шта вам је сад?

ЈАЊА: Ти си му мигнила.

ЈУЦА: Шта бих му ја намигивала?

ЈАЊА: Ти си Ево. `Оћиш да превариш твог Адама. Што си му казала да имам толико новци?

ЈУЦА: Како бих му ја казала оно што и сама не знам!

ЈАЊА: Не знаш – убио ти стрела од гром – кад си слушила на врата? Ти си оно мачка што преди за фурна, а гледи што ћи да кради. Ти си ону Езопову лисицу што вичи: „Цили мили, кир Јања!“ А овамо му метиш штранга за врат.

ЈУЦА: Забога, али шта имате сад опет против мене?

ЈАЊА: Што имам, – анатемата! – што имам? `Оћиш да кажиш нотариусу да седи кад човеку има своја посла? `Оћиш да му кажиш: „Мене је драго, мене је чест!“ – да доћи опет?

ЈУЦА: Забога, та то је учтивост. Тако сви, који су најмање воспитани, раде.

ЈАЊА: О, тако ради: да зови нотариуса на свога мужа! И јошт да му кради десет форинта! Откуд десет форинта? `Ајде, подај ти, де кад кажиш!

ЈУЦА: (Слегне раменима.)

ЈАЊА: Па што говориш? Да ми крадиш, да пропадним? О, талас его! Да си отвори земљу, да ми гута код тако неваљало жена.

ЈУЦА: Па не морате дати, забога! Не може вам нико отети.

ЈАЊА: Видиш, алопу! Да не даим – да доћи нотариус много пута, и кад није кир Јању кући да си унтерхалтуи, а Јања да плати.

ЈУЦА: Знате ли како ће те учинити да не платите? Да разгласимо једно јутро да су нас похарале пуштахије, па онда, кад се прочује по вароши, сваки ће вас жалити и нико вам неће долазити да вас узнемирава.

ЈАЊА: Пи, пи, пи! То је мајсторско план! Тако може и да си носи за мене једно тас по цркви. Да кажу људи: „Пострадђ кир Јања, `ајде да го помогнимо!“ Душо Јуцо, ти имаш грчко памет у глава. Ти ниси од сербско род.

Јован Стерија Поповић

Непознате речи:

анатема – проклетство

кир – господин

штранга – дебело уже

нотаријус – нотар

Питија – античка свештеница која

даје двосмислене одговоре

талас его – несрећан сам

алопу – лисица

унтерхалтовати се – забављати се

форинта – новац

пуштахија – разбојник

Упореди, разговарај и закључи

И пре него што си почео с читањем могао си лако да уочиш разлике у спољашњем изгледу ова три текста. Наведи које су то разлике.

У којем тексту се догађаји приповедају и описују, у којем се само сугеришу, а у којем се о њима информишемо од самих учесника збивања?

У којем је од ова три књижевна дела ритмичност говора најизраженија, најближа музици?

У којем делу се уметничка слика стварности највише разликује од реалности?

Шта мислиш, у којем тексту су ауторова осећања најснажније изражена?

Где следимо развој догађаја од почетка до краја?

У којем тексту имамо описе ликова и природе?

Где је радња изложена тако да имаш утисак као да и сам присуствујеш догађају, као да ти се он дешава пред очима?

Које дело је намењено извођењу на сцени?

Упамти

Имајући у виду спољне и унутрашње особине књижевних дела, књижевност се дели на **три књижевна рода: лирику, епику и драму**. Ево и табеларног прегледа најважнијих карактеристика ова три рода:

<p>Лирика: стих – настојање да се ритмичком организацијом језика, најчешће у стиховима, постигне што је могуће већи склад између звука и речи; сажетост – тежња да се са што је могуће мање речи пренесу осећања и лични доживљај стварности, да се сугерише, а да се не објашњава; субјективност и емоционалност – свет се представља на начин на који га песник доживљава и види, са пуно осећања.</p>	<p>Епика: приповедање – низање бројних догађаја; дужи обим – излагање догађаја од почетка до краја, с пуно детаља и с дугим описима; објективност – настојање да се с мањом дозом емоција створи уметничка слика живота која се врло мало модификује.</p>	<p>Драма: радња – догађаји из живота се не приповедају, већ се приказују, дешавају нам се пред очима; дијалоска форма изражавања – уз помоћ дијалога (говор два или више ликова) и монолога (дужи говор једног од ликова) треба доловити драмску радњу; драматика – гради се драмска напетост која се заснива на сукобљавању супротних ставова.</p>
---	--	--

Примени стечена знања

Поделите се у групе и покушајте да направите графички приказ с основним појмовима које сте научили на овом часу, користећи технику за организовање наученог материјала „Грозд“.

Заједно с наставником направите основни цртеж и упишите на одговарајућа места централни појам литература, те појмове: лирика, епика и драма. Затим по истом систему покушајте да „разгранате“ своје „гроздове“, доцртавајући и дописујући још конкретније појмове. На крају их упоредите и утврдите ко има највећи и најпрецизнији „грозд“ на тему „Књижевни родови“.

Буди креативан:

Опиши како доживљаваш прве септембарске дане (сећања на одмор, на лето и летње догоровштине, на почетак школе, позно летње сунце, прве знаке јесени и сл.). Сам **одабери** књижевни род за који сматраш да ће ти на најбољи начин омогућити да испричаш своју причу и изразиш своја осећања.

ФАБУЛА И САДРЖИНА

Прочитај и размисли

Има ли нечег необичног у начину на који је аутор испричао причу?
Обрати пажњу на временски редослед збивања.

НЕКАДА ДАВНО

(одломак)

У давно време неки саветник неке земље, шетајући се прође поред једне утрине. Ту он угледа стражара како шета горе-доле; колико корака направи горе, толико исто учини доле. Саветник га је посматрао неко време, и затим се обазре да види због чега стражар овде маршира. Нигде зграде у близини, ни капије на видику, нигде никог и ничег што је требало чувати.

- Шта радите овде? – запита Саветник.
- Вршим дужност – рече стражар.
- Каква је твоја дужност? – упита опет Саветник.
- Да марширам у овом правцу, а затим исто толико у оном.
- Зашто?! – опет ће Саветник.
- Не знам – рече стражар.
- И Саветник се упути у команду страже.
- Зашто стражар чува то и то место? – рече Саветник.
- Увек је био стражар на том месту – рекоше му.
- А зашто?
- Тако пише у наредби.
- Ко је издао наредбу? – питао је Саветник.
- Али то нико није знао.
- Када је издата?

Нико се није могао сетити.

- Како је то глупо – рече Саветник. – Мора се изменити.

Тако су они одржали већање и изменили наредбу, а стражара преместили да чува неко друго место. Јер каква корист од чувања ничега!

А сад ћу вам испричати праву причу.

Давно пре тога, а то је била права истина, живела је краљица која је шетајући по башти угледала, шта мислите шта? Цвет!

Јесте ли, можда, рекли: „Добро, чега ту има чудног? Па шта би и могло друго да расте у башти осим цвећа?“

Па ипак, краљица се зачудила када га је видела. Био је то најчудеснији цвет који је она икада угледала. Он је надмашивао све остале цветове: .

Којој врсти припада тај цвет? О, то баш нимало није важно! Могла је то бити и ружа, могао је бити и хмељ, могао је бити и ладолеж са круницом у ваздуху, или даниноћ са брадицом на земљи. Ма које врсте да је био – то је био диван цвет и кад га је угледала, краљици је стао дах од изненађења.

Она је долазила сваки дан да га види и сваког дана је осећала исто задовољство. И тако је једног јутра видела главног берача цвећа како безобзирно сече цветове.

- Шта радите? – упита га.

– Опростите, Величанство, берем цвеће за бал Вашег Величанства који се одржава вечерас.

Краљичино срце задрхта и она пожури у угао врта у којем се налазио чудесни цвет. И, о радости, цвет је био тамо. Када се прибрала од страха, посла по свог генерала и рече му:

- Генерале, желим да посебан стражар чува ово место и дању и ноћу.
- Тешко мени, тешко мени, постоји ли нека опасност? – забрину се генерал.

Краљица показа цвет.

- Јесте ли икад видели лепши цвет од овог? – запита.
- Нисам никада, госпођо.

– Ни ја - рече она. Овај цвет је драгоцен краљичином срцу и због тога одмах поставите стражара да га чува да му се не деси какво зло.

Њена жеља је одмах била испуњена. Тако је била записана и наредба. За непун сат би постављен млади стражар, који је шетао горе-доле и правио велике кораке тамо-амо. Цело лето би стражар био на дужности. И када би краљица дошла да ужива у цвету, он би стајао мирно док би она мирисала цвет.

Прошло је лето и дошла је јесен. Латице цвећа су пале на земљу, а цвеће је умрло. Али је и даље стражар и дању и ноћу стражарио у углу врта краљевске палате, јер је наредба остала. Нико је није променио. И никада је нико није опозвао.

Све земље у свету су се измениле. И саме људске мисли су се измениле. Што је некад било право, сада је постало криво и обратно. Што је једном било лудо, сада је постало мудро. Што једном било тамо, сада је било овде.

Једино су записи и закони остали непромењени. Па је тако било и са наредбом краљице из давнина да стражар треба да шета и чува оно одређено место. И док једна наредба стоји записана, она се мора извршавати.

Ето зато је из године у годину стражар марширао горе-доле и корачао тамо-амо. Све док се неко није сетио да каже: „Каква глупост!“ и да га премести одатле. Јер каква је корист од чувања лепе ствари, ако се чак и не зна да ли она постоји?!

Непознате речи:

утрина – запуштено,
необрађено
земљиште, ледина
већање – договарање,
саветовање

Елинор Фаџен

Разговор о тексту

Писац нам је испричао два догађаја који су међусобно повезани, али су се догодили у различито време. Који су то догађаји?

Шта мислиш, да ли су дешавања изнета на основу природног временског тока збивања?

Који лик повезује ова два догађаја, која су се догодила у огромном временском размаку?

Постоји ли начин да се ова прича изложи промењеним редоследом и да се исти садржај пренесе другачије, тако да се догађаји нанижу према времену дешавања?

Да закључимо

Посебан шарм овој причи даје то што је писац временски испрметао догађаје, па је своје приповедање практично започео од краја – од момента у којем саветник укида стражарење, а не од правог почетка – од тренутка кад је краљица издала наредбу о стражарењу.

Писци имају уметничку слободу да приповедање почну од почетка, али и с краја или из средине. Међутим **ако читалац**, препричавајући причу, **догађаје поређа по стварном временском редоследу по којем су се ти догађаји дешавали** тако што први догађај узрокује онај који следи, **саставиће фабулу приче**.

Исто тако треба имати у виду да књижевна дела не садрже само интересантне и узбудљиве догађаје него и лепе описе предела, ликова, те мисли, осећања и сл. Па тако, **ако изложимо све, или бар најважнији део онога што дело садржи**, онда смо препричали **садржину приче**.

Задатак

Препричај садржину приче *Некада давно*.

Такмичите се ко ће брже саставити фабулу кратке приче *Шта има ново*, коју ћеш наћи на стр.135 овог уџбеника. Добро размисли о томе који се догађај прво десио и почни да препричаваш – управо од њега.

ПРИПОВЕТКА

Прочитај и обрати пажњу

Да ли се у овом тексту описује један или више догађаја из живота главног јунака?

Колико ликова се појављује у причи? На кога је усмерена пишчева пажња?

БАШТА СЉЕЗОВЕ БОЈЕ (одломак)

Мушкарци обично слабо разликују боје, али један такав незнајша у бојама какав је био мој дјед, е, таквог је било тешко наћи. Његов спектар сводио се на свега четири основне боје, а оно остало – то није ни постојало или се сводило, у најмању руку (ако је чича добре воље!), на неки врло неодређен опис: „жуто је, а као и није жуто, него нешто онако – и јест и није“.

Како је на овом нашем шареном свијету већина створења и предмета обојена „и јест и није“ бојом, то је с мојим дједом око тога увијек долазило до неспоразума и неприлика.

У једно од најпријатнијих доба године, скоро преко ноћи, расцвјетао би се у баштици крај наше куће црни слез и љупко присинуо иза копљасте поцрњеле оgrade. Он је у мирна сунчана јутра зрачио тако повјерљиво и умиљато да то није могло измаћи чак ни дједову оку и он би удобровољено гунђао мајући се по дворишту:

– Пази дер га, сва се башта модри као чивит.

Оно, истина, на слезову цвијету једва да је негдје трагова било модре боје, али ако је дјед казао да је модра, онда има да буде модра и квит. Исто се тако могло десити да неке године дјед рекне за ту исту башту да се црвени, и онда за ту годину тако и важи: слез мора остати црвен.

Због дједове тврдоглавости у погледу боја и ја сам, већ на првом кораку од куће, упао у неприлику.

Било је то у првом разреду основне школе.

Негдје средином године учитељица нам је причала о вуку, те живи овако, те храни се онако, док ће ти одједном упитати:

– Дјецо, ко зна какве је боје вук?

Ја први дигох руку.

– Ево га, Бранко ће нам казати.

– Вук је зелен! – откидох ја поносито.

Учитељица се трже и зачуђано надиже обрве.

– Бог с тобом, дијете, гдје си то чуо?

– Каже мој дјед – одвалих ја самоувјерено.

– Није тачно, вук није зелен.

– Јесте, зелен је! – неочекивано се узјогуних као прави унук честитог дједа Раде.

Учитељица ми приђе сасвим близу, љутито узрики у моје лице и повуче ме за уво.

– Кажи ти своје мудро дједу да то није истина. Вук је сив. Сив, запамти.

Скоро плачући отклипсао сам тога дана кући и шмрцајући испричао дједу све оно што се у школи догодило.

Ни слутио нисам каква ће се бура око тога подићи.

– Шта! Пред читавим разредом његова унука, миљенца, теглити за уши, а уважену старину поспрдно називати мудрим, боље речено будалом! Дотле смо дошли? И још рећи да вук није зелен већ некакав... хм! Е, то не може тек тако проћи.

Сјутрадан, пушући попут гуска, дјед је доперјао са мном у школско двориште и

пред свом дјечурлијом разгаламио се на учитељицу:

– А је ли ти, шишкавицо, оваква и онаква, ти ми боље од мене знаш какав је вук, а! Није зелен? Пази ти ње! Ја се с вуцима родио и одрастао, читавог вијека с њима муку мучим, а она ти ту... По туру би тебе требало овим штапом па да се једном научиш памети.

Извика се дјед, расплака се учитељица, а и ми, ђаци, од свега тога ухватисмо неку вајду: тога дана није било наставе.

Већ следећег јутра дједа отјераше жандари. Одсједи старина седам дана у среској „бувари“, а кад се врати, ублиједио и мучаљив он ми навече попријети прстом.

– А ти, језичко, нек те ја још једном чујем да блејиш какав је ко па ћу ти ја показати. Вук је зелен, хех! Шта те се тиче какав је вук.

– Па кад ме је она питала.

– Питала те, хм! Имао си да ћутиш па квит.

Сљедећег прољећа, бујног и кишовитог, слез у нашој башти расцвјета се као никад до тад, али старина као да га ни запазио није. Нису ту помагала ни сва тртљања неуморног рођака Саве, дјед је био слијеп и за боје и за све цвијеће овога свијета. Туга да те ухвати.

Минуло је од тих невеселих дана већ скоро пола вијека, дједа одавна нема на овоме свијету, а ја још ни данас сигурно не знам какве је боје слез, знам само да у прољеће иза наше потамњеле баштенске оградe просине нешто љупко, прозрачно и свијетло па ти се просто плаче, иако не знаш ни шта те боли ни шта си изгубио.

Бранко Ћопић

Размисли и
разговарај

Који је централни догађај ове приче?

Утиче ли овај догађај на судбину и карактер главног јунака и како?

Има ли у овом делу дугачких и детаљних описа?

Како откриваш карактерне особине главног јунака?

Извлачиш ли некакве закључке о његовом карактеру из онога што он говори?

Да закључимо

Књижевна дела у којима се износи један значајан догађај из живота главног јунака (у којем је све подређено фабули, због чега су и описи знатно краћи) зове се приповетка. У приповеци пишчева пажња је усмерена на један или два лика, а о њиховим особинама највише сазнајемо из говора ликова, будући да нема продубљеног унутрашњег описивања.

Буди креативан

Испричај један значајан догађај везан за твог деду или за твоју баку. Описи ликова или средине нека буду сасвим кратки, а догађаје и говор ликова стави у први план.

Писац о себи

Бранко Ћопић написао је збирку приповедака *Башића слезове боје*, која представља лирско сећање на детињство, на личности које су одиграле важну улогу у његовом животу и постале централни ликови ове прозе: деда Раде, стриц Никола, рођак Саво – реч је о личностима које је описао с пуно љубави, топлине и благонаклоног хумора. Ево шта он о томе каже:

„...Мој дјед Раде био је необичан човјек. Његов зачарани свијет, сав саткан од бајки и маштарења, мјесечине и прозрочне свиле михољског љета, био је својеврсни свијет октобра, али оног нашег, крајишког, смиреног, златног октобра у рану јесен, о Михољдану, када су нам у кућу долазили драги гости, кад је све било пуно прича и обиља, кад је и мачка била сита и мирољубива, а миш дебео и безбрижан... Ти дједови октобарски дани представљају основну ризницу свих мојих правих литерарних мотива. Одатле сам кренуо и почео да сликам свијет по лику и подобију овог честитог, душевног и на свој начин праведног човјека.“

Истражујте заједно

Писци користе огромно језичко благо као материјал у својим уметничким делима, но понекад мењају облик речи како би им дали нова значења или стварају нове речи и тако обogaћују свој и наш речник. Бранко Ћопић је познат по томе што у приповедању користи народне изразе који су везани за његов родни крај и по томе што користи своје, измишљене речи. Такви су у *Башићи слезове боје* изрази : *ѝрисинуо, мајући, узрики, шшикавица...* Пронађите још таквих речи и одредите им значење.

НОВЕЛА

Прочитај, упореди и сагледај

Које су сличности и разлике кад је реч о текстовима *Башића сљезове боје* и *Шољица кафе*?

ШОЉИЦА КАФЕ

(одломак)

Често сам у животу нанео неправду човеку кога сам волео. Таква неправда је као грех против духа светога: не опрашта се ни на овом ни на оном свету. Неизбрисива је, незаборављива. Некад мирује дуге године као да се угасила у срцу, изгубила, стопила у немирном животу. Изненада, усред веселја, или ноћу кад се престрашен пробудиш из рђавих снова, падне ти на душу тешка успомена, заболи и запече таквом снагом, као да је грех био баш тог тренутка учињен. Сваку другу успомну лако је избрисати кајањем и благом мишљу – ову није могуће избрисати. Црна мрља је на срцу и остаје вечито.

Хтео би човек, хтео да лаже својој души: „Па није било тако! Само је твоја немирна мисао од прозирне сенке направила ноћ! Била је ситница, свакидашња ствар, каквих се на стотине хиљада догађа од зоре до мрака!“

Опростив је грех који се може изрећи речју, избрисати покором. Тежак је и претежак, до смртнога часа крварећи грех који је остао само у срцу као успомена без речи и без облика. Једино самом себи човек га исповеда кад зури у ноћ и кад му је покривач на грудима тежи од камена.

Пре петнаест година дошао сам кући и остао код куће три недеље. Све то време био сам утучен и зловољан. Стан нам је био пуст; у свима нама, чини ми се, нешто тешко, одурно, као влажна сенка.

Прве ноћи спавао сам у соби; понекад сам се ноћу будио и видео у мраку да је мати устала из кревета и седела за столом. Сасвим мирно, као да спава; дланове је притискивала на чело, њено бело лице је сијало, иако је прозор био застрт и напољу није било ни месеца ни звезда. Слушао сам пажљиво и разабрао да то није тешко дисање заспалог, већ муком задржавано јецање. Покрио сам се преко главе, али и кроз покривач, чак и кроз сан чуо сам њено јецање.

Преселио сам се у појату, на сено. У тај свој дом пео сам се стрмим поломљеним степеницама, сличним лествама. Направио сам кревет у сену, а пред вратима, према нагибу крова, поставио сто. Поглед му је био сив, изглодан зид. У рђавом расположењу, у потиштености и црним бригама писао сам своје прве љубавне приче. Силом сам водио своје мисли на беле цесте, на расцветале пашњаке и мирисава поља, да не бих видео себе и свој живот.

Једном сам пожелео црну кафу. Не знам како ми је пала на памет. Пожелео сам је. Можда само зато, јер сам знао да у кући нема ни хлеба, а камоли кафе. Човек је од саме расејаности зао и немилосрдан. Мати ме је погледала крупним, бојажљивим погледом и није одговорила. Пуст и зловољан, без речи и поздрава вратио сам се у појату да пишем како су се волели Милан и Бреда и као су обоје били племенити, срећни и весели:

„Руку под руку, обоје млади, јутарњим сунцем обасјани, росом умивени...“

Зачуо сам тихе кораке на степеницама. Дошла је мати; корачала је полако и опрезно, у руци је носила шољицу кафе. Сад се сећам да никад није била тако лепа као у том тренутку. Кроз врата се пробијао коси зрак поподневног сунца, право мајци у очи; веће су биле и чистије, све небеско светло одражавало се у њима, сва небеска доброта и љубав. Усне су се смешиле као детету које доноси радостан поклон.

А ја сам се окренуо и рекао злобним гласом:

– Оставите ме на миру!... Нећу сад!

Није још стигла до врха степенца, видео сам је само до појаса. Кад је чула моје речи, није се покренула, само је рука која је држала шољицу, задрхтала. Гледала ме престашено, светло је у очима умирало.

Од стида ми је ударила крв у образе, пошао сам јој у сусрет – брзим кораком.

– Дајте, мајко!

Било је прекасно: светла више није било у њеним очима, нити осмеха на њеним уснама.

Попио сам кафу и тешио се:

„Увече ћу јој рећи ону реч, ону нежну реч коју је ишчекивала њена љубав...“

Нисам јој рекао ни увече, ни сутрадан, ни при растанку...

Три или четири године касније, у туђини, страна жена донела ми је кафу у собу. То ме је тада потресло, заболело у срцу тако јако да бих крикнуо од бола. Јер срце је праведен судија и не зна за ситнице...

Иван Цанкар

Непознате речи:

појата – приземна
кућа у којој се чува
сено

Размисли и разговарај

Ако упоредиш текст *Шољица кафе* с текстом *Башића сљезове боје*, можеш да увидиш да је реч о два врло слична епска дела и по форми и по садржају, јер се у оба текста износи по један кратак исечак из живота који одређује судбину и карактер главних јунака.

Ипак, можеш поставити и следећа питања на основу којих ћеш уочити и неке значајне разлике:

У којем се од споменутих текстова детаљно разматра једно значајно животно питање? Можеш ли да објасниш које је то питање?

У ком тексту аутор детаљније открива душевно стање главног лика?

Кад почиње заплет у том тексту и како се се разрешава јунакова драматична унутрашња борба?

Важно је да знаш

И новела, као и приповетка, **осветљава само један исечак из живота главног јунака који пресудно утиче на његову судбину и карактер**; али, за разлику од приповетке, у новели се (као што смо у току анализе већ могли видети) ставља **акцент на психолошко, душевно стање јунака**, продубљује се његов унутрашњи опис, има **драмске напетости** и то од самог почетка, па све до наглог разрешења конфликта којим завршава **једноставна фабула**.

Стварајмо

Испричај догађај због којег ти осећаш грижу савести. Обрати пажњу да прича буде кратка, фабула једноставна и да развој догађаја има заплет, да се осети драмска напетост, да изнесеш свој унутрашњи доживљај, да брзо испричаш расплет.

Откривамо, размишљамо, разговарамо

Препиши ову табелу у свеску и попуни је тако што ћеш на левој страни да упишеш цитат или цитате из овог текста. То може да буде део који ти је оставио најдубљи утисак или те је навео на размишљање; део који ти је пробудио осећања или те је подстакао да себи поставиш нека питања. Након тога на десној страни напиши свој коментар: Зашто си уписао баш тај цитат? На шта те је навео да размишљаш? Каква осећања је пробудио у теби? На крају дискутујте међу собом о ономе што сте прочитали и коментарисали, дајте своје мишљење о важним питањима из живота које дотиче ова новела.

ЦИТАТ ИЗ ТЕКСТА	КОМЕНТАР О ЦИТАТУ

ПРИПОВЕДАЧ У ПРВОМ И ТРЕЋЕМ ЛИЦУ

Упореди и размисли

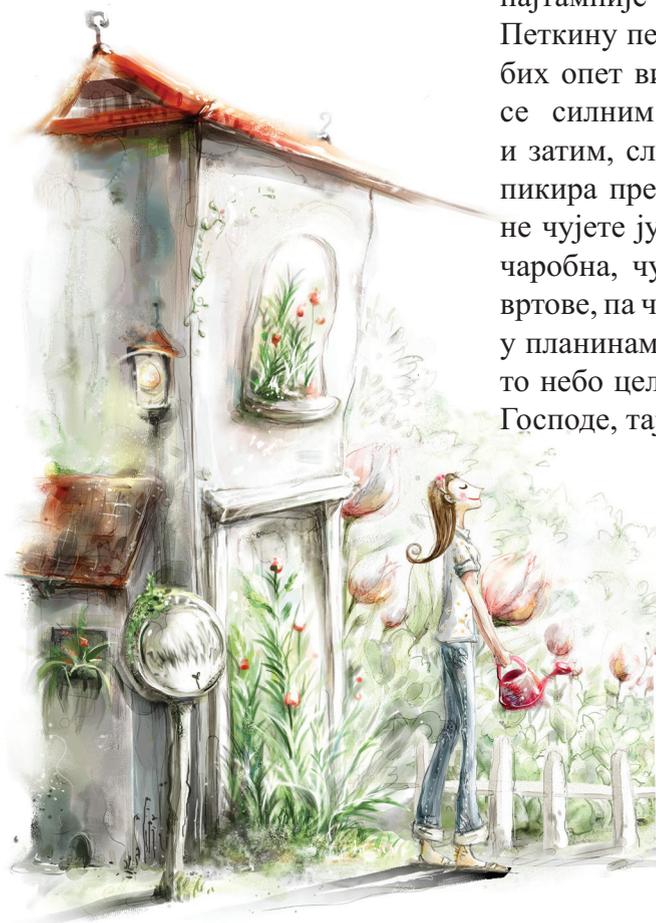
Упореди оба текста и покушај да откријеш ко приповеда догађаје у првој причи, а ко у другој.

НЕШТО О ЧУДУ ТРЕШЊИН ЛИСТ, ДОЛАЗАК ГЕН (одломак)

Отада је прошло много година, да не претерамо, можда хиљаду, пет хиљада. Сећам се као да се то данас догодило, кад је Ген дошла код нас у Скутаско. Ево, све ми је пред очима. Само то, зато што се прича догодила у време кад сам био врло глуп и неук. Ма, хајде да кажемо истину, кад сам био слеп, кад сам поред очију живео у мрклом мраку. Искрено речено, имао сам осам или девет година и још увек оловку и књигу нисам био узео у руке, а нисам ни помишљао. То што ћу ти сад испричати, пријатељу, јесте нешто мало, само једно ситно зрнце, бисер који је некако (ко зна како) остао кроз велику пену живота. Замислите, али без плакања, да нису постојали ни мала оловчица ни парче папира; па зар нисам био ћорав, ћорав-неписмен...

Ех! Не, не јадикујем, радујем се! Напросто се свега, свега живог сећам. Ето, оног тренутка када је Ген дошла у чика Лефтерову кућу, то могу да видим и везаних очију. Можете да ме затворите и на најтамније место – на пример у тајанствену Света Петкину пећину у коју вековима није продро зрак, ја бих опет видео онај дуги, златни лист трешње како се силним крчкањем одваја од места где се родио и затим, сличан немачкој штуки, снажно и страшно пикира према земљи. Али то не би било ништа ако не чујете јужни ветар што долази право с Језера. Та чаробна, чудесна бука свуда кроз баште, свуда низ вртове, па чак и с оне стране вртова, у шумама, дубоко у планинама. Можда је тако у целом свету, можда. И то небо цело у искрама, нека блага прекрасна ватра. Господе, тајанствени, прекрасни пожар јужног неба!

Живко Чинго

Непознате речи:

штука – врста немачког ратног бомбардера у Другом светском рату

ПОГРДНИ НАДИМАК

(одломак)

Стојан је имао тужан израз лица и очи ухваћене срне. Изгледало је као да хоће да плаче. Такав је изгледао и у ријетким тренуцима радости. Говорило се да стално тугује за оцем, који је заувјек остао у босанским планинама.

У ствари, он је по природи био ћутљив, плашљив и повучен у себе.

Имао је само пет година када је, послије очеве смрти постао домаћин куће. У тешким годинама болешљива мајка је једва прехранила троје нејаке дјеце. Ни слобода није ријешила све невоље ове беспомоћне породице.

У свом селу Стојан је завршио четири разреда основне школе. Да би наставио школовање, морао је да оде у далеки непознати град.

Стидљивом дјечаку је било најтеже што није имао пристојно одијело. Мајка му је невјешто прекројила очево сукнено одијело.

У њему је изгледао као медвјед. Градска дјеца су га задиркивала и тукла. Називала су га „Медо-јудо“. Више га је вријеђао тај надимак него батине. Највећа његова жеља била је да своје грубо сукнено одијело замјени за било које друго. Вјеровано је да би се тада ослободио и тог погрдног надимка.

Миленко Ратковић

Истражи и закључи

Оба догађаја везана су за школске дане. Догодила су се у прошлости.

У којем тексту су догађаји испричани као сећање, као да су се десили самом писцу?

У ком тексту о збивањима прича неко ко их посматра са стране?

Који начин приповедања сматраш приснијим, веродостојнијим?

У којем је лицу (види граматички облик глагола) испричана прича у првом тексту, а које лице се користи у другом?

Усвој и упамти

Као што смо могли да утврдимо приликом анализе претходна два текста, догађаји се могу изнети као да су се догодили самом писцу, у првом лицу или, пак, приповедањем у трећем лицу, као да је приповедач изван збивања, тако да његова личност не долази до изражаја.

Приповедање у првом лицу даје осећај присности и веродостојности, па се назива још и **субјективним или ауторским приповедањем**, док се приповедање у трећем лицу назива и **објективним приповедањем**.

Вежба

Изабери вежбу коју ћеш да радиш и доврши причу.

1. Потруди се да промениш гледиште приповедача у тексту **Погрдни надимак** из трећег у прво лице и да догађај испричаш као да се догодио теби. Текст је написан на ијекавском наречју; али, ако ти је лакше, слободно пиши екавицом. Ево ти и мало помоћи, за почетак: *Био сам дечак с ћуђним изразом лица и очима ухваћене срне. Изгледало је као да ћу да њлачем. Тако сам изгледао и у рејким ћренуцима радости...*

2. Промени перспективу приповедача у тексту **Живка Чинга** из првог у треће лице. Добићеш и овде малу помоћ: *Онда је прошло много година, да не претерамо, можда хиљаду, иеи хиљада. Сећао се као да се данас догодило, кад је Ген дошла код њих у Скушаско. Еио, као да му је све иред очима...*

СВЕЗНАЈУЋИ ПРИПОВЕДАЧ

Прочитај и размисли

Који начин приповедања писац користи у следећем тексту?

ПОП ЋИРА И ПОП СПИРА

(одломак)

Била два попа, – али не она два попа што су једном остали сами у свету, па се сваки од њих тужио и тешио да би му далеко лакше било животарити, само да нема оног другог, – не, дакле, та два попа, него друга два, и живели су у једном селу у Банату. Које је то село нећемо вам казати, да не би село, ни криво ни дужно, потрзали и излагали потсмеху, пошто оно није ни мало криво за све што ће се у овој приповеци причати. А после, ако ћемо шта, оно није село, него варошица. Та колики је само онај Велики сокак с краја на крај, па колико тек малих сокака има, а сви су широки! Зато ниједан није калдрмисан, а није никад ни био. Истина, подсмевају се Темишварци, да су им варошке краве појеле тротоар, али то је само једна пакост, јер тротоара заиста никад није ни било. Када падне киша и начини се блато, положи мештани по земљи поред зида, колико да човек прође, тулају – кукурузовину – а краве наишле, па ваљда, као бесловесна створења, помислиле да је то за њих постављено, па појеле тулају, која је, као што је свакоме познато, њихова храна; а то видео некад неки Темишварац, па, као човек, исприповедао, и сад не даду никако мира људима, него их дирају једнако за прождрљивост њихових крава. Али је зато и било свашата. Било је батина, па, богме, и разбијених глава. И од тога доба мање их дирају. Особито у селу ни за живу главу нико то не сме да спомене; штавише, сад још хвале место да је суво и оцедно, и да му и не треба тротоар.

Стеван Сремац

Разговор о тексту

Како приповедач почиње причу?

Коме се обраћа док прича?

Стичеш ли утисак да он зна све о догађајима, људима и селу о којима ће приповедати?

Да закључимо

Кад аутор прича у трећем лицу и кад оставља утисак као да унапред све зна о ономе што ће се догодити, што његови јунаци осећају и мисле, и кад се често и директно обраћа читаоцима („Које је то село нећемо вам казати...“) – препознајемо позицију свезнајућег приповедача.

Задатак

Препричајте неки интересантан догађај. Поставите се у улогу свезнајућег приповедача и почните, на пример, речима: „Нећете веровати шта се догодило, драги моји...“. Потрудите се да у причи покажете да знате шта јунаци мисле, осећају, шта сањају, шта планирају, које су им жеље...

ДРАМА

Подсети се

По чему се драма као књижевни род разликује од лирике и епике?

МАЧОР У ЧИЗМАМА (одломак)

ДИВ ЛЕ ГИШ: Пошто видим какво је стање, цело ваше купићу имање! Нема треће нити друге, будите ми верне слуге.

ПТИТ: Пред очима сад ми сева...

ЖЕРАР: Од глади ми крче црева!

ПТИТ: Нејаки смо да би теби од користи били.

ДИВ ЛЕ ГИШ: Дебили! Добићете плату у сувоме злату!

ПТИТ: Плату у злату?

ТОДОР: Душа у блату!

ЖЕРАР: За злато може свашта да се купи!

ДИВ ЛЕ ГИШ: Престаните, не будите глупи!

ПТИТ: Е, не могу више вако да трајем и, невољно премда, свој пристанак дајем!

ЖЕРАР: Ја... ја...

ТОДОР: Не, Жерар! Не прихватај! Не клони духом, Жерар!

ЖЕРАР: Жао ми је, Тодоре, брацо. Туга је моја велика, и ја сам тек човек - нисам од челика!

ДИВ ЛЕ ГИШ: Ха, ха, ха!

ПТИТ: Не буните се, Тодоре, придружи се браћи.

ЖЕРАР: И за тебе злата доста ће се наћи!

ТОДОР: Никад! Макар не видео сунца!

(Див арлаукне.)

ПТИТ: Да л' је шено или бунца!

ЖЕРАР: Лоше ће се провести свако ко га ражести!

ДИВ ЛЕ ГИШ:

Некад бејаш и ја човек,
ал' не могах тако док!
Сад сам љута звер у души
што пред собом куће руши!
Јербо није
лако кад си ружан вако!
Ко ме неће милом
а тај ће ме силом
јербо ја сам тужан
што сам вако ружан!
Блиста ми на уму
замисао фина
где сад стоји кућа
нек буде долина!
Јербо није лако
кад си ружан вако,

јербо ја сам свико
да не воли ме нико,
јербо ја сам тужан
што сам вако ружан!

(Див арлаукне. Ишчуја млин из њемеља.)

ДИВ ЛЕ ГИШ: За мном, слуге моје, што ми душе своје очас предадoste!

(Птит и Жерар са страхом гледају дива.)

ТОДОР: Он ће од вас робље начинити! Не будите глупи браћо!

(Птит звецка врећицом златника. Просипа златнике на длан и смеје се.)

ПТИТ: Један, два хопла цуп
баш сам срећан што сам глуп!

ЖЕРАР: Четр три, један два
ниси глупљи него ја!

(На излазу застану. Окрену се према публици.)

ПТИТ И ЖЕРАР(заједно):

Хајд`мо сада рећи свима:

Благо нама приглупима!

ПТИТ: Напред! Хоп! Збогом, паметњаковићу! ХО, хо, хо!

Игор Бојовић

Размисли,
разговарај и
сагледај

Како знаш да је овај текст намењен сценском извођењу?
Који ликови учествују у овом одломку и које карактерне особине
имају?

Који лик има ставове супротне осталима?

Пронађи место где почиње сукоб ликова у тексту.

Шта је последица сукоба?

Да ли је одломак написан у стиху или у прози?

Усвој и упамти

Књижевни текст намењен и за читање и за **извођење на позорници** зове се **драма**. Драма почива на **сукобу двају супротних животних ставова појединца или појединца и друштва**. **Борба супротности** утиче на развој радње, односно на њен **заплет и напетост**, после којих обавезно следи **разрешење**. Може бити написана **у стиху, у прози или у стиху и у прози**. Три основна драмска рода су **трагедија, комедија и савремена драма**.

Повежи стечена знања

Можеш да закључиш да је Игор Бојовић искористио познату бајку браће Грим као основу за своју драму. Ти имаш задатак да покушаш да овај одломак преобразиш у новелу. Имај у виду да и новела има заплет, драмску напетост и расплет који се нагло завршава. Имаш слободу да прошириш основну причу и да смислиш крај. Нагласи унутрашњу страну карактера главног јунака (шта он мисли о поступцима своје браће и какав однос има према богатству, те о томе шта је добро и исправно у животу).

ДРАМСКИ ДИЈАЛОГ И МОНОЛОГ

Прочитај и учи

Обрати пажњу на дужину говора ликова.

САБИРНИ ЦЕНТАР

(одломак)

МИЛИЦА: Немој да се љутиш на мене. Нисам веровала да ће Иван првог дана све распродати. Као да је једва чекао...

ПРОФЕСОР: Није ме више брига за кућу.

МИЛИЦА: Секираш се због Соње?

ПРОФЕСОР: Да. Све ће јој то скратити десет година живота. Била је сувише везана за мене, кућу, наше ствари. Као да нису одрасли заједно. Увек ме је то чудило: расту два детета, исто их васпитаваш, исту храну једу, исто их волиш, а на крају једно као да није твоје; одметне се, отуђи се и ради баш оно што не волиш... Него, да ми наставимо са копањем. Ајмо, људи! Ајмо! Доста је било ваших приватних послова. Греота је од оваквих вредности подизати инфантилне грађевине.

(Професор се енерџично вратио до ископина. Прилази каменој плочи...)

ПРОФЕСОР: Још једном ћемо покушати да подигнемо ову плочу. Можда нам је недостајала само Петрова снага. А где је ваш отац?

ЈАНКО: Јури непријатеља по околини. Наишао, иза оног брега, на неке трагове војничких чизама.

ДОКТОР: Нема ни Рузмарина.

(Јанко се њојдео на ђомилу камења, сивавио руке на усџа и њочео да дозива из све снаге.)

ЈАНКО: Стеванеее! Оооо Стеванееее!... Никад нисам успео да га дозовем јер има погрешно име.

ДОКТОР: Како то мислите да има „погрешно име“?

ЈАНКО: Лепо: кад дајеш име детету, мораш му дати само оно које је лако за дозивање. Ако дете не дозовеш са два викања, дао си му погрешно име.

ДОКТОР: Сјајна теорија.

ЈАНКО: И тачна. Видите, овако: у планинским крајевима, где децу дозиваш на велике даљине, имена се састоје од четири слова; од тога су два самогласника. Слушај: Оооо Јовооо, О Бороооо, Ооо Божо... Друго слово у имену О и четврто О, јер О најдаље лети. То су, такозвана, „примарна имена за даљинску вику“, са дометом од пет километара... Затим долазе имена за надморске висине испод две хиљаде метара: Оооо Јелооо, Оооо Савооо, Оооо Вукооо, Оооо Павооо, Оооо Милооо... Имена са дометом до три километра, по лепом времену, или између два пуцња грома. Међутим, како се спуштамо ка равничарским пределима наше, само географски богате земље, имена су све дужа, шири и тримија, јер нема потребе да бацаш глас преко планинских венаца и шума; дете се игра на пашњаку, у шљивику или у комшијиној авлији. Ооооо Милорадеее, Оооо Драгославеее, Оооо Миланеее, Оооо Алексаааа, Оооо Лепосаваа, Оооо Милицеее, Оооо, Михајлооо... Осећате напор, као да ми је закопчано најгорње дугме на кошуљи. То су деца зелене Шумадије, благо брдовите Мачве, и осталих таласасто-валовитих крајева. Имена са дометом од сто до осамсто метара, у зависности од грлених могућности родитеља. И онда, кад сиђемо у апсолутну равницу, имена су исто тако широка, непрегледна: Ооо Максимилијаннн, Ооо Харалампииеее, Ооо Нићифореее... Сад, замислите, кад се у планинским крајевима да детету име Харалампиије. Изађеш, овако, пред кућу, загледаш се

у планински врх под снегом и узвикнеш: Ооо Харалампијеее! а име ти падне пред ноге. Име Харалампије је тешко бар две киле. Пре је за бацање имена с рамена. И, знаш кад ће ти Харалампије да дође кући - никад! После бијеш дете: „Ја те зовем пола дана, а тебе те нема!“ Дете кука, није чудо... сасвим супротно се догађа кад у апсолутној равници нађеш име Јово. Узвикнеш Ооо Јовооо, глас ти одзвања, а дете мисли да ћеш да га бијеш, па бежи и неће кући. Зато се у нижим крајевима смишљају надимци, за ублажавање грлатих имена. Уместо, Јово, виче се Ооо Јовице... Ооо Јованче...

(Људи се смеју чудној, али љомало и истинијој
јричи.)

ДОКТОР: И до каквог сте закључка дошли?

ЈАНКО: Деци једноставно треба давати имена са А или О.

МИЛИЦА: Па кад се искупе сви са А или О, онда одаберш своје А а остале распустиш?

Непознате речи:

инфантилан –
недозрео

Душан Ковачевић

Разговарај и утврди

Колико ликова учествује у разговору?

Ко говори најдуже?

Шта сазнајемо о ликовима из њихових исказа?

Да ли из Јанковог дужег исказа можеш да откријеш и неке његове личне особине?

Можеш и сам да претпоставиш

Драмски дијалог и монолог су изразно средство по којем препознајемо драму.

Дијалог је разговор између два или више драмских ликова и најприкладнији је начин за изражавање драмских супротности, супротности карактера и њихових животних ставова. Утиче на развој радње и повећава драмску напетост.

Монолог је дужи говор једног лика у драми у оквиру којег се износе његове мисли, осећања и животни ставови, врста разговора са самим собом који често одражава унутрашњу борбу јунака.

Истражи и закључи

Дијалог и монологи често срећемо у прозним делима али и у поезији, нарочито народној.

Уочи правописне разлике у означавању дијалога у сва три књижевна рода. Прочитај песму *Чобан и чобаница* и причу *Ти, Ја и Нико* (стр.138), па дефиниши улогу дијалогске форме казивања у њима (уочи сличности с драмским дијалогом).

Научи више

Душан Ковачевић је познати савремени српски драмски писац. Написао је велики број драма, које су превођене, награђиване и играле у већини српских позоришних кућа, као и у иностранству. Познате драме су му: *Радован Трећи*, *Сабирни центар*, *Балкански шпирит*, *Маритонци* *јрче љочасни круж* и друге. Осим драмских текстова писао је и за радио, и телевизију. Аутор је филмских сценарија: *Ко љо љамо љева*, *Посебан љрејман*, *Професионалац...*

КОМУНИКАЦИОНИ ДИЈАЛОГ

Уочи

Обрати пажњу на однос саговорника и на облик њихове комуникације.

ПОРОДИЧНА ЕКОЛОГИЈА

Играју:

ОТАЦ: НИКОЛА

МАЈКА: МАРИЈА

СИНЧИЋ: МИЛЕ

(Никола нешто поправља на столу у дневној соби, Миле лежи на њој, њега, њега.)

МИЛЕ: Тата, знаш ли шта је то пасивно пушење?

НИКОЛА: Данас сам се препушио и... кашљем као да имам сто година.

МИЛЕ: И ја сам се препу...

НИКОЛА: Препу... Пушиш?!

МИЛЕ: Пасивно.

МАРИЈА: *(Однекуд долази Марија.)* Код куће сте...

НИКОЛА: Пушимо... ја и син.

МАРИЈА: И Милета си научио да пуши?

МИЛЕ: Мама!

МАРИЈА: Како те није срамота?!

МИЛЕ: Мене?!

МАРИЈА: Ти старији, што ћутиш?

МИЛЕ: Хтео сам само да...

МАРИЈА: Вади цигарете из џепа!... Одмах!

МИЛЕ: Цигарете?! Мама...

МАРИЈА: Никола, баци цигарету из уста!... Јеси ли ме чуо?

НИКОЛА: Почео сам и другу кутију.

МИЛЕ: И ја заједно с њим.

МАРИЈА: Другу?!... И ти?!... Јао мајко, где да побегнем?

МИЛЕ: Мамице, седи!... Молим те, седни. Ја и ти смо сад пасивни пушачи. У овој просторији, баш сад креће се ваздух загађен секундарним димом од татине цигарете. Јеси ли ме разумела?

МАРИЈА: Ааа, тако?!

МИЛЕ: Тата ће се смејати, али нема везе. Тата, пушећи кршиш моја дечја права. Узми и прочитај конвенцију.

НИКОЛА: Кршим дечја права!... Да ме не затворе, а?

МАРИЈА: Никола, дај ми цигарете!... Баци их!

НИКОЛА: Ево, запали!

МАРИЈА: Да решимо ово мушки. Е, више нас нећеш тровати!

НИКОЛА: Еј, куда?

МАРИЈА: Идем да поднесем две тужбе. Две!... Једну за тебе и другу за фабрику која производи цигарете.

(Марија одлази.)

НИКОЛА: Хоће ли ми неко рећи шта се ово код нас дешава?

МИЛЕ: Тата, маму ће проћи љутина и вратиће се. А ти, хитно треба да оставиш цигарете.

НИКОЛА: Зашто?

МИЛЕ: Зашто?!... Јуче си једва донео три килограма кромпира.

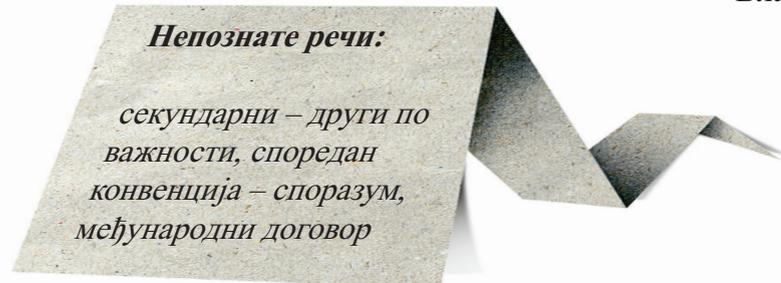
НИКОЛА: То је било јуче?

МИЛЕ: Почео си да заборављаш и да...

НИКОЛА: Кад немам цигарету у руци... Не знам шта да радим са рукама.

МИЛЕ: Знаш. Загрли ме, тата, загрли ме.

Владо Димовски

Разговор о тексту

Да ли дијалог у овој драмској игри личи на свакодневни разговор у једној породици?

О чему расправљају син, отац и мајка?

Како је дошло до забуне и како је она разрешена?

Да ли би овај дијалог могао бити део приповетке или неког другог прозног дела?

Како би онда изгледао?

У чему се разликују комуникациони дијалог и дијалог у књижевном тексту?

Да закључимо

Комуникациони дијалог је разговор између два или више лица у оквиру којег размењујемо информације о мање или више важним темама, па тако ову врсту разговора чине и телефонски разговор, разговор у кући, на улици, али и озбиљна расправа или школска дискусија.

Предлог за дискусију

Узмите за предмет дискусије улогу компјутера у животу једног детета. Поделите се у групе и одредите улоге: ученика, мајке, школског педагога, лекара... Припремите своје улоге. Поразговарајте с мајком, школским педагогом, вашим матичним лекаром... Тек онда **импровизујте дискусију** у којој ћете да изложите своје ставове о овом проблему и да се потрудите да их образложите, оправдате и браните.

КОМЕДИЈА

Обрати пажњу

Уочи главне особине ликова.

ГОСПОЋА МИНИСТАРКА (одломак)

ЖИВКА: А шта ми још препоручујете као отменост?

НИНКОВИЋ: Ох, да... то је главно – се ла шоз пренсипал.

ЖИВКА: Баш сам данас наместила златан зуб.

НИНКОВИЋ: То сте добро учинили, то је шик и даје шарм осмеху.

ЖИВКА: Изволите ви мени само рећи све што је отмено и шта би требало још учинити. Све ћу ја то учинити.

НИНКОВИЋ: Знате ли коју игру на картама?

ЖИВКА: Знам жандара.

НИНКОВИЋ: Ах!... Ви морате научити бриц.

ЖИВКА: Шта да научим?

НИНКОВИЋ: Бриц. Без брица се не да замислити отмена дама. Нарочито ви имате намеру да призивате и дипломатски кор, а дипломатски кор без брица, то није дипломатски кор.

ЖИВКА(Кобајаги увређена.): Па, да!

НИНКОВИЋ: Госпођа, разуме се, пуши?

ЖИВКА: Таман посла! Не могу чак ни дим да трпим.

НИНКОВИЋ: И то, госпођо, морате научити јер без цигарете се не да замислити отмена дама.

ЖИВКА: Јух, бојим се угушићу се од кашља.

НИНКОВИЋ: Знате како је: отмености ради човек мора погдешто и да поднесе. Ноблес оближ...

И још нешто, госпођо, ако ми дозволите само да Вас питам?

ЖИВКА: Је л` то опет због отмености?

НИНКОВИЋ: Да, госпођо. Само питање је... како да кажем... Ви ми, је л` те нећете замерити, питање је врло деликатно. Ин кестион ту та фе дискрет?

ЖИВКА: Молим!

НИНКОВИЋ: Има ли госпођа љубавника?

ЖИВКА (Изненађена и увређена.): Како? Ју, па за какву Ви мене држите?

НИНКОВИЋ: Ја сам вам унапред рекао да је питање врло деликатно, али ако желите да будете отмена дама, ин фам де монд, Ви морате имати љубавника.

ЖИВКА: Ал ја сам поштена жена! Господине!

НИНКОВИЋ: Екселан! Па то је баш оно што је интересантно, јер кад непоштена жена има љубавника, то није више интересантно.

Бранислав Нушић

За размишљање

Која је главна преокупација министарке Живке?
Може ли Нинковић да јој помогне да постане отмена госпођа?
Како ова два лика схватају отменост?
Коју негативну особину аутор исмева користећи се дијалогом ова два јунака?
На који начин то ради?

Непознате речи:

*дипломатски кор –
дипломатска заједница,
друштво страних
представника у једној
земљи*

Знаш ли?

Комедија је весео позоришни комад у којем је дата слика обичних људи или друштва, на чије се мане и слабости гледа уз пуно хумора. У центру збивања обично се налази један лик који је носилац негативних особина, док други ликови често имају супротне особине, како би се нагласила комичност карактера главног јунака (тврдице, кукавице, лажова, хвалисавца, каријеристе, скоројевића...). Намера аутора је да разобличи и исмеје све што није добро.

Истражи

Бранислав Нушић је један од најпознатијих и најплоднијих српских комедиографа. Живео је почетком двадесетог века, а трајну вредност и занимљивост бројних његових комедија (*Народни посланик, Сумњиво лице, Пројекција, Пути око светиа, Ожалошћена породица* и др.) откриле су тек касније генерације, док су за његова живота дела дуго чекала на извођење. Нека ти ово буде подстицај да сазнаш више о Нушићу, а нарочито о оном периоду његовог живота који је провео у Македонији.

Пиши и драматизуј

Одабери неки смешан догађај погодан за драмску обраду. Смисли заплет, потруди се да људске мане и слабости прикажеш с пуно хумора, а пробај да својим ликовима даш и неку карактеристичну црту у говору (обрати још једном пажњу на говор Нинковића и сети се како је говорио Кир Јања у тексту *Тврдица*), те да тако још више појачаш хумористични тон текста, којем ћеш, свакако, дати и драмски облик.

ТРАГЕДИЈА

Предвиђање уз помоћ кључних речи

Пре него што почнете с читањем одломка из једне од најпознатијих Шекспирових трагедија, *Хамлеџа*, потрудите се да се ставите у улогу писца. Искористите следеће кључне речи и покушајте да откријете шта се све десило у завршној сцени ове његове драме: Хамлет, Хорацио, Лаерт, Краљ, превара, отров, мач. Најпре размислите како ћете ове појмове повезати у једну целину, а затим напишите кратку причу на ову тему. Пре него што прочитате одломак, прочитајте неколико прича које сте саставили; а након што га прочитате, утврдите колико сте били близу у својим предвиђањима.

Прочитај и откриј

Обрати пажњу на односе међу ликовима, на збивања и на исход тих збивања у овом кратком одломку.

ХАМЛЕТ

(одломак)

ЛАЕРТ: ...Ви сте убијени, Хамлете. Никаква медицина света Спасти вас неће. У вама нема још Ни за по сата живота. Оруђе То издајничко у руци вам је ту, Незатупљено и још отровано. Превара се против мене окрену. Гле, ево где лежим, да се никада Не дигнем више. – Не могу више – Краљ, Краљ је свему кривац.

ХАМЛЕТ: Шта, отрован врх? Онда на своје дело, отрове!
(Убоде Краља.)

СВИ: Издаја! Издаја!
КРАЉ: Одбраните ме, пријатељи! Ја сам Још само рањен.

ХАМЛЕТ: Ево ти, родоскрвни, Убилачки, проклети Краљу. Испиј То пиће! Је ли ту тај бисер твој? Иди за мојом матером!
(Краљ умире.)

ЛАЕРТ: Послужен По заслуги. Отров спремио је сам. Оппростимо један другом, Хамлете. Моја и мога оца смрт на тебе Не пада, ни твоја на мене.
(Умре.)

ХАМЛЕТ: Нек небо Спасе те од тога! Идем за тобом. – Ја мрем, Хорацио. Несрећна краљице, Збогом! А ви, што изгледате бледи И дрхтите овде пред несрећом овом; Ви, што сте само неми посматрачи

Овога чина, кад бих имо кад... Али смрт, тај сурови стражар, тачан је Када нас хвата! О реко бих вам... Али нека стоји. Ја мрем, Хорацио, Ти живиш; па причај необавештеним О мени и мојој ствари праведно.

Добри Хорацио, какво рањено Име би после мене остало, Кад се ништа не би знало. Ако

икад, Икада срцу твојем бејаш драг, Вечитој срећи немој ићи још, У грубом свету овом вуци дах Тегобно, да моју повест приповедаш.

ХАМЛЕТ (*уага*): Ја мрем, Хорацио. Моћни ми отров савлађује дух. Вести из Енглеске доживети нећу; Ал проричем да је на младом Фортинбрасу Избор. Он има мој умирући глас. Реци му то, и крупне и ситне Околности што су изазвале слом – Остало је ћутање.
(Умре.)

ХОРАЦИО: Племенито једно срце препуче. Добру ноћ, добри кнеже! Хорови Анђела нек ти отпевају мир. –

Виљем Шекспир

Учествуј у разговору

Да ли си чуо за Шекспира и за његовог најславнијег драмског јунака? Који се све догађаји одигравају у овом кратком одломку? Како Хамлет прихвата смрт, а како Краљ? Можеш ли одредити који је ово део драмске радње – увод, заплет или разрешење? Чија је смрт крај праведне борбе?

Важно ја да знаш

Трагедија је драмско дело у којем се сукоб разрешава несрећом, најчешће смрћу главних јунака.

Трагични јунак носилац је херојских особина и страда у сукобу с друштвеним законима. Његова **борба за остварење племенитих, дубокољудских циљева** у нама изазива саосећање и дивљење.

Повежи стечена знања

Проверите драмски репертоар у најближем позоришту, изаберите и погледајте једну трагедију. **Обратите пажњу** на главне и споредне ликове и на њихове карактерне особине, на догађај у току којег главни лик долази у сукоб с другим ликовима, на моменат највеће драмске напетости и на понашање главног јунака у тренуцима трагичног разрешења. **Разговарајте** о томе на часу.

САВРЕМЕНА ДРАМА

Прочитај и упореди

По чему се разликује следећи текст од драмских текстова које смо обрађивали.

КАЗАБАЛКАН

(одломак)

КОНСТАНТИН: Сунце те огрејало кад си сазнала да сам мртав, а? Смрачило ти се кад си чула да сам жив? (Пауза.) Нисам ја ни за шта, Зоро.

ЗОРА: Како то?

КОНСТАНТИН: Види на шта личим.

ЗОРА: Шта си тражио под оним дрветом? Кад сам те нашла, седео си под дрветом, загледан у море. Зашто ниси отишао кући?

КОНСТАНТИН: Чијој кући?

ЗОРА: Нашој.

КОНСТАНТИН: Други људи сад живе тамо. Фини људи. Био сам да видим. Ништа нису пипнули. Све је по старом. Само нема нас. Љубазни су били. Њихова кућа је изгорела до темља. Извињавали су се. Понудили су ми да останем код њих. Попио сам једну ракију и отишао.

ЗОРА: И сад они тамо живе, с нашим фото-албумима?

КОНСТАНТИН: И с нашим креветима и постелином, и с нашим кашикама и виљушкама. (Пауза.) Је ли тачно да си удата за америчког дипломату? И да живиш у Њујорку?

ЗОРА: Молим?

КОНСТАНТИН: Живиш ли у Њујорку?

ЗОРА: Глупости!

КОНСТАНТИН: Чуо сам разне приче. Што ме ниси потражила раније?

ЗОРА: Где да те потражим? Што се раније ниси јавио?

КОНСТАНТИН: Где да се јавим?

ЗОРА: Мислила сам да си мртав.

КОНСТАНТИН: И био сам мртав. Једва гледам. Немам равнотеже. (Удара се по глави.) Глава ми је као стари телевизор. Ударам је да проради.

ЗОРА: Немој.

КОНСТАНТИН: Црно-бели апарат. Најјефтинији.

ЗОРА: (Љуби га.) Биће добро.

КОНСТАНТИН: (Завалјује се у лежаљку.) Ах, драга, какав прекрасан залазак сунца! Је ли по вољи један аперитив? (Пауза.) Куда да идем овакав?

ЗОРА: Обећала сам Јани да ћу јој вратити оца.

КОНСТАНТИН: Како је она?

ЗОРА: (Пружа му фотографију.) Питала је: „Зашто има ратова?“ Рекла сам јој: „Људи повремено полуде.“ ...

КОНСТАНТИН: (Брише очи.)

Горан Стефановски

**Размените
мишљења
о тексту**

Свако од следећих питања упишите у свеске, а затим запишите и своје одговоре на њих. После сваког уписаног одговора, нека неколико ученика прочита шта су написали, а затим дискутујте, изнесите различита мишљења (ако их имате) суочите своје аргументе за и против:

Какви проблеми муче главне јунаке?

Који се трагични догађај налази у центру дијалога?

Како се испољава драматичност: драмском радњом на сцени или унутрашњом драмском напетости?

Слажеш ли се с констатацијом да се ликови ове драме могу повезати с личностима из наше околине? Зашто?

Стичеш ли утисак да су њихови проблеми, као и догађаји који се описују део и наше стварности? Зашто?

Можеш ли да даш логично објашњење за Зорин став да „Људи повремено полуде.“

Усвој и упамти

Драмски текстови у којима можемо да препознамо обичне људе из свакодневног живота суочене с бројним, познатим проблемима, зову се савремене драме. То су драмски текстови у којима је **заплет драматичан али не херојски трагичан**, разрешење драмског сукоба је озбиљно али не и трагично.

Знаш ли?

Горан Стефановски је наш савременик и плодан драмски писац чија се дела изводе на позоришним сценама широм света. Професор је драматургије и аутор једне веома занимљиве књиге која се зове **Мала књиџа замки**. Ова књига садржи упутства која младим писцима могу помоћи у писању драма. Обавезно се потруди да је пронађеш и прочиташ – ако једног дана и ти одлучиш да се окушаш као драмски писац!

Примени стечена знања

Упореди карактерне особине главних ликова из драмских дела која смо досад анализирали (комедије, трагедије и савремене драме): госпође Министарке, Хамлета и Константина.

Прочитај и сагледај

На која наша чула утичу речи које писац користи како би нам живље и упечатљивије дочарао уметничку слику коју ствара?

ЗА ЗИМСКЕ ДАНЕ

Брзо узми плетену кошницу
набери јабуке и крушке,
стави шљиве и слатко грожђе.

Попни се на брдо,
парче сунца одрежи
и стави га међу воће.

На врх стави шум лишћа,
жубор потока, шушкање траве.

Све то покриј белим парчетом
каснојесењих облака,

завежи смехом
и стави право у мамину шкрињу.

Поред остави цедуљу:
“За зимске дане”.

Непознате речи:

шкриња – сандук, ковчег

Нежа Маурер

За размишљање

Шта све лепо можемо да ставимо у мамину шкрињу да би смо га сачували?

Какве слике буде речи ове песме у твојој машти?

Подели речи које је писац „метнуо у мамину шкрињу“ према томе како их доживљаваш и запиши их:

видим:

чујем:

Да ли знаш?

Користећи одабрана језичка средства којима дочарава боје и звукове природе, песник ствара живе језичке слике које говоре нашим чулима и подстичу нам машту. Као што смо видели, та језичка средства могу бити **визуелна**, јер их примамо **чулом вида**, и **аудитивна** јер се односе **на слух**.

Буди креативан

Поделите се у четири групе. Чланови сваке групе имају на располагању одређене речи које треба да искористе како би написали песму. Речи су груписане тако да вас подстакну да насликате четири различита описа природе. Потрудите се да их повежете тако што ћете проширити и продубити њихова значења стварајући живе језичке слике. Користите и визуелне и аудитивне елементе како бисте што верније насликали природу. Кад завршите рад, дајте му наслов.

снег	киша	запара	слана
пахуљице	поветарац	јара	киша
иње	поточић	жега	магла
лед	сунце	жеђ	блато
северац	рухо	зној	сивило
сребрно	латице	прашина	лишће
успавано	младице	пљусак	вране
завејано	пчеле	зрикавци	воће
вејавица	лептири	цврци	жуто
мећава	мириси	муве	златно
хуји	опојно	свици	сочно
фијуче	чаробно	плажа	укусно
звижди	буди	сено	слатко
завија	клија	жари	лије
цвокоће	радује	сија	замире
шмрцка	мирише	пали	хуји
пуцкета	жубори	грми	шуми
тишина	бруји	пљушти	шушка
	зуји	запљускује	крцка
	цвркуће	зриче	шапуће
	пева	цврчи	гракће

Прочитај и истражи

Уметнички говор разликује се од уобичајеног начина споразумевања јер је уметничко дело лични доживљај света, па тако поједине речи у њему добијају преобразено, дубље, разноврсније значење; дајући свакодневном језику другу димензију. Потрудите се да откријете како је писац употребио визуелне елементе у причи *У свим дуђиним бојама* (стр.135 – 136), односно да откријете значења која је писац дао овим елементима.

ВРСТЕ ЛИРСКИХ ПЕСАМА

Љубавне песме

Примени стечена знања

Подсети се на оно што си научио о лирици тј. о њеним основним карактеристикама. Прочитај песму и пронађи у њој лирске елементе.

СРЦОЛОВКА

Срце пише ко оловка,
љубав цвјета у људима,
тебе чека срцоловка
у потаји, у грудима.

Хајде такни, хајде дирни,
бићеш румен потом,
хајде овај видик мирни
узбуркај љепотом.

Срцоловка мамац има
и треба да знаш,
тихо, врело у грудима
чека тебе баш.

Кад те љубав слатко глочно
запали те огањ боја
као срце трепне, шкљоцне
– срцоловка твоја!

Драган Радуловић

Разговор о песни

Да ли си раније чуо реч *срцоловка* и како је разумеш?
Како љубав мења „видик мирни“?
Којим те бојама љубав обоји?
Како песник остварује музикалност у песни (обрати пажњу на дужину стиха и речи којима стихови завршавају)?
Који је основни мотив у овој песни?

Можеш да претпоставиш

Песме у којима се исказују осећања према вољеној особи зову се **љубавне песме**. У њима су описани: лепота вољене особе, љубавни састанци и растанци, заљубљеност, раздвојеност, неостварена, неузвраћена, или несрећна љубав и сл. Осећања заљубљености и љубави испреплетана су с осећањима стрепње, чежње, радости, патње.

Препоручујемо

Љубавни мотив је најчешће коришћен мотив у лирској поезији. **Мирослав Антић**, познати дечји песник, написао је књигу *Плави чујерак*, у којој ћеш наћи прелепе љубавне песме. Прочитајте неколико различитих љубавних песама и разговарајте о томе како су исказани љубавни мотиви у њима.

За рад код куће

Научи напамет песму *Срцоловка* и припреми се за рецитовање.

Родољубиве песме

Упореди и размисли

Уочи сличности и разлике у песмама *Срцоловка* и *Моја оџаџбина*

МОЈА ОТАЏБИНА

Не плачем само с болом свога срца
Рад' земље ове убоге и голе;
Мене све ране мога рода боле,
И душа моја с њим пати и грца...

Овдје у болу срца истрзана
Ја носим клетве свих патњи и мука,
И крв што капа са душманских рука,
То је крв моја из мојијех рана...

У мени цвиле душе милиона...
Мој сваки уздах, свака суза бона,
Њиховим болом вапије и иште...

И свуда гдје је српска душа која,
Тамо је мени отаџбина моја –
Мој дом и моје рођено огњиште...

Непознате речи:

вапије – очајно моли ;
иште – тражи

Алеска Шантић

Размисли и разговарај

По чему су сличне песме *Срцоловка* и *Моја оџаџбина*?
Какве емоције преовладавају у једној, а какве у другој?
Издвој речи којима се исказују осећања у обе песме.
Који је основни мотив у једној, а који у другој?
Упореди број строфа, дужину стихова и риму?
Која песма има бржи, а која спорији ритам и зашто?

Да ли знаш?

Песме у којима се исказује љубав према својој земљи и свом роду (народу) зове се **родољубива песма**. Песници исказују родољубива осећања певајући о лепотама и знаменитостима своје домовине, о јуначкој историји свог народа, о својој спремности да бране слободу и домовину, о везаности за завичај. Настају у време националног буђења и ослободилачке борбе.

Стварај

Напиши једну лирску родољубиву песму у којој ћеш описати лепоте и знаменитости своје домовине.

Opisne pesme

Poveži stečena znanja i pripremi se za čas

Napišite kratak sastav u kojem ćete uporediti ljubavne i rodoljubive pesme i opisati njihove sličnosti i razlike.

RAĐANJE MESECA

Niti vetrić šušti, niti ptice ciče,
ne treperi tankom stabljičicom mak.
Tiho je ko na dnu začarane priče,
tišina je čudna uspavala zrak.

Nit se grana njiše, niti krošnja diše,
niti se u polju giba zlatni klas.
Kraljica tišine korača sve tiše
i u svoje mreže hvata svaki glas.

Čas je tih i svečan. Prve zvezde gore.
Veliki Medved strepi, drhće Mlečni put.
Ne miči se... Stani!... Mesec iza gore
rodio se velik, i ko zlato žut.

Gustav Krklec

Nepoznate reči:

zrak – vazduh
ziba – njiše

Razmisli, odgovori, zaključči

Koje motive i pesničke slike u ovoj pesmi možeš da izdvojiš?
Podeli motive na auditivne i vizuelene.

Koji je centralni auditivni motiv?

Šta je najviše pesnika očaralo u ovom nepokretnom, tišinom pritisnutom pejzažu?

Kako doživljavaš slike uspavanog zraka, krošnje koja ne diše, Mlečnog puta koji drhti?

Zašto Mesec nije izašao ili se pojavio nego se rodio?

Kakvo raspoloženje bude u nama ove pesničke slike?

Usvoj i upamti

Opisna pesma nudi **pesničke slike** koje su **izazvane posmatranjem prirode**, prirodnih pojava i promena. **Opis prirode** predstavlja način na koji pesnik izražava svoje misli, osećanja i raspoloženje.

Postavljanje pitanja

U lirskim pesmama ponekad dolazi do preplitanja motiva, pa u ljubavnim i rodoljubivim pesmama ponekad srećemo pesničke slike prirode, a u opisnim pesmama – ljubavni motiv.

Pročitajte pesme *Elegija za tebe*, *Proletnje pesme*, *Ržem tako novi jezik sričem* (str. 139-140) i odredite kojoj vrsti lirskih pesama pripadaju, ali tako što ćete se podeliti u trojke. Svaki učenik treba da pročita po jednu pesmu i da ostalima postavlja pitanja o motivima koji se prepliću u njima kako bi zajednički otkrili osnovni motiv.

Otkrij

Posmatraj sliku Van Goga, uoči njene motive i opiši osećanja koja u tebi budi noćni prizor. Objasni zašto pesmu i sliku možemo doživeti na sličan način.

СТИЛСКЕ ФИГУРЕ

Епитет

Упореди

Упореди свакодневни начин изражавања с песничким језиком у овој песми. Покушај да откријеш како се ствара лепота и сликовитост песничког језика.

СЕЛО

Из Трстеног

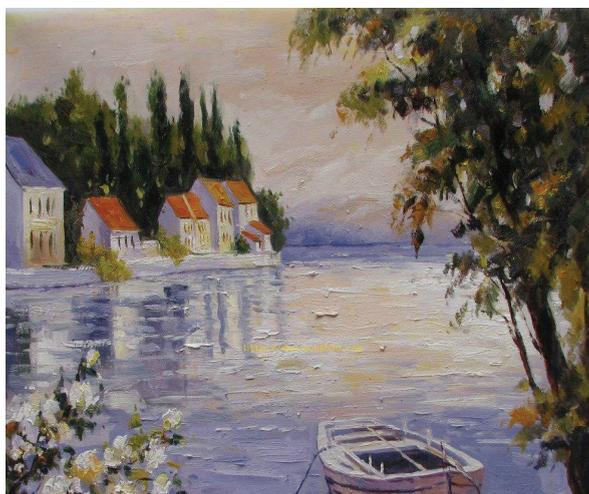
Виторог се месец заплео у грању
Старих кестенова; ноћ светла и плава.
Ко немирна савест што први пут спава,
Тако спава море у немом блистању.

Чемпресова шума бдије; месец на њу
Сипа своје хладно сребро; одсијава
Модро летње иње високих трава
Затим крик. То крикнуту буљина на пању.

Рибарско сеоце полегло на стену
И сишло у затон; и кроз маглу млечну
Једва се назире, ко кроз успомену.

Све је утонуло у тишину вечну.
Ни шума ни гласа, само једнолико
Избија часовник ког не чује нико.

Јован Дучић

Непознате речи:

виторог – онај који има
витке повијене рогове
буљина – сова
затон – залив

Одговори и разговарај

Издвој у овој песми речи које су теби најлепше.
Колико придева има у песми?

Да ли си некад чуо или употребио ову комбинацију придева и
именице: *стари кестенови, хладно сребро, висока трава, рибарско село?*

Да ли је уобичајено да се каже: *вишорог месец, модро летње иње,
ноћ светла и плава?*

Да закључимо

Епитет је реч или група речи које се додају другој речи и откривају нека њена битна својства. Оне својом лепотом доприносе већој сликовитости песничког језика.

Научи више

Ако особина коју открива епитет не даје важне и несвакидашње допунске информације о речи уз коју стоји, онда кажемо да је у питању банални епитет (бели снег, висока планина, стара баба, плаво небо).

Епитет који открива нека несвакидашња, изузетна, необична, понекад чак и нелогична значења речи на коју се односи, представља алогични епитет (дан румен, зрео месец, црна песма). Он је утолико лепши уколико има преносно значење (живе звезде, замишљена стабла, насмејани дан, златна коса), а карактеристичан је за уметничку поезију.

За народну поезију, пак, карактеристична је употреба такозваних сталних епитета. Реч је о томе да се врло често исти епитети јављају уз исте именице у различитим народним песмама (црна земља, верна љуба, рујно вино).

Пронађи сталне епитете у лирској народној песми *Удаја на далеко*.

Систематизуј стечена знања

Примени технику учења коју обично називамо „Три кључа једна брава“. Издвој три кључна елемента из свега што си сазнао о епитетима и запиши их властитим речима.

Пронађи цитат који највише потврђује садржај онога што си учио о епитету, што у ствари представља браву у овој техници.

Размените међу собом то што сте написали и разговарајте о томе.

УДАЈА НАДАЛЕКО

Под оном гором зеленом,
и под највишом планином,
врани се коњи играју,
под собом јаме копају,
сребрна седла ломљау,
злаћене узде тргају:
далек` се путу надају
по лепу Јану девојку.
А Јана седи те плаче;
теши је мила снашица:
„Не плачи, Јано, заово!
Када су мене гледали,
онда су вишње сађене;
када су мене просили,
онда су вишње цватиле;
када су мене водили,
онда су вишње зобане.“

Народна песма

властите речи

властите речи

властите речи

речи аутора

Непознате речи:

врани – црни

Вежба кроз игру

Такмичите се у смишљању што већег броја баналних и алогичних епитета. Издвојте најлепше алогичне епитете и искористите их у писању песама. Изаберите заједно најбоље радове и покушајте да их објавите – пошаљите их уредништву свог омиљеног дечјег часописа!

Анафора и епифора

Прочитај и утврди

Изброј колико се пута реч случајно јавља у песми и размисли зашто је то тако?

СВЕ СЛУЧАЈНО

Случајно иду на исте рођендане,
случајно помисле једно чим сване,
случајно он на њу, и случајно на њега она,
случајно слушају музику са истог грамофона.

И кад одговарају на часу,
једно за друго случајно стрепе,
случајно им неко сребро трепери у гласу
када једно другом поклањају речи лепе.

Случајно се нађу на истој стази, на истој страни,
случајно их занимају баш исти романи.
Случајно се у истој посластичарници нађу,
случајно иду у биоскоп у исте дане,
случајно би сели у исту лађу
и да путују на различите стране.

Васка Јукић-Марјановић

Размисли,
одговори,
закључи

Шта мислиш, зашто се једна реч понавља толико пута у песми?
Да ли се тиме појачава или умањује значење те речи?
Како понављање утиче на мелодичност песме?
Да ли се понављање јавља на почетку или на крају стиха?

Усвој и упамти

Стилска фигура у којој се **одређене речи понављају на почетку стихова** зове се **анафора**. Анафора се користи да би се повећала емоционалност и музикалност стиха.

Повежи стечена знања и дефиниши

Прочитај следећи одломак и на основу онога што смо досад казали о анафори, сам откриј и дефиниши каква стилска фигура је **епифора**.

МОНОГРАМ
(одломак)

И ниједан вртлар не успе никада

Од толике зиме и од таквих бура, чујеш ли ме
Да развије цвет, само ми, чујеш ли ме
Усред мора
Само жељом љубави, чујеш ли ме
Подигосмо цело острво, чујеш ли ме
С пећинама и с ртовима и процвалим понорима
Слушај, слушај
Ко то прича водама и ко то плаче – чујеш ли?
Ко то тражи другог, ко виче – чујеш ли?
То сам ја што вичем и то сам ја што плачем, чујеш ли ме
Волим те, волим те, чујеш ли ме.

Одисеас Елитис

Непознате речи:

монограм – почетна слова
нечијег имена, најчешће
угравирана или извезена

Вежба кроз игру

Епифора је стилска фигура у којој се одређене речи на крају стихова понављају.

ОСОБИНЕ ЛИРСКО-ЕПСКИХ ПЕСАМА

Истражи, утврди

Да ли ово књижевно дело припада лирској, епској или драмској књижевности?

МЈЕСЕЦ И ЊЕГОВА БАКА

У шуми старој огањ гори,
блиста у мраку на крају свијета;
кад ближе приђеш – од сребра двори,
по њима мудра старица шета;
над кровом плави вије се дим;
ту живи Мјесец и бака с њим.

Од синоћ Мјесец код куће није,
а бака чека... пролазе сати...
Мораће, богме, и да га бије
када се зором у дворе врати.
Нити је слуша, нити је пита,
читаве ноћи по небу скита.

„Ала ће сутра шиба да ради!
Сврби ме рука!“ –
бака се слади.

Дремљива поноћ по шуми луња,
а строга бака на прагу куња,
држи у руци од брезе прут.
А небом дотле, по модрој води,
скитница Мјесец пучином броди,
у мору звијезда дукат жут.

У саму зору маглица паде,
озеблом шумом заигра кос,
уморан Мјесец дому се краде,
опрезно иде, плашљив и бос.

Шуља се Мјесец, утвара права,
кад, гле, на прагу – бакица спава,
спустила главу, сребри се коса,
на пруту трепти јутарња роса.

С дрвета утом, хитра и лака,
пред кућу скочи брбљива сврака,
закрешта злобно репати враг.
„Држ`те га! Уа! С неба је пао!
Читаве ноћи звијезде је крао!
Погледај за њим – блиста се траг!“

Потрча Мјесец брже нег очи,
кроз врата шумгну, у кревет скочи,
а сврака опет галаму ствара:
„Побјеже скоком! Држи га, стара!“

Јадна се бака из сна трже,
збуни је дрека и румен сјај,
па свраку пита што може брже:
„Откуда?! Шта је?! Да није змај?!“

„Крадљивац звијезда у твојој кући! –
повика сврака –
Треба га тући!“

„Погађам ко је! –
бака се сјети,
у дворе корак управи свој –
Крадљивац који с неба лети
нико је други, већ унук мој.“
Прилази бака кревету тајно
и гледа лице злаћано, сјајно,
у плавој коси звјездани прах.

„Куда ли ноге његове језде!
Висине воли, небо и звијезде,
како га није у ноћи страх?
Морам га тући, ту друге није!“
и бака узе сандале сиве,
брезовим прutom по њима бије.

„Ви сте за скитњу његову криве!
Зашто носите унука мог
ширином неба звјезданог?!“

Сандале трпе батине многе
и сложено шкрипе:
„Криве су ноге!“
Ноге се буне:
„Крива је глава,
ноћу је будна, а обдан спава!“

Бака се љути.

„Погледај врага!
Зар ова глава, рођена, драга?!
Прије ћу за брк Баука вући,
него ли сненог унука тући.
Измлатићу га, ал други пут.“ –
То рече бака и баци прут...

Бранко Ћопић

Пронађи и систематизуј

Као што сте могли да видите, у овом тексту има елемената који припадају сваком од споменутих три књижевна рода.

Издвојте лирске, епске и драмске елементе које препознајете у тексту.

Да ли се у овом тексту приповеда нека прича низањем бројних догађаја?

Препричај их, ако их има.

Да ли се у тексту описују предели?

Ако има описа, пронађи их и прочитај их гласно.

Да ли се у тексту исказују осећања?

Ако мислиш да их има, опиши каква су то осећања. Ко их исказује?

Има ли у тексту дијалога?

Између кога се воде?

Да закључимо

Не треба да нас збуњује чињеница што у овом тексту срећемо елементе различитих књижевних родова, јер се тиме само потврђује констатација да при одрђивању књижевних родова увек има одступања. **Зато кад треба да класификујемо** одређено књижевно дело **треба да утврдимо особине** књижевног рода **које у њему преовлађују**, које су доминантне **и да имамо у виду да** нека књижевна дела, као што је ово, **могу припадати** прелазним **лирско-епским врстама**.

Модификуј

Изабери вежбу коју ћеш да радиш и доврши је.

1. Потрудите се да песму препричаш према датом почетку и да јој даш епску форму: *У некој старој шуми на крају светиа, зорела је вайира и блистала у мраку. Али ако ирићеш ближе, видећеш да су то...*

2. Потруди се да графички преуредиш песму и да јој тако даш драмски облик, према датом почетку:

ЛИКОВИ

Бака

Месец

Поноћ

Сврака

Сандале

Ноге

ПРВА СЦЕНА

(У једној старој шуми у бакином двору, узнемирена Бака и дремљива Поноћ. Бака чека да јој се врати унук, Месец, који читаве ноћи по небу скита. Љутита Бака са прутом у руци шета по двору.)

БАКА: Ала ће сутра шиба да ради! Сврби ме рука!

ЛИРСКО-ЕПСКЕ ПЕСМЕ

**Припреми се за час
Помешане секвенце**

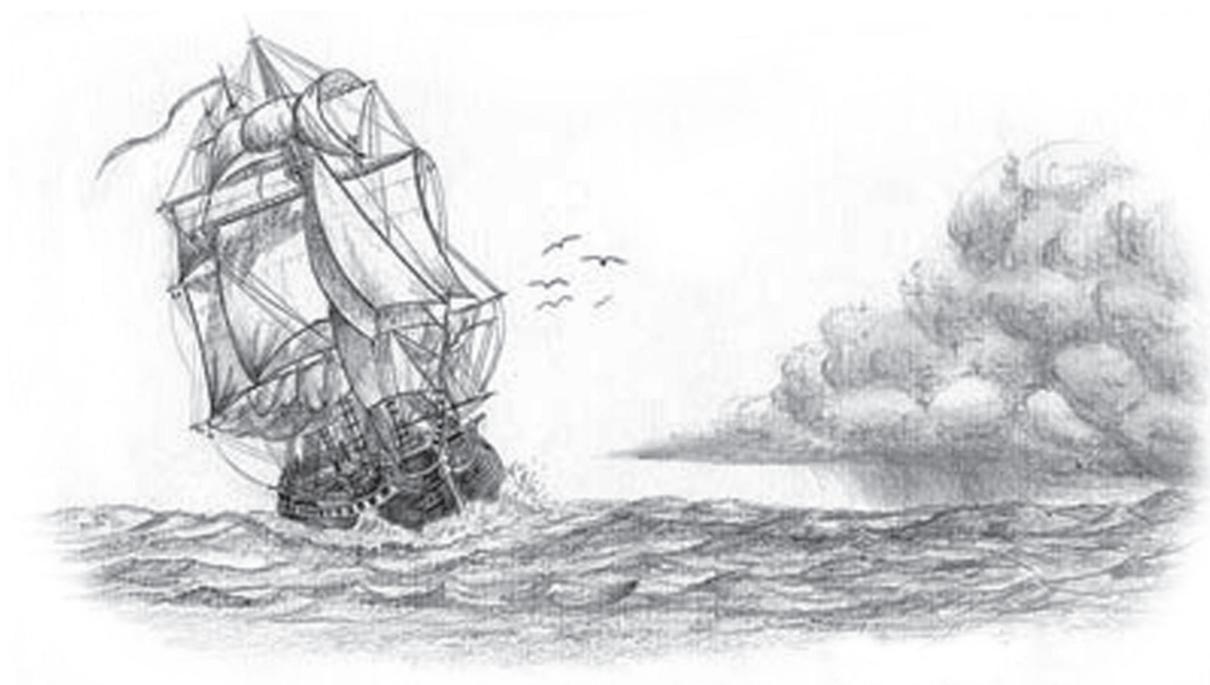
Потрудите се да логично реорганизујете делове песме које смо вам намерно испремештали пре него што је прочитате. После прочитајте песму, а након тога проверите да ли сте погодили прави ток збивања у њој.

Кађа извали страшну псовку
на рачун ветра, на адресу живота, на име мора,
избеже смрти мишоловку
и спасе принцезу из валова.

Страхом и болом обузет
појави се отац принцезин
и рече:
– Онај биће ми зет
ко спасе млади живот њезин!

Замислите онда: бура иде,
ветрова фијук и таласи и један талас принцезу скиде

Замислите, децо, једно велико море,
и у том мору једну велику лађу
и на једном прозору – принцезу Нађу
и на другом прозору – разбојника Кађу.

Прочитај и утврди

Да ли је ова песма Душка Радовића
лирска или епска?

ЗАМИСЛИТЕ

Замислите, децо, једно велико море,
и у том мору једну велику лађу,
и на лађи округле прозоре,
и на једном прозору – принцезу Нађу.

Замислите сад децо, то исто море,
и у том мору исту велику лађу,
и на лађи исте округле прозоре,
и на другом прозору – разбојника Кађу.

Замислите онда: бура иде,
ветрова фијук и таласи и један талас принцезу скиде
и поче млади живот да гаси.

Замислите, децо, сто таласа,
већих сто пута од сваке принцезе
може и ајкула свакога часа
на модром таласу да се доведе.

Страхом и болом обузет
појави се отац принцезин
и рече:
– Онај биће ми зет
ко спасе млади живот њезин!

Замислите, децо, пуна лађа,
сви официри, принчеви, адмирали...
И сви ћуте, сви дрхте, само Кађа
скочи – и море га зали.

Кађа извали страшну псовку
на рачун ветра, на адресу живота,
на име мора,
избеже смрти мишоловку
и спасе принцезу из валова.

Замислите сад: отац тај,
краљ сигурно, а цар вероватно,
подиже Кађу у загрљај
и пољуби га ноншалантно.

– Ово је кћер моја, а жена ваша
– принцеза мила Нађа!
– А ја сам, с допуштењем,
извините на сметњи, разбојник Кађа!

Умири се море, затаји ветар, стаде лађа...
Пуни страха, пуни стида, пуни језе –
сви гледаху у правцу принцезе.

– Храбри Кађа, рече бледа принцеза,
ја сам ваша Нађа...
Извините, тата, на овом свету свашта се догађа!

Душан Радовић

Непознате речи:

*ноншалантно –
немарно, нехајно*

Разговарај и откриј

Да ли ова песма има причу, фабулу, која се може препричати?
Исказују ли се у овој песми и осећања?
Шта осећа отац, шта принцеза, шта Кађа, а шта остали на броду?
Има ли изненадних преокрета у дешавањима која се описују?
Да ли се осећа напетост због преокрета у догађању и осећањима?
Каквим тоном је испричана ова љубавна прича?
Каква својства песми даје испричана прича, а каква јој дају исказана осећања?

Усвој и упамти

Песме у којима се лирски и епски елементи преплићу тако што се **неки догађај описује с пуно емоција**, представљају мешовите **лирско-епске песме**. **Поема, балада и романса** су врсте лирско-епских песама.

Задатак

1. Прочитајте одломак из народне песме *Хасанаџиница* (стр.137) тако што ћете после сваке целине (означене речју СТОП) направити паузу. Док читате обратите пажњу на фабулу приче, јер имате задатак да приликом сваког прекида читања предвидите шта ће се дешавати у наредниј етапи казивања.

Приликом сваког наредног прекида разговарајте о томе да ли су се ваша предвиђања остварила и поново претпоставите шта ће се даље дешавати. Истовремено треба да осетите и атмосферу у песми и да разговарате о осећањима која се у њој исказују.

2. Пошто завршите с читањем, откријте по чему се ова лирско-епска песма разликује од песме *Замислиће*.

3. Одабери сам неколико строфа једне лирско-епске песме (*Замислиће*, *Хасанаџиница*, *Месећ и његова бака*) и научи их напамет. Припреми се за рецитовање пред разредом.

За рад код куће

Опробај се у писању лирско-епских песама. Сети се догађаја који је у теби изазвао снажне емоције и испричај га. Одлучи да ли ће то бити казивање о срећним или о тужним збивањима и каква ће осећања преовлађавати.

ИЗРАЖАВАЊЕ И СТВАРАЊЕ

и даховно гами! бекену Сазан
се! 7-Сеп по с. у беру кој тераси Сурку
Арене амурскоу 1110. Губернатора
гасе на одве време плахи! Биме бекен
о аучеломоначи! Траде Јозо знае посечен
14 Писаво есаиб прилио и сага жана
гае бамам мамо по приноссе им бр
погубуемо: Сага Кага дохе гоне Енеб
2: Ватора Смибу а докв сува Бигуно мо
мооко дуб гатемо и ниме Зоамбу Како

РАЗГОВОР КАО ВРСТА КОМУНИКАЦИЈЕ

Припреми се за час

Већ знаш да је разговор врста међусобног споразумевања разменом информација.

Запиши један кратак разговор с пријатељем, а затим и с неким службеним лицем: библиотекарем, спортским тренером, продавачем животиња и сл. Замоли друга или другарицу из разреда да с тобом одглуми тај исти разговор, а затим размислите о томе по чему се ова два разговара међусобно разликују.

Да ли знаш?

Свакодневно разговарамо с људима који нас окружују. Најчешће су то нама познате и блиске особе с којима је комуникација слободнија, али неретко водимо и службене разговоре с неким од наставника, педагогом, тренером, и сл. У разговору примењујемо одређена правила комуникације и водимо рачуна о томе да саговорника саслушамо и да га не прекидамо.

Упамти

Било да нам је саговорник познат или непознат, млађи или старији, близак или далек, **употреба речи: извини, молим, изволише, хвала – треба да нам постане навика.** Употребом ових речи блиским људима исказујемо пажњу и поштовање, а у службеном обраћању ове речи сматрају се обавезним и знак су нашег доброг васпитања. На пример:

Извините, колико је сати?
Молим те, додај ми бибер.
Тета Маро, изволите, уђите.
Хвала ти на помоћи, мама.

У службеном разговору саговорнику се обраћамо са **Ви**, а ако спомињемо професију најчешће је довољно да кажемо: **директоре, председнице, докторе**, док је у неким ситуацијама боље да упоредимо облик: **господине директоре, господине председнице, господине докторе** и сл. – чиме се наглашава службеност обраћања. Познатим старијим особама можемо се обратити са: **тешо и чико** уз обавезно персирање (обраћање са **Ви**).

Истражи и закључи

Прочитајте одломке и дискутујте о томе како се понашају учесници у разговору. Да ли неко грешу у обраћању?

1.
А деда Илија, са услужним осмехом притрча јој и рече:
– Да Вам помогнем, комшинице Стефанија! Превелик је то товар за ваше руке...
– Хвала Вам, комшија Илија! Много ћете ми олакшати. А и имаћу са ким да попијем кафу... – са осмехом је прихватила жена.
2.
– Еј момче! – пришао му је. Седи се на клупи, а не на трави...

– Знам, чико... – извињавајући се изусти Борко. – Извините био сам непажљив...

– Нешто те мучи, момче? Кажи чика Ирфану шта ти је на срцу? Као пријатељу – пробао је чувар.

– А ја сам Борко, чика Ирфане – представио му се. – Да ли ме нешто мучи... Не знам како да ти кажем... У сваком случају није ми лако. Никад ми теже није било...

3.

– Опет је с њом! Никако да се откачи! – стегао је зубе Витан.

– Да му заврнемо уши као светом Ђорђу?! – предложио је Џо.

– Ако допуштате, нека буде мој! Ја ћу га најбоље средити! – затражио је Пантер.

– А од тебе му је тајфун! – дочека га Ник. – Шта мислите о Пантеру?! Јуначко срце. Нема шта!

– Престаните! – озбиљно их је прекинуо Витан. – Није време за смех! Овај „жутокљунац“ почиње да ме нервира.

(одломци из књиге *Марџа*, Горјана Петреског)

ИНТЕРВЈУ

Припреми се за час

Интервју представља разговор с неким особом с циљем да се добију подаци о одређеној теми која обично треба да буде нова и интересантна. Разговор тече тако што одабрана особа одговара на, углавном, унапред припремљена питања.

Прочитајте интервју који су деца новинари из часописа *Гороцвети* направили с Виолетом Цолевом, режисером у Македонској телевизији.

ЗАДОВОЉСТВО ЈЕ ДА СЕ РАДИ С ДЕЦОМ

ГОРОЦВЕТ: Ви сте Виолета Цолева, а Ваше радно место, како што смо видели налази се на највишем месту у студију. Можете ли да ми кажете зашто?

ВИОЛЕТА: Да, ја сам Виолета Цолева. Моје занимање је телевизијски режисер и заиста, у физичком смислу, моје је место на највишем месту у студију. Међутим, морам да кажем да је највише и најодговорније и у другом смислу.

ГОРОЦВЕТ: Примећујемо да у студију нисте сами. Ко су Ваши сарадници и који је њихов посао?

ВИОЛЕТА: Комуницирам, контактирам с око тридесет људи који ми помажу да урадимо сваку емисију, па исто тако и *Квиз*. Иначе, *Квиз* је једна од најтежих емисија на Македонској телевизији зато што иде уживо и зато што у студију има много деце. У сваком тренутку се нешто дешава, а ми се трудимо да све оно што се доле дешава посредством камера прикажемо гледаоцима.

ГОРОЦВЕТ: С колико камера се снима *Квиз*?

ВИОЛЕТА: Обично се емисије раде с три или четири камере. Све емисије у нашим студијима раде се са толико камера. Ову емисију је тешко радити зато што сте ви, деца, пуни динамике и темперамента тако да нисмо у могућности да сваку вашу промену, сваку игру, сваку вашу реакцију ухватимо, али се надам да *Квиз*, овакав како га ми радимо, привлачи вашу пажњу и заслужује да емисију гледате и да у њој радо учествујете.

ГОРОЦВЕТ: Док смо били у Вашем студију, често смо слушали: јединица, двојка, тројка... Ко ме сте се обраћали?

ВИОЛЕТА: Горе, у режији, где је моје радно место, повезана сам с камерманима преко слушалица. На исти начин слуша ме и оних осталих двадесетак људи с којима радим.

ГОРОЦВЕТ: Ви одлучјете која ће камера снимати. Како вршите избор?

ВИОЛЕТА: И одабир кадрова радим ја, на основу садржаја онога што се дешава. Разуме се да се трудимо да снимимо госте који нам долазе, да би их видели они код куће. Знамо да су ваши родитељи, ваши професори, односно наставници, учитељи уложили огроман труд да би вас припремили за учешће у једној оваквој емисији, и заиста би било жалосно да вас не снимимо, да вас не прикажемо у правом светлу.

ГОРОЦВЕТ: Да ли сте имали проблема с техником и како се извлачите из таквих ситуација?

ВИОЛЕТА: Будући да емисија иде директно, дешавају се технички проблеми, али смо ми као екипа већ уходани да у тренутку реагујемо, а и ви нам нудите добар материјал за прикривање евентуалних грешака – вашом лепотом, вашом инвентивношћу, вашим осмехом.

ГОРОЦВЕТ: Како се постаје режисер?

ВИОЛЕТА: Није лако постати режисер. Постоји Факултет за драмску уметност у Скопљу на којем се образују позоришни, телевизијски и филмски режисери, дакле,

обучавају се и режисери за рад у студију. Али да би неко постао режисер не треба само да заврши један тако тежак факултет, односно једну уметничку академију, већ треба и да буде упоран као, на крају крајева, и кад је у питању свака друга професија. Потребно је ту професију волети и треба је до краја искрено и професионално обављати.

Деца новинари (школски часопис *Гороцвећ*)

Постави питања

Постави се у улогу новинара који треба да направи интервју. Размисли о теми која те интересује и о личности с којом би волео да разговараш. Твој саговорник може бити познати писац, пилот, спортиста, режисер, иноватор, занатлија и сл. Важно је да питања буду унапред испланирана и да су у складу с информацијама до којих желиш да дођеш.

Да ти помогнемо

- сакупи што више података у вези с темом;
- састави бар десетак питања за саговорника;
- буди спреман да поставиш и потпитања;
- с другом или с неким од укућана импровизуј интервју да би проверио његову ваљаност;
- ступи у контакт с изабраном особом и закажи интервју;
- на састанак дођи на време, прикладно се обуци и користи правила службеног разговора;
- снимај разговор диктафоном или камером па га после запиши у свесци;
- покажи свом саговорнику готову верзију интервјуа и захвали се на сарадњи.

Сумирај резултате

Организујте дискусију о појединачним радовима. Заједно с наставником одаберите најуспешније интервјуе, а најбољи нека буде објављен у школском часопису или пренет на ЦД као видео запис за школску медиотеку.

HRONOLOŠKO PRIPOVEDANJE

Napravi plan

Dok budeš čitao priču, zapisuj najvažnije događaje.

LUDI VUKOVI

U doba pojave ludih vukova niko nije smeo da bude sam. Najgore je što to nisu bili obični, već ludi vukovi koji luduju ne sam po mraku već i danju. Pojavljivali su se čas ovde, čas onde i ničega se nisu plašili. Bili su potpuno raspamećeni, a to se znalo po tome što su, kao svaki blesavi stvor, zurili u ljude, pa bez ikakvog razloga kidisali na njih. Klali su se sa psima, međusobno se ujedali... Bolnica je bila puna ujedanih ljudi, a lekari su se žalili da im ponestaje vakcina protiv besnila.

Jedne večeri, kada su ludi vukovi najviše ludovali, Momo se posvađao sa sestrom. Da je znao šta će ga zadesiti – nikad se s njom ne bi svađao, makar mu oba uva iščupala. Zbog te svađe isterali su ga napolje, u mrak! A mrak je bio strašan zato što je mrak i zato što je pun ludih vukova.

Navaljivao je na Moma strašni mrak. Njemu se činilo da je najgušći i najopasniji onaj mrak što se vuče po zemlji, što ga štupka oko kolena. Zbog toga se hitro pope na visoku jabuku pred kućom. Pojahao je jednu debelu granu i čvrsto se uz nju priljubio. Dečak je drhtao, sav se tresao od straha, a njemu se činilo da to jabuka drhti. Sama usta zinuše i iz njih izlete vrisak, strašan vrisak da se noć od njega uplašila. Ako su ga čuli ludi vukovi, sigurno su se od straha namah opametili!

Momov krik je drmnulo vrata i prozore. Istoga časa otac i majka istrčaše u mrak. Uzalud su ga zvali i tražili. Momo se pripio uz granu, visoko, i ćuti. Hteo je da nauči roditelje da znaju šta je to strah.

Zvali su ga kroz noć, a noć je ćutala. Dozivi su se udaljavali od kuće. Samo je gusta bukova šuma u dolovima vraćala primljene glasove:”Mo-mooo!”, “Si-neeel!”.

Kada su se glasovi roditelja jedva čuli iz daljine, Momo je brzo sišao s jabuke, uleteo u kuću, legao kod uplašene i zabrinute sestre i čvrsto je zagrlio.

Milorad Radunović

Primeni stečena znanja i utvrdi

Koristeći beleške koje si vodio, sastavi fabulu priče.

Da li si morao da menjaš redosled događaja da bi ispričao fabulu?

Da li pisac događaje izlaže prirodnim vremenskim redosledom, tačno onako kako su se dešavali?

Da zaključimo

Pripovedajući, pisac nam može izneti događaje tačno onako kako su se dešavali, kao što je to uradio autor priče *Ludi vukovi* (pojavi su se ludi vukovi; Momo se posvađao sa sestrom; isteran je napolje za kaznu; krije se na drvetu; traže ga uplašeni roditelji; ulazi u kuću i miri se sa sestrom). **Iznošenje događaja po logičnom vremenskom redosledu dešavanja zove se hronološko pripovedanje.** Dakle, redosled iznošenja događaja hronološkim pripovedanjem omogućava nam da lakše sastavimo fabulu priče, jer se zbivanja ređaju prema tačnom vremenskom sledu.

Pripremi se za naredni čas

Potrudi se da događaje izložiš na drugačiji način, odnosno da potpuno istu priču ispričaš drugačijim vremenskim redosledom: počni događajem kad se Momo posvađao sa sestrom, zatim umetni priču o pojavi ludih vukova, a nakon toga produži s ostalim zbivanjima do kraja priče. Kad ponovo sklopiš čitavu priču, objasni zašto ovakav način pripovedanja nije hronološki.

РЕТРОСПЕКТИВНО ПРИПОВЕДАЊЕ

Истражи, утврди

Потруди се да у причи откријеш део који временски одступа од основног тока приповедања.

МУРЦО (одломак)

Чувен је био овчар-Пејин пас, Мурцо, садруг његов. Не само у селу и околини, него су за његову храброст и разборитост знали и чобани са Галичице и Пелистера, да звериње не може да му отме плен из његова стада, и прижељкивали су да и они имају таквога.

Напасао је своје стадо годинама овчар Пејо по пропланцима и рудинама Јабланице; пландовао са дружином на бачијама при врховима њеним, поред бистрих језераца оивичених ситном зеленом травицом, која се кадифасто прелива, прошарана горским цветићима као извезена чоха златном срменом жицом, што се на другом месту не виђа. С јесени, по деоби бачије, ако се не би спуштали на зимовник у приморје око Каваје и Фијери, силазили би доле у село да презиме у појати поред свога дома. Мурца, са којим се толико поносио, овчар Пејо беше добио од шарпланинског Богдан-ћаје. Ништа милије чобанину него кад му је друг пас веран и поуздан, кад му кавал у извођењу не запиње, а кабаница не прокишњава...

Пролазио Богдан-ћаја једне јесени за зимовник за Солунско Поље. Заноћио на падинама Јабланице, као више пута дотле. Овчар Пејо га сачекао на изабраном месту за преноћиште стада; заложену ватру и спремљену вечеру – јагње сисанче на ражњу и чобанску ошмару. Чувено Богдан-ћајино стадо: осам хиљада брера, његова својина. За мерак да се овчар Пејо нагледа рунастих, калеших оваца и виторогих овнова, чија просута вуна достиже земљу... вај, данас наследници његови ни десетину тога да повабе за собом!...

Сутрадан, у предзорје, када „Караван“ звезда одскочи повисоко и чобани кренуше стадо на пут, Богдан-ћаја понуди овчар-Пеју овна једног, звиздара пешкеш.

- Не, хвала – одби овчар Пејо.
- Али ја хоћу, за пријатељство. И ово је редак дамазлук каквог ти, знам, у твом маленом стаду немаш.
- Доиста немам. Али, хвала, не...
- Па шта би... Желим нешто да ти дам. Неколико пута си ме угошћавао овако при одласку и у повратку са зимовника?
- Ништа, ништа.
- Онда још једном не треба да коначим овде на твојој Јабланици.
- Па, ако је тако, онда ми дајте оно штене – и он показа крљућем на мало мургаво клупче колико човечија глава, које дечак чобанин стављаше у седаљу изнад натоварених ствари на мазги... за појасом му привезана ланцем крупна мечкаста кучка.

Да му је рекао за двадесет овнова и звиски да изабере из свег стада, па и за оног четвороножног овна предводника с њима, не би се Богдан-ћаји толико завезао језик да не зна шта да му одговори. Постојао тако подбочен о батину, па најзад процедио: – Узми га!

– Ништа што ја рекох!.. Можда је вама потребно, – одбија овчар Пејо, видећи ћајину нелагодност.

– Узми га, узми!.. само, – хтеде рећи: на зло си ме погодио, па додаде: – хоћеш ли бити кадар да га одгајиш?

– Видећете кад се будете враћали са зимовника.

Ћаја нареди дечку да му га преда. Дечак тмурно погледа овчар-Пеја, и на поновну опомену ћаје предаде му пса.

– А како га именовасте? – пита овчар Пејо дечка.

– Мурцо, – одврати дечак зловољно и поведе мазгу, са привезаном кучком о себе, за стадом.

То штене беше од кучке која је котила само по једно штене у две године. И сем ње само још једно беше у целом Богдан-ћајином стаду од тог соја.

Пазио је овчар Пејо Мурца; хранио га млеком и месом од дивљачи; ноћу преко зиме узимао га поред себе до огњишта, но он би се увек удаљио и лего на вратнице при улазу код стада или се провукао кроз лесе па међ стадо. Преко лета га није одвајао од себе: везаног ланцем за појас водио га преко целог дана за стадом преко рудина и бујадии да не би као залутао па да га дивљач не дохвати док још не ојача и не упозна је.

Сви су га чобани са бачија пазили. А они из околних бачија завидно су погледали. Израстао је мечкаст, округле повелике главе, црвенкастих очију, оштра погледа, широких шапа као у мечке, кратка репа повијена у страну; длака по хрбату мургава, наоштрена, сјаји и прелива се као бисерним прахом посута; наниже сива, скоро бела, и углађена... али никако да му се чује глас, и лавез. – Ћутљив, неприступачан, као будаласт мало. То је понекад бринуло Пеја, иако је знао да се добар сој тек после године јавља... понекад би га подигао за ухо, задржао подуже да виси, да би одао глас, по чему се ценило: цикање слабост; ћутање добар знак, храброст – али он ничим да се ода. Имао је овчар Пејо још два старија, два садругара. С њима није био задовољан. Старији, Караман, био је прилично смео за напад на људе, на непознате, али се плашио звери. Могао је вук кад год је хтео да му отме плен. Други, млађи, био је за њих доста одважан, – не баш да се ухвати са њима у коштац, али би их осетио од подаље и кидисао сам на ту страну. Само, чим би овчар Пејо испалио пушку да дивљач поплаши и одагна, он би савијао реп и бежао да се сакрије у стадо. Остала му мана од некада кад је био рањен од арамија као штене. – Мурцо, и по изгледу и по нарави, издвајао се од ових. Баци им овчар Пејо оброк хране – месо од дивљачи или по груду печене проје. Ова два и не сачекају да падне на земљу, зграбе одмах и алапљиво глођу. Али овај застане, постоји поред сваког obroка, па отпочне полако, без журбе, као господин кад обедује. Ако им овчар Пејо добаци још део, као сувишак obroка, ова двојица би и то за час слистили, док Мурцо не би на тај део ни погледао. (...)

Анђелко Крстић

Непознате речи:

рудине – планинске пољане
пландовао – одмарао се, беспослично
бачија – летње истеривање стоке и удруживање сточара
чоха – врста тканине
срма – сребрни конач
ћаја – главни овчар
ошмара – каша од брашна и младог сира
калеших – црнпурастих
вај – јад, туга
поваби – дозове, домами
дамазлук – сорта, тип овце
зимовник – пребивалиште за зиму
коначити – преноћити
звиздар – двогодишњи ован
звиза – мушко јагње старије од једне године
пешкеш – поклон
крљућ – пастирски штап с кукастим делом за хватање оваца
леса – плетена врата тора
бујад – бујно шибље

Размисли, одговори, закључи

Ко је главни лик у овој приповеци?
Које нам све догађаје приповедач износи везане за главни лик?
Којом кратком причом писац прекида почетни ток приповедања?
Где почиње, а где завршава овај део?
Шта из њега сазнајемо?
Када се тај догађај одиграо?

Усвој и упамти

Када се основни ток приповедања прекида неким догађајем који је претходио времену казивања онда је то ретроспективно приповедање (приповедање о животу и дружби овчара Пеје и његовог пса Мурца прекида се епизодом која се догодила у прошлости, много пре времена казивања, сећањем на догађај када је ћаја овчару поклонилио кученце).

Хронолошки начин приповедања често се користио у старијој књижевности, док је ретроспективно приповедање карактеристичније за модерну књижевност.

Обрати пажњу

Примећујете да у тексту има доста непознатих речи. Анђелко Крстић рођен је у Македонији почетком прошлог века, а у овој приповеци изнети су догађаји везани за његов родни крај па су и речи које користи старе и ретке, али су одраз времена и места у којем је живео. Пронађите и прочитајте целу приповетку.

Буди креативан

Испричај стварну или измишљену причу о пријатељству између детета и животиња. Причу изложи ретроспективним приповедањем (уметни у ток своје приче сећање на неки ранији догађај). Труди се да опишеш што више догађаја, да приповедање буде живо и сликовито, да описи природе и ликова буду што детаљнији, да језички израз обогатиш стилским средствима.

ДЕТАЉНО ОПИСИВАЊЕ

Прочитај и учи

Док читаш овај текст своју пажњу усмери на детаље које писац износи описујући степу и на редослед њиховог излагања.

СТЕПА (одломак)

Међутим, пред очима путника пуче широка, бескрајна равница испресецана ланцем брежуљака. Гомилајући се и извирујући један иза другог брежуљци су се сливали у узвишење које се пружа са десне стране пута од самога хоризонта и нестаје у љубичастој даљини; возиш се – возиш и никако не разумеш где почиње и где се свршава... Сунце се већ помолило иза града и тихо, без журбе прионуло на свој посао. У почетку, далеко испод путника, где се небо са земљом састаје, око хумке и ветрењаче која је издалека личила на мајушног човечуљка што размахује рукама, отегла се по земљи широка, светложута трака; мало после иста таква трака засветли мало ближе, поче да мили удесно и захвати брежуљке: нешто топло, таче Јегорушкина леђа; сноп светлости, прикривши се одастраг, склизну преко кола и коња, пође у сусрет другим светлим сноповима и наједном сва широка степа збаци са себе јутарњу полутаму, насмеши се и заблиста од росе.

Пожњевена раж, коров, млечика, дивља конопља – све, спечено од жеге, црвенкасто и полумртво сада умивено росом и огрејано сунцем, оживе да поново процвета. Над путем су, с веселим криком прелетали северни гњурци, у трави се дозивале кртице, а негде далеко јецали вивци. Јато јаребица, уплашено колима, прхну и са својим меким „пррр“ полете према брежуљцима. Скакавци, цврчци, зрикавци и ровци, удесише у трави своју гудачку једнолику музику.

Не прође много времена, роса се испари, ваздух учма, и преварена степа доби свој суморни јулски изглед. Трава клону, живот замре. Мркозелени, а у даљини љубичасти спарушени брежуљци, са својим мирним, као сенка тоновима; равница са замагљеном даљином и над њима разапето небо које у степи, где нема ни шума, ни високих планина, изгледа страшно дубоко и прозрачно, чинили су се сада бескрајни, скамењени од туге...

Антон Павлович Чехов

Одговори,
разговарај,
закључи

Примећујеш да у овом одломку писац описује степу у различитим периодима једног летњег јутра.

Пробај да поделиш овај опис на неколико различитих слика. Колико слика си издвојио и шта садржи свака од њих?

Каква осећања и расположења буде слике у теби?

Реченице: „...степа збаци са себе јутарњу полутаму, насмеши се и заблиста од росе; ... све... умивено росом и огрејано сунцем, оживе да поново процвета; Трава клону, живот замре“, дочаравају различиту атмосферу у свакој од споменутих слика и описују промене у природи. Које?

Задатак за групни рад

Поделите се у две групе: једна група нека издвоји речи које им се највише допадају, а затим нека их сврста у глаголе, именице и придеве; друга група нека издвоји изразе којима се делови природе и природне појаве оживљавају, тако да добијају особине бића.

Разговарајте и откријте у чему се крије лепота овог описа: да ли у избору детаља или у одабиру речи, или у њиховим необичним спојевима, у њиховим новим значењима.

Подсети се

Описивање у књижевном тексту **представља дочаравање слика људи, животиња, предмета и природе**. Наглашавајући боје, звуке, мирисе и облике, износећи детаље и карактеристичне особине, користећи богатство језика, стилске фигуре, писац преноси одређени доживљај света. Књижевни опис зато има улогу да неко осећање, расположење, атмосферу или размишљање пренесе на читаоца.

Опис може да се пише истовремено, док посматрамо, или по сећању. Може да буде реалистичан (Анђелко Крстић: *Мурно*) или лирски (Живко Чинго : *Трешњин лисћ*).

Стварај

Опиши део природе који те плени својом лепотом. **Потруди се да уочиш** што више детаља као што су боје, мириси, звуци, величина, облик, састав и сл. Имај на уму да они који ће слушати или читати твој опис треба да створе у глави слику пејзажа који им је непознат; па зато, као што сликар користи богатство боја сликајући, ти искористи богатство речи у прављењу описа (искористи добро своју моћ запажања, пронађи речи и изразе који ће бити што сликовитији и упечатљивији, речи које ће „оживети“ пејзаж).

Провери научено

На странама 141 и 142 наћи ћеш неколико различитих описа. Пажљиво их прочитај и размисли на шта је фокусирана пишчева пажња и уз помоћ којих детаља је дочаран опис.

ОПИСИВАЊЕ ЛИКА И ЛИЧНОСТИ

Прочитај и учи

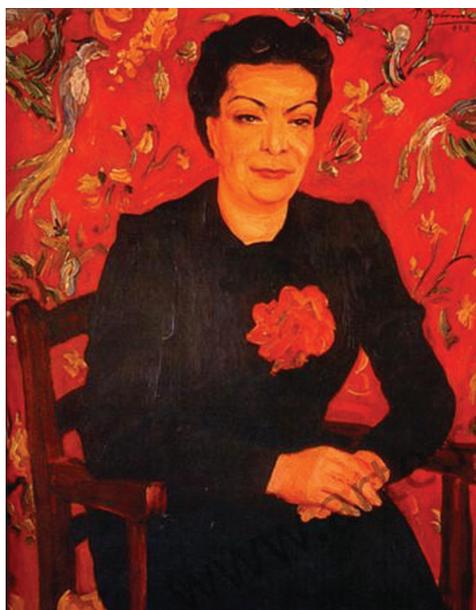
Одреди смисаоне целине у следећем тексту.

ЗЕКО (одломак)

Кућа о којој је овде реч стајала је у време о ком говоримо, тј. на коју годину пре последњег рата, у једној од оних стрмих улица које везују Сарајевску са улицом Кнеза Милоша. То је била лепа кућа на четири спрата, који са мансарадама чине у очима завидљивих суседа равно пет спратова. Грађена убрзо после Првог светског рата, она није била са комфором са којим се каже да је „сасвим, сасвим модеран“, али је била добро грађена и одржавана, тако да је, она онако бела и уредна од крова до темеља, већ својим изгледом одбијала станаре са малим приходима и са много деце. Власник те куће... Или не, врло би тешко било казати ко је прави власник те куће, јер то замршено правно питање у које улазе и друга питања, као што су питања: морала, брака, младићких заблуда и позних кајања из београдског „предратног“ живота. Ми ту тешкоћу нећемо овде решавати. Громовник те куће била је госпођа Маргита Катанић, општезвана Кобра. Она је издавала станове, наплаћивала кирију, расправљала све спорове са станарима, плаћала порезу и одговарала пред властима. Она је стварно била и настојник те куће, јер онај ћосави „хаузмајстер“ из сутерена, Бачванин, који изгледа као пиле побегло испод ножа, био је само надничар у моћним рукама госпође Маргите. Уосталом, и све остало је било у тим рукама.

Госпођа Маргита станује у приземљу куће, и то у оном већем стану од пет соба, са мужем и сином. Али пре него што ма шта поменемо о мужу и сину, треба да се каже бар нешто више о госпођи Маргити. То је жена која се приближава педесетим годинама и која је тешка деведесет килограма, ониска, потпуно седа, са високом пречанском фризуром која ни о Божићу није уредна. Она сва дрхти и поиграва од чудне насртљиве енергије у себи. Цела њена прилика је таква. Истина, она почива на слоновским ногама које се тешко крећу, али одатле – па навише та прилика бива све живља и покретнија, а тај немир долази до свог врхунца у лицу. На бледом гојазном лицу, као мрка кривудава линија, велика уста са тридесет и два вештачка зуба и сто двадесет речи у минути. И најпоследње, крупне округле очи, са црном дужицом која се на крајевима помало разлива у беоњачу, грамжљиве, неверљиве, убојите очи у којима је усресређена сва снага и пажња коју ово велико тело развија у одбрани и нападу.

Тако тешка и прегојена, болесна од пола туцета истинских и уображених болести, госпођа Маргита је ипак у свако доба дана на сваком месту. По том пространом стану од пет околних поређаних соба она се креће као отежао паук и час гледа на улицу, час у башту, час на главни ходник куће. Тако она све види, у свему учествује, сваког испитује и свима заповеда и све јој је то мало. Толика је снага у њој и толика воља да командује, стеже, кроти и савија, да би пук војске био мало за ту снагу. А како јој је судбина дала узак круг над којима може да влада, то страдају они који су у том кругу – њена мала породица од мужа и сина, и станари ове куће, – јер је на њих легао сав терет те њене снаге и те бесне воље за командовањем.

Иво Андрић

Непознате речи:

мансарда – поткровље
ћосави – голобради
хаусмајстер – кућепазитељ, настојник зграде
сутерен – приземље
дужица – обојени круг око зенице,
шареница, ирис

Размисли, одговори, закључи

- На колико смисаоних целина си поделио текст?
На шта је сконцентрисана ауторова пажња у првом, а на шта у другом делу?
Да ли на основу датих детаља можеш лако да замислиш госпођу Маргиту и кућу у којој станује?
Изабери детаље у опису лика који се теби највише допадају и образложи своје утиске.

Важно ја да знаш

Стварајући књижевни лик писац у глави има **слику** одређене личности, са свим њеним **спољним карактеристикама** (изглед лица, тела, покрети, одевање) и **с карактерним особинама** (добре и лоше особине, поступци, говор, мисли, осећања). Ови ликови најчешће се граде на основу особина појединих занимљивих стварних личности или одређених типова људи који су део друштвеног, социјалног, националног или историјског миљеа. **Њихов опис зове се опис лика.**

Понекад књижевни ликови могу бити животиње, природне појаве, ствари, измишљена створења, али њихова занимљивост зависи, углавном, од сликовитости њиховог спољашњег и унутрашњег описа.

Ликови живе у књигама, а личности у стварности.

Примени стечена знања

Запиши неки догађај у којем је учествовала нека личност карактеристичног изгледа и понашања. Одабери ситуацију у оквиру које ће њено понашање (добро или лоше) доћи до изражаја. Дај опис њеног спољашњег изгледа, трудећи се да се задржиш на детаљима који су својствени само за њу (распоред црта лица, дужина руку и ногу у односу на тело, начин на који говори, покрети које прави када је љута или узнемирена, или кад је расположена...). Труди се да казивање буде што сликовитије, уз употребу различитих изразних средстава.

За рад код куће

Одабери један књижевни лик из читанке и опиши га (лик деде из приповетке *Башџа слезове боје*, насловне ликове из прича *Мали Баук* или *Мурно*, лик баке из песме *Бака и њен унук* и сл.).

ИЗВЕШТАЈ

Прочитај и размисли

О чему се говори у овом тексту и која је његова сврха.
Где можемо да прочитамо овакве текстове?

Струга се подмладила у 50. години

С белим једрилицама у Црном Дриму, плесом 130 деце у белом и уз звуке *О Форџуне*, најпознатијег дела кантате *Кармина бурана*, прексиноћ су на Мосту поезије свечано отпочеле **50. Струшке вечери њоезије**.

По први пут на отвореном, с позоришном сценографијом Валентина Светозарева, режијом Дејана Пројковског, музичким извођењем *Туге за јуџом* у којој су учествовали тенор Благоја Нацовски, камерени хор и оркестар под диригентском палицом Димитрија Бужаровског, Вечери су добиле свечанију, веселију ноту у анимирању поезије. „Вечерас, на свих 6323 језика на којима се пише према Унесковим подацима поручујемо: Македонија са Стругом и **Струшким вечерима њоезије** наставља да зрачи сјајем песничке велесиле, која верује да ће поезија и лепота спасити свет. Има тренутака кад време застаје и постаје вечно. Нека застане време и нека отпочну **50. Струшке вечери њоезије**“, рекла је министарка културе. Након кратког песничког представљања овогодишњег добитника Златног венца академика Матеје Матевског и шесторице ранијих лауреата, који су били присутни, церемонија се завршила песмом *На Струџа дуќан да имам* у извођењу Каролине Гочеве и браће Тавитјан.

Гости из 150 земаља продужили су славље на различитим местима у Струги, а најупорнији су се забављали на **Вечерима инџерџунције**, с младим песницима и уз трио који су сачињавали Владимир Четкар (гитара), Оливер Јосифовски (контрабас) и Гоце Стефковски (бубњеви).

(Б.Н.)

Фото: Д. Перковски

Размисли и одговори

Зашто се аутор текста одлучио баш за овај догађај?

Које основне податке садржи овај текст?

Шта мислиш да ли су ти подаци проверени и тачни?

Да ли се језик којим је текст написан разликује од језика који је карактеристичан за књижевне текстове и зашто?

Усвој и упамти

Ако желимо да дамо детаљније обавештење о неком догађају, онда треба да напишемо извештај. Изабрани догађај мора бити нов и занимљив, изнет на основу редоследа догађања и подробно описан. Извештај поред тачних и проверених података мора садржати и податке о месту, времену и узроку дешавања. Језик којим се пише извештај је једноставан, сажет и уједначен (новинарски стил изражавања).

Буди новинар

Посети неко значајно културно дешавање у својој школи или у граду (изложба слика, концерт, књижевна промоција, прослава Нове године, еколошка акција, хуманитарна акција, уметничка радионица, позоришна или биоскопска представа, екскурзија, излет...) и о томе **напиши извештај**. Он, поред основних података о учесницима, времену, месту и поводу дешавања треба да садржи и твој лични став о ономе о чему извештаваш; а може садржати и фотографије, те наводе (цитате) из текста или говора које си прочитао или чуо.

СЦЕНСКО ИЗВОЂЕЊЕ

Да се подсетимо и закључимо

До сада си већ довољно научио о драми: драмској радњи, драмским ликовима, дијалозима и монолозима, драмским врстама. Могао си да приметиш да драмски писци у својим делима користе најразличитије теме, али су понекад инспирисани и неким књижевним делом: романом, бајком, новелом и сл. Прерада књижевног дела с циљем да буде приказано на позорници зове се **драматизација**. Она **представља прераду књижевног дела за приказивање на позорници**. За драматизацију су погодна дела у којима има доста различитих догађаја, пуно напетости и дијалога.

Драматизујте

Да вам помогнемо:

- препишите овај текст, тако што ћете му дати драмску форму;
- имате слободу да додате драмске ликове и дешавања;
- исказе свезнајућег приповедача можете преточити у монолог неког од ликова;
- можете проширити дијалоге или додати нове, ако желите да у већој мери потенцирате неку карактерну особину ликова.

Бура идеја

Нека сви ученици размишљају како да припреме сценографију и костиме, нека дају своје предлоге за музику у представи, за шминку, плакате и сл. Све предлоге запишите, а касније разговарајте шта ћете од тога да искористите током припреме свог драмског комада.

ДОБРО ДРВО

Било једном једно дрво... Добро дрво, пуно љубави за једног маленог дечака. Дечачић је долазио сваког дана и вредно сакупљао опало лишће. И исплевши лиснату круну замишљао је да је шумски краљ.

Пео би се уз стабло Доброг дрвета и њихао се на његовим гранама и јео његове слатке плодове, јабуке. Добро дрво и дечачић понекад би се играли жмурке и кад би се уморио, дечачић би заспао у сенци дрвета.

Дечачић је веома волео дрво... Заиста, волео га је и срцем и душом.

И Добро дрво било је срећно.

Али, време је неумитно пролазило... И дечак је одрастао. Добро дрво сада је често остајало само.

А онда, једног дана, дечак поново дође и Добро дрво му рече:

– Хајде, Дечаче, погни се на мене и пољуљај се на мојим гранама, и наједи се мојих јабука и одмори се у мојој сенци. И буди срећан.

– Али, сувише сам велики да бих се пео на тебе и играо се с тобом – одговори дечак Доброму дрвету. – Желим да купим толико ствари да се забављам... Али, знаш, потребан ми је новац. Можеш ли да ми даш мало пара?

– Жао ми је – одговори Добро дрво, – али, пара немам. Све што имам јесу лишће и јабуке... Ипак, Дечаче, могао би да убереш моје јабуке и да их продаш у граду... Тако ћеш доћи до пара и бити срећан.

И дечак се узверу уз дрво и побра његове јабуке, и потом их однесе са собом.

И Добро дрво се опет осети срећним.

Дуго је времена опет прошло и дечак није навраћао... и Добро дрво било је веома тужно.

А онда, једног дана, дечак поново стиже, и дрво радосно зашумори.

– Хајде, Дечаче – рече оно – успни се на моје стабло и пољуљај се на мојим гранама... И уживај!

– Немам времена за то, имам превише посла – одговори дечак. Желим кућу, у којој ће ми бити топло – објасни он – Желим да имам жену и децу, и зато ми је потребна кућа... Можеш ли ти да ми набавиш једну кућу?

– Ни ја немам кућу – одговори дрво – У ствари, читава шума је моја кућа... Али, ево, можеш посећи моје гране и од њих себи саградити кућу. И тако ћеш бити срећан.

И тако дечак посече гране доброг дрвета и однесе их, и од њих сагради себи кућу. И Добро дрво се поново осећало веома срећним.

Још подоста времена прође, али дечак није навраћао. И када се поново појавио, Добро дрво је било толико срећно да је једва било у стању да реч изустити. – Хајде, Дечаче – позва га дрво шаптавим гласом – дођи и поиграј се.

– Превише сам стар и тужан да бих се играо – одговори дечак – Али, желео бих један чамац, који би ме одвезао далеко одавде... Можеш ли ми наћи неки чамац?

– Па, посети моје стабло и начини себи чамац – одговори Добро дрво. – Тако ћеш моћи да одједриш далеко одавде... и да будеш срећан.

И тако дечак посече стабло Доброг дрвета... и начини чамац и одједри далеко, далеко.

И дрво је било срећно... али, не и пресрећно.

Подоста је времена минуло, и дечак се, најзад, поново појави.

– Жао ми је, Дечаче – дочека га дрво – али, заиста немам ништа више што бих ти могао дати... Знаш, не рађам више јабуке.

– Зуби су ми се већ давно истрошили, и више не могу да једем јабуке – одврати дечак.

– Немам више ни грана – настави Добро дрво – на којима би се могао љуљати...

Превише сам стар за такве ствари... Мислим за љуљање на гранама – примети дечак.

– Немам више ни дебло – рече Добро дрво – на које би се могао узверати...

– Превише сам уморан да би се пентрао по дрвећу – заклима главом дечак.

– Жао ми је – уздахну Добро дрво – Желео бих да могу да ти било шта дам... Али, ништа ми више није остало. Сад сам ти само један стари пањ. Жао ми је заиста...

– Па, више ми много и не треба – уздахну и дечак – тек неко мирно месташце где могу сести и предахнути. Знаш, веома сам уморан.

– У реду, онда – одврати Добро дрво, истежући се што је више могло – стари пањ баш и јесте право место да се на њему седи и одмара. Дођи Дечаче и седи. Седи и одмори се.

И дечак поступи како му је речено. И Добро дрво се осети бескрајно срећним.

Силверстејн

Припремите се за сценско извођење

Поделите улоге.

Организујте прво заједничко читање на којем ћете се договорити како да изговарате текст: вежбајте правилан изговор, прилагодите боју и висину гласа датој ситуацији, одредите брзину говора; потрудите се да и покрете (мимику и гестове) ускладите с говором.

Изведите импровизовану драматизацију.

ПРИЧАЊЕ И ПРЕПРИЧАВАЊЕ

Прочитај и размисли

Обрати пажњу на начин приповедања и на садржину приче која следи:

МАЛИ БАУК

(одломак)

Једне мрачне поноћи јесење родио се у јами Баук. Био је тада мањи од сенке какве вране и једва се држао на својим меким ногама. Месец дана није никуд из јаме излазио, мајка му је доносила храну и пиће и научила га да пузи и хода. А кад је после месец дана изашао у јаругу, био је већ прави Баук, велик и црн, да га ниси могао разликовати од таме ни на метар раздаљине. Једино кад запали своја два огромна ока, фењерима слична, знао си да је негде у близини.

Кад је напунио месец дана, мати му је рекла:

– Време је да почнеш учити свој занат. Шумар има десеторо деце, покушај ноћас да их уплашиш. Заједно са мраком доћи ћеш пред његову кућицу, и кад шумарка изађе напоље да купи иверје, ти стани на врата и избечи очи; а чим деца ударе у дреку, бежи опет у мрак да те шумар не би ухватио.

– А шта да радим ако он појури за мном у шуму? – упита уплашено Баук своју мајку.

– Брзо се успужи уз дрво и обеси се о грање. Шумару ће се од тебе учинити да је обична ноћна тама. А кад он прође, сиђи па бежи у јаму. Баук је брзо научио свој занат, а то му није било тако тешко, јер је већ у крви носио жељу да плаши свет. Кад се спусти ноћ и шумар и жена изађу напоље, он стане на прозор или стане у врата упаливши своје велике очи. Кораци су му били тиши од корака саме ноћи и деца би га увек изненада опазила пред собом. Стајао је сличан каквој великој црној сени: нису му се разликовале ноге и руке од осталог тела. Видевши га тако страшног, деца су ударила у врисак, а он је одмах одлазио у таму. Добро се увек чувао да не наиђе кад су шумар и шумарка код куће.

Ипак се догодило да натрапа једном када су њих двоје били са децом... Таман је стао на праг и упалио очи, а шумар појури из кута са секиром вичући:

– Ти си онај што ми плашиш децу! Сад ћеш видети своје добро јутро.

Како то шумар рече, Баук појури у ноћ и измеша се са тамом. Узалуд је човек лутао око куће и по шуми, од чудовишта ни трага ни гласа. Можда се и успузало негде на дрво и одозго се смејало подругљиво, ко ће знати кад је около била помрчина.

Тако је причала мени моја бака. И немојте сад, децо, заграјати да Бауци не постоје, ја то знам боље него ви, али волим да се сећам бакиних прича.

Десанка Максимовић

Непознате речи:

*баук – замишљено створење које
изазива страх, страшило
јаруга – удубљење, усек у земљи
сен – сенка, дух, утвара*

Разговор о тексту

Да ли су ликови и дешавања у овој причи стварни или измишљени? Има ли ова прича нешто заједничко с народном причом или бајком? У ком лицу је прича испричана и која је позиција приповедача? Шта нам писац каже о пореклу ове приче? Шта мислиш, да ли је ова прича испричана или препричана?

Сигурно већ знаш

Причање тј. приповедање је изношење догађаја у којима смо учествовали, које смо посматрали или које смо сами измислили.

Препричавање је изношење догађаја које смо од других чули или које смо сазнали на неки посредан начин – прочитавши књигу, гледајући филм, позоришну представу, слушајући радио драму и сл.

Препоручујемо

Пронађи и прочитај целу причу *Мали баук – Ако је веровајти мојој баки и оруђе њриповейке* (1954). **Десанка Максимовић** је аутор многих чаробних песама и прича намењених деци које зраче посебном нежношћу, топлином, осећајношћу и добротом.

Научи више

Да ли је једна прича испричана или препричана у **српском језику** откривамо **из контекста** или на основу изјаве самог приповедача. У **македонском језику** граматички облик глагола одн. употреба одређеног времена открива нам да ли писац прича или препричава неки догађај. Прочитај текст *Змај Јова и говедар* (стр. 140 – 141) у којем је Миле Павловић препричао догађај који му је Змај испричао. У првој реченици ове приче писац каже: „Причао ми је Змај Јова како се ослободио несносног говедара и његовог дувања у рог“. И облик „причао ми је“ и „ослободио се“ су у истом, прошлом времену. У првом делу реченице прича, а у другом препричава догађаје, али користи исти глаголски облик, односно исто прошло време (*причао је – ослободио се*).

На македонском би ова реченица гласила овако:

„Ми раскажуваше Змај Јова како се ослободил од неподносивиот говедар и од неговото дување во рог“.

У првом делу реченице глагол има облик прошлог одређеног времена *раскажуваше*, зато што је Змај директно пренео причу писцу (означава присуство или учешће приповедача: *раскажуваше*, а не *раскажувал*). У другом делу приповедач препричава шта му је Змај рекао, па зато користи прошло неодређено време (није учествовао у догађајима и није био сведок: се *ослободил*, а не *се ослободи*).

На стр. 140 наћи ћеш још један **задатак** који иде уз ову причу. **Уради га!**

За наредни час

Замолите баку да вам исприча причу, па је ви после препричајте другарима у школи.

ДИКТАТ СА ПРОМЕНАМА

Рад кроз игру

Ученици слушају наставника који им најпре објашњава да је диктат с променама у суштини диктат текста у којем су намерно направљене грешке, које ученици записујући треба да исправе, пажљиво пратећи наставника који им полако диктира. Затим, после кратких напомена о тексту, почиње диктирање.

Кад заврши с писањем, сваки ученик поправља грешке које је направио његов друг. На крају избројте грешке и одредите победника.

ИЗОКРЕНУТА ПРИЧА

(Ова је прича преиријела земљопрес, ња је у њој све исиреиурано. Покушајте ви да сваку ријеч вратиите на њено право мјесто.)

Тек је брдо изишло иза сунца, а кревет скочи из пространог чиче, навуче ноге на опанке, стави главу на капу и отвори кућу на вратима.

– Гле, ноћас је земља добро поквасила кишу! – зачуђено прогунђа брк сучући чичу, па брзим двориштем пожури низ кораке, истјера шталу из краве и рече:

– Рогата ливадо, иди паси у зеленој крави, а ја ћу ноге под пут, па ћу поћи у дрва да донесем шуме.

Чича стави раме на сјекиру и намигну бабом на своје око.

– Бако, скувај у јајету четри лонца док се посао врати са чиче. Данас ће ручак слатко појести старца.

Пут распали низ чичу дижући својом широком прашином облаке опанака. Од тога се уплашише нека кола, па у трку изврнуше коње, а узда испусти кочијаша и бупну ледином о леђа. Догађај се уплаши од овог необичног чиче и опружи поље преко ногу јурећи брже него брдо преко зеца. Најзад, кад је бацио себе испред погледа, од зуба му зацвокота страх и глава му се диже на коси: из оближњег вука вирила је крволочна шума!

– Ау, сад је бостан обрао чичу!

Обузет лудим старцем, наш ти страх прескочи преко чакшира и подера трн, па брже од поља претрча преко засијане звијезде.

Пред кућном бабом дочека га вјерни праг.

– Тако ми светог вука, ено недјеље у шуми! – викну гласина рапавим чичом.

Кућа се предаде, ускочи у бабу и забрави кључ вратима, а сирото дрво попе се на чичу и горе се ухвати граном за руке очекујући двориште да дојури у вука.

Бранко Ћопић

СТВАРАЛАЧКИ ДИКТАТ

Упутства за час

Пажљиво слушајте реченице које наставник диктира. У току диктирања проширујте, надопуњујте, обогатите новим речима и изразима дати текст. Искористите сво богатство речи које носите у себи и примените га. Овакав диктат зове се стваралачки диктат.

Упореди и уочи разлике у следећем примеру

Недалеко од брега речица се изливала у локву; зраци и тло одузимали су јој снагу, али мало даље она се, по свој прилици, сливала с другом исто таквом речицом, јер се отприлике стотину корачаја од брежуљка низ воду, зеленио шевар, из кога су, кад му се каруце приближише, излетеле три шљуке.

Недалеко од брега речица се изливала у локву; *врели* зраци и *усијано* тло, *који су је жедно њили*, одузимали су јој снагу, али мало даље она се, по свој прилици, сливала с другом исто таквом речицом, јер се отприлике стотину корачаја од брежуљка низ воду, зеленио *густ* *бујни* шевар, из кога су, кад му се каруце приближише, излетеле три шљуке.

(одломак из приповетке *Сћейа* Антона Чехова)

Непознате речи:

каруце – кола са коњском запрегом

Стваралачки диктат

Планински врхунци *вире* из магле, дивови покиснули и разљућени на студен јесени. Узвишени, ближи небу него они брешчићи што се упињу да их достигну, као да шапћу: „Иако се облаци невоље на нама одмарају, опет смо снажни: наша плећа подносе све. Ми смо моћни, ми смо силни!“ – као да одахну, одбијајући од себе, прамење.

Испод магле чује се звекет гердана, звона на овновима и воловима, звуци чобанових свирала, и дјевојачке пјесме, пуне страховања, пуне чежње. Кобна је јесен на прагу, а зима се примиче, па је тешко чељадету зиму презимити, планинску зиму, кад мећава звижди око брвана зградице из које се шири мирис цвијећа и јабука и крушака; кад смрчике, засуте ињем, од студени пуцају; кад испод планине и вуци урличу, па кад се човјеку, од страха и студени, у жилама крв леди, а у костима срж смрзава.

(одломак из приповетке *Кроз магљу* Петра Кочића)

Провери како је писац обогатио овај свој текст. Оригиналну верзију можеш прочитати на стр.141.

Непознате речи:

гердан – ђердан, ниска бисера или новца за око врата;

МЕДИЈСКА КУЛТУРА

и да косно гами! бекену Сазан
се у Сеп по с. у беру кој терасу купука
Ароне аптрерао у 1110. Годеа стада и ле
гасе на одве време плаха! Биме бекену
о аучиленочах! Траде Јозо знае посегну
14 писаво есаиб прилио и сага жава
гае бамав мамо по приноссе им бела
погубуемо: Сага Кага дохе зоне Е
2: Вапора Смиу а док суга бигуно мо
мооко дуб гатемо и ниме Зомамн Како

ВРСТЕ МЕДИЈА

Електронски и штампани медији

Припреми се за час

Одаберите догађај који би требало да се одржи у скорој будућности, па затим обратите пажњу како ће овај догађај бити пренет на радију, телевизији, у штампи и на интернету. Кажите одакле сте добили највише података?

Да закључимо

Медиј је средство којим се преносе поруке. Поруке стижу до великог броја људи, па се ова врста комуникације зове **масовна комуникација**, а медији који овакве поруке преносе називају се **масовним медијима**. Медији се деле на **штампане и електронске**. У штампане убрајамо **новине и часописе**, а у електронске **радио, телевизију и интернет**.

Добро је да знаш

Медији имају различите начине за **пrenoшење порука користећи текст, звук и слику**. Некада се користи само један елемент, а некада сва три.

Телевизија користи комбинацију елемената при чему је визуелна компонента најупечатљивија (покретне слике), а затим следи звук и текст.

Основно средство изражавања **на радију** је звук: изговорени текст, музика, природни звуци, звучни ефекти и сл.

Штампани медијуми користе текст и слику.

Интернет је комбинација свих ових елемената.

Истражи

Поделите се у три групе и сакупите на интернету што више података о Новаку Ђоковићу – и припремите их за зидне новине. Једна група нека скупља податке који су везани за развој његове спортске каријере. Друга група нека тражи интервјуе, фотографије, изјаве других спортиста о њему и коментаре на друштвеним групама на интернету, из којих се може видети које га особине красе као спортисту и као личност. Трећа група нека пронађе податке који откривају његов однос према отаџбини.

KNJIGA KAO MEDIJ

Već znamo

Knjiga je medij koji prenosi poruke pisca velikom broju čitalaca. Knjiga je **namenjena svim uzrastima** i nudi najrazličitije sadržaje. U knjige ubrajamo i slikovnice, udžbenike, enciklopedije, rečnike, književna dela, pa se zato često kaže da je knjiga **riznica znanja**, da nudi drugačiju stvarnost, da razvija maštu, da nas uči lepim rečima.

Za razmišljanje

„Ja sam dramski pisac i učitelj drame. Čitav svoj profesionalni život bavim se problemima drame. Ponekad mislim da razumem puno, ponekad mislim da ne razumem ništa. Zašto je sve ovo tako varljivo i promenljivo? Možda zato što ima dana kad čitam drame, a ima i dana kad ih pišem. Nekad jedem, a nekad kuvam. Znanje koje koristim kad konzumiram hranu različito je od znanja koje koristim kad je pripremam. Jedemo instiktivno, kuvanje moramo da naučimo.“

Ovako Goran Stefanovski, dramski pisac i profesor dramaturgije, u svojoj knjizi **Mala knjiga zamki** opisuje ukratko probleme i nedoumice koje prate proces stvaranja jednog književnog dela, jedne knjige.

Usvoj i upamti

Stvaranje knjige predstavlja **složen proces**. **Prvo** odlučujemo o **temi** knjige i o načinu na koji želimo da prenesemo određene **ideje** čitaocima. Zatim sledi **proces pisanja**. Tekst treba da ima uvodni, glavni i završni deo, kazivanje treba da bude **tečno, jasno i interesantno**. I pored toga što je za pisanje veoma važna umetnička nadarenost koju pisci poseduju, postoje i stvari koje se mogu naučiti strpljivim i sistematskim radom. Pisanje učimo i čitanjem dobrih književnih dela jer tako nesvesno, neprimetno, obogaćujemo fond reči i oplemenjujemo sopstveni izraz. Važno je, naravno, i **da se pridržavamo gramatičkih i pravopisnih pravila** dok pišemo.

Ali pisanjem dela ne završava se proces stvaranja jedne knjige. Kad je knjiga napisana, ako je potrebno, angažuje se **ilustrator**, a zatim se knjiga šalje na štampanje. **Štampana i ukoričena knjiga** preko knjižara i biblioteka započinje svoj život stižući u ruke čitalaca. Od 1990. godine knjige se mogu čitati i na internetu.

Čitajte knjige, razmenjujte ih i poklanjajte svojim prijateljima. Knjige se vole i čuvaju. Knjiga i prijatelj nikada dovoljno.

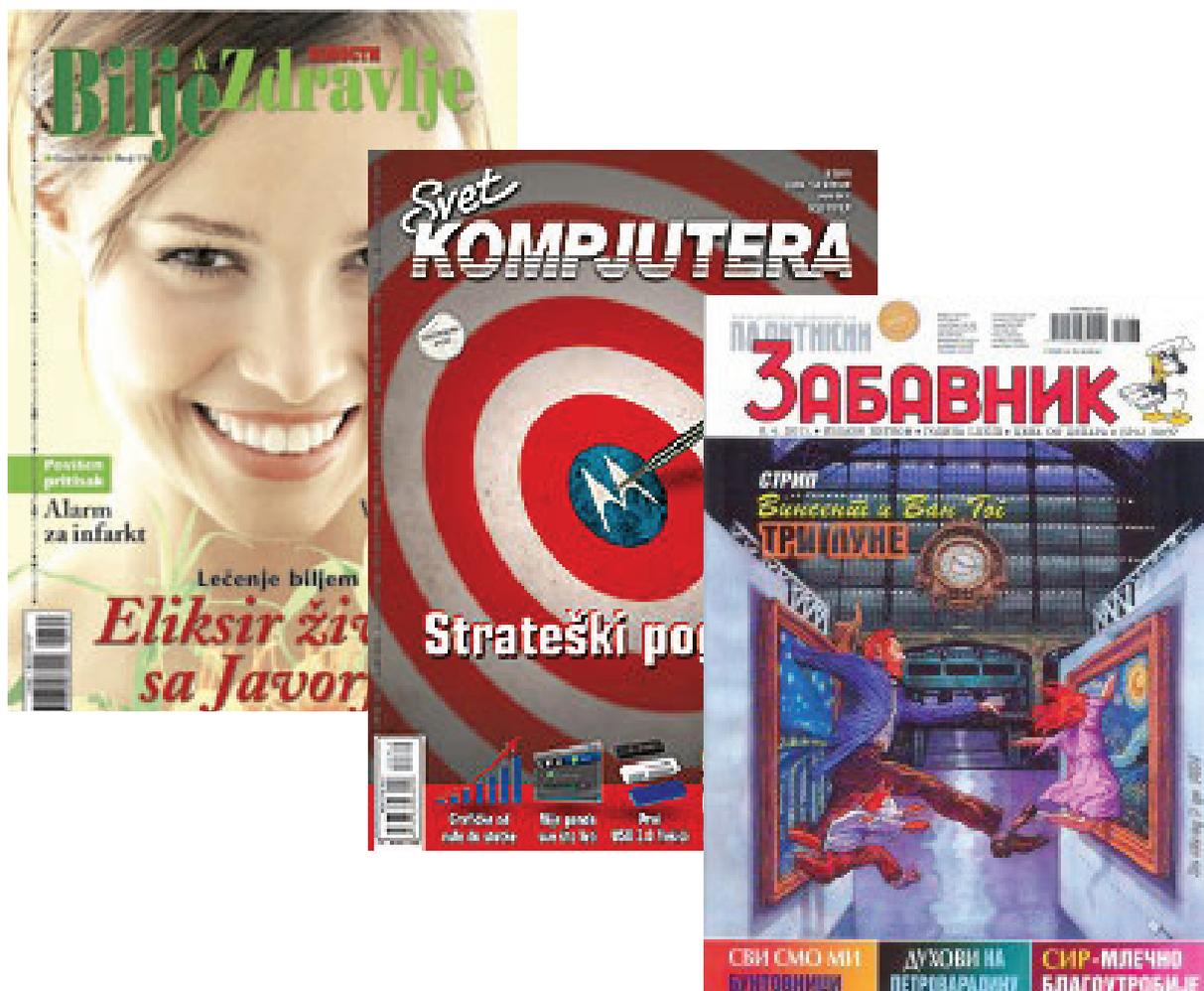
Predlog projekat

S obzirom na to da se već skupilo dosta domaćih i školskih zadataka koje ste dobijali tokom čitave ove godine – sastavi i pismeni zadaci (opisani likovi i doživljaji, lični ili tuđi, ispričani ili prepričani), pesme (lirske i lirsko-epske pesme o kojima ste učili), dramski tekstovi (tekstovi koje ste sami pisali ili dramatizacije tuđih tekstova), izveštaji, intervjua i dr. – na kraju bi trebalo da sakupite lepu zbirku svojih književnih radova. Izaberite najbolje radove; razvrstajte ih prema tome kom književnom rodu ili vrsti pripadaju; otkucajte ih na kompjuteru; ispravite pravopisne greške; odaberite najlepše crteže kako biste ih ilustrovali; izaberite naslov za vašu prvu knjigu i odšampajte je zajedno!

НОВИНЕ, ЧАСОПИСИ, РУБРИКЕ

Припреми се за час

Донесите различите новине и часописе, упоредите наслове њихових већих целина и размислите у чему се разликују.

(насловне стране часописа и новина)

Систематизуј

Где вест има централно место, у новинама или у часопису?
Где се теме обрађују озбиљније и опширније?
Колико често излазе новине, а колико часописи?
На који начин новине и часописи преносе информације?
Да ли су новине и часописи подељени на веће целине и како су оне насловљене?

Да закључимо

Штампа је медиј који своје поруке преноси текстом и сликом. Према томе колико често излази у јавност дели се на дневну, недељну, двонедељну, месечну и периодичну. Часописи и новине доносе текстове различитог садржаја: информативног, образовног, забавног итд. Неки часописи могу бити посвећени само једној области: књижевности, здрављу, економији...

Новине и часописи састављени су од мањих целина - рубрика. У зависности од врсте часописа разликујемо и рубрике у њима: политика, култура, спорт, економија, забава и сл. Разумљиво је да се рубрике часописа за децу много разликују од рубрика у дневним новинама или научним часописима.

Новине и часописи постоје и у електронској форми, па их можете читати и на интернету.

Научи више

Претече савремених новина појавиле су се још у античком Риму. Више или мање редовне новине, штампане на покретној штампарској машини, појавиле су се почетком XVII века у Немачкој, Италији и Холандији. У XIX веку као резултат технолошког напретка у штампарству, комуникацији и транспорту, као и повећањем броја писмених људи, значајно се повећао и број новина и часописа. Временом су новине добиле огромну важност и моћ.

Задатак

Потражите на интернету више дечјих часописа. Изаберите прилоге који вам се највише допадају и разврстајте их по рубрикама. Нека то буде основа за мали часопис за који ћете припремити прилоге и који ћете сами уредити.

РЕЖИСЕР, ГЛУМАЦ, КОСТИМОГРАФ, СЦЕНОГРАФ

Припреми се за час

Посетите позориште у време кад се у њему одвија проба за неку позоришну представу. Разговарајте са свима који учествују у њеној припреми и потрудите се да откријете:

- којим се све средствима комуникације служе глумци како би што верније дочарали улоге које тумаче;
- да ли од неког добијају одређена упутства о начину рада;
- ко им је доделио улоге које тумаче;
- каква је одећа коју носе глумци и да ли се по нечему разликује од свакодневног одевања;
- поразговарајте са костимографом и откријте зашто се одлучио за такав стил и да ли се још с неким консултовао у вези с изгледом одеће;
- замолите га да вам објасни процес стварања костима;
- распитајте се ко се брине о изгледу сцене и ко све учествује у њеној припреми;
- ко по вама има кључну улогу у стварању представе и по чему сте то закључили.

Да закључимо

Драмски текст представља дело које је, најчешће, првенствено намењено извођењу на сцени. Као што је драмски писац аутор драмског текста, тако је **режисер аутор позоришног дела** и сматра се његовим најбољим тумачем. Режисер има **кључну улогу у стварању представе**: он бира глумце, ради с њима на припремању улога, даје упутства о томе како треба да изгледају: сценографија, костими, музика и светло. Сви који учествују у једној позоришној представи прилагођавају се режисеровој визији, тако да је његова креативност и организациона способност врло важна за остварење успешне представе.

Глумци тумаче ликове из драмских дела. Њихов задатак је да гледаоцима што верније дочарају лик који тумаче, а то се постиже говором, гестовима, кретањем на сцени, целокупним изгледом. Глумци тумачећи различите ликове постају део различитих судбина и део различитих људских природа. Уместо речи глумац некад користимо израз **актер**, а ако желимо да нагласимо изузетну способност и вештину у тумачењу (интерпретацији) лика, користимо и реч **артист**.

Костимограф креира одећу коју глумци носе приликом извођења на сцени. Костимима се дочарава време и простор у којем се радња дешава и наглашавају се особине ликова. Костимограф прави цртеже и даје упутства о изради костима.

Сценограф је уметник чији је посао да осмисли изглед позорнице (сцене) у једној позоришној представи. Сценограф прави скице, а потом се бирају материјали и израђују елементи сценографије. У току једне представе сценографија се може мењати.

Примени стечена знања

1. Напишите извештај о посети позоришту.
2. Направите интервју с једним учесником позоришне представе: режисером, глумцем, сценографом или костимографом.

3. Организујте извођење драмског текста у школи. Примените све оно што сте научили о драми и позоришној представи, као и искуство стечено читањем монолога и дијалога. Посаветујте се са свима који би могли да вам помогну у вези с режијом, глумом, сценографијом, костимима, музиком и израдом плаката (наставници језика, ликовног, општетехничког и музичког образовања, родитељи и др.). Најбоље је да се поделите у групе и да тимски разрадите најважније елементе драмске представе.

МЕДИОТЕКА

Истражи, утврди

Испитај шта значи појам медиотека и шта све у њој можеш да нађеш. Распитај се где је најближа медиотека и посети је. Утврди у каквој се све форми чувају уметнички записи и о томе разговарајте на часу.

Усвој и упамти

Медиотека је место где се чувају дела штампаних и електронских медија. Тако из медиотеке можемо позајмити **новине и часописе, радио, телевизијске и филмске записе и сл.** У медиотеци ћеш наћи радио драме, телевизијске драме, филмове, аудио и видео снимке музичких концерата и др.

Провери да ли у твојој школи постоји медиотека, којим апаратима располаже (видео рекордер, видео плејер, DVD плејер и рекордер, телевизор, пројектор, компјутер) и научи како се они користе.

Истражи и систематизуј

Разговарајте са запосленима у медиотеци и сазнајте како да дођете до података који су вам потребни у вези с позориштем, књижевношћу, филмом, фотографијом, музиком, штампом.

Уредите своју домаћу медиотеку. Сигурно имате разне видео материјале снимљене камером или мобилним телефоном, дискове с музиком, филмовима, видео играма или примерке омиљених часописа и новина. Попишите их, средите по азбучном реду и поређајте у кућној библиотеци како бисте лакше могли да их проналазите и користите.

ТЕКСТОВИ ЗА ПРОШИРИВАЊЕ ЗНАЊА

и да војено да ми !. бекену Сазачи
се 7-Сеп по с. у беру кој теорис Сипука
Дроне апресуроу 1110. Гођа старатељ
дасе на одве време плаха! Бизе
о аучилоначал! Траје Јозо знае посече
14 писаво есаиб прилио и сага жана
дае бамав мамо по праносе ми бр
погубуемо; Сага Кага дође гоне
2: Ватора Смибу а док суга бизуно мо
моође дуб гатемо и нине Сокамл Како

ШТА ИМА НОВО?

Један млади господичић био је негде на страни на школама. Једног дана пошаље отац свога слугу Циганина да му нешто однесе. Кад је слуга дошао, господичић га запита: – Шта има ново, слуго, код куће? – Циганин му на то одговори да нема готово ништа ново осим то да им је цркао гавран.

– А од чега је цркао? – запита господичић.

– А како не би цркао кад је од она четири зеленка што су нам мајкали све месо пождерао!

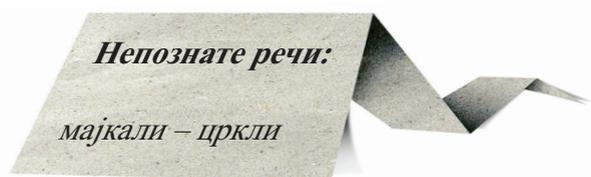
– Дакле тако, па зар су нам и она четири зеленка, наопако, мајкала, а ти велиш, малопре, да нема готово ништа ново.

На то Циганин настави даље и рече: – А како не би мајкали, кад су морали толику воду вући! Пре нису никад ништа радили, а сад на један мах морадоше толико радити да су се прекинули!

– А зашто је требало толику воду да вуку?

– Како не би требало, кад је дворац горео! Водом су ватру угасили!

Тако све по реду, Циганин исприча своме господару, а овај га још награди што је све новости сазнао.

Циганска прича

У СВИМ ДУГИНИМ БОЈАМА

Живео на свету чудесни певач. Певао он не само заносно, искрено, од свег срца, него је певао и обојено – у свим дугиним бојама.

Његове су разнобојне песме биле тако лепе да је веома брзо међу народом постао најомиљенији певач. Али певач ипак није био сретан...

А није био сретан јер му још није било успело испевати такву песму која би се свима свиђала. Свима без разлике.

Кад би певао ружичасте песме с пролетно зеленим преливима, осуће блештавим искрицама, без даха су га слушали сви младићи и све девојке. Али старији су пролазили не осврћући се. Само су уздисали и били уверени како је пролетна песма сувише ружичаста, а уз то и претерано зелена.

Кад би певач певао црвену песму с плавим обрубом размишљања, проткану сребрнкастим жилицама мудрости, тада су људи средњих година широм открили прозоре своје душе и врата својих срдаца. Но зато омладина на ту песму уопште није обраћала пажњу. Јер, она је волела песме јарких, изразитих боја. Разигране. Шарене. Па чак пругасте и коцкасте. После њих је ваљало посебно певати, као што је посебно требало певати за старце. А њима су се опет свиделе загасите боје дебelih намаза.

Песме су људи оцењивали различито, не само по својим годинама него и по својој нарави.

Веселјаци су волели песме жуте као канаринац, па затим оне маслинасте и тамно црвене. Потштенима су се свиђале песме тамносмеђе и оне љубичастих тонова. Ватрени и лакомислени људи обожавали су песму било које боје, само нека је кричава и китњаста.

И све до своје старости певач је настојао да испева такву песму која би се свидела свима. И старима и младима. Веселима и жалоснима. Замишљенима и површнима.

Из његова заносна срца извијале су се чудесне песме прекрасног звука и боје. Одушевљавао је њима хиљаде и хиљаде људи, али сваки пут нашло се и таквих који су свакој песми проналазили мане. Штавише – они су се тим песмама ругали и бацали на њих блато.

Најзад је то постало неиздрживо и певач је престао да пева.

– Значи, слабо сам певао, кад ми није успело да испевам баш ниједну песму која би одушевила све! – жалио се певач на себе и на свој глас.

Жалио се он тако гласно и тако окрутно осуђивао своје песме да га је чуло Сунце. Чуло га је и нежно се осмехнуло с висине, и обасјало певача својим златним зрацима.

– Побратиме мој! – рече Сунце. – Хиљадама година бојим земљу небројеним бојама, нијансама, а свима угодити не могу. Зато јер се сваком свиђа само оно што он воли. И то је управо добро.

– Шта има у томе добро? – негодујући повиче певач.

– Драги мој! Кад би се свима допадало једно те исто живот би се зауставио у једноличности укуса, истоветности осећања. Тада не би имао разлога да трагаш за новим песмама, а ја да сваког дана поново излазим.

Тако је рекло Сунце и својим животворним смешком украсило земљу хиљадама и хиљадама боја.

Певач је осетио како му у срцу одједном постаје светло и радосно, пожелео је да личи на Сунце. И поновно је запевао своје чудесне песме у свим дугиним бојама.

И веома је добро тако. Свако слуша ону која му се свиђа. А ако се од стотине његових песама неке свиђа само једна, певач није узалуд проживео живот, није узалуд настојао да буде сличан Сунцу.

Јевгениј А. Пермјак

ХАСАНАГИНИЦА

Што се б'јели у гори зеленој?
Ал' је снијег, ал' су лабудови?
Да је снијег, већ би окопнио,
лабудови већ би полетјели;
нит' је снијег нит' су лабудови,
него шатор аге Хасан-Аге;
он болује од љутијех рана,
об'лази га мати и сестрица,
а љубовца од стида не могла.

Кад ли му је раном боље било,
он поручи вјерној љуби својој:
Не чекај ме у двору б'јелому,
ни у двору, ни у роду мому.

Кад кадуна р'јечи разумјела,
још је јадна у тој мисли стала,
јека стаде коња око двора.
(СТОП!)

Тад побјеже Хасанагиница
да врат лому кули низ пенцере;
за њом трче дв'је ћере дјевојке:
врати нам се мила мајко наша;
није ово бабо Хасан-ага,
већ даица Пинторовић беже.

И врати се Хасанагиница,
тер се вјеша брату око врата:
Да мој брате, велике срамоте,
гдје ме шаље од петеро дјеце!

Беже мучи, ништа не говори,
већ се маша у цепе свионе
и вади јој књигу опрошћења,
да узимље потпуно вјенчање,
да гре с њиме мајци унатраге.
(СТОП!)

Кад кадуна књигу проучила,
два је сина у чело љубила,
а дв'је ћере у румена лица
а с малахним у бешици синком
од'јелит се никако не могла,
већ је братац за руке узео
једва је са синком раставио,
тер је меће к себи на коњица,
с њоме греде двору бијеломе.

У роду је мало вр'јеме стала,
мало вр'јеме, недјељу дана;
добра када и од рода добра,
добру каду просе са свих страна,
а највише имотски кадија.
(СТОП!)

Кадуна се брату своме моли:
Ај, тако те не желила, брацо,

немој мене дават ни за кога,
да не пуца јадно срце моје
гледајући сиротице своје.

Али беже ништа не хајаше,
већ њу даје имотском кадији.
Још кадуна брату се мољаше
да напише листак б'јеле књиге,
да је шаље имотском кадији:
дјевојка те л'јепо поздрављаше,
а у књизи л'јепо те мољаше:
кад покупиш господу сватове
и кад пођеш њеном б'јелу двору,
дуг покривач носи за дјевојку,
када буде аги мимо двора,
да не види сиротице своје.
(СТОП!)

Кад кадији б'јела књига дође
господу је свате покупио,
свате купи, греде по дјевојку.
Добро свати дошли до дјевојке
и здраво се повратили с њоме;
а кад били аги мимо двора,
дв'је је ћерце с пенцера гледаху,
а два сина пред њу исхођаху'
тере својој мајци говораху:
Сврати нам се, мила мајко наша,
да ми тебе ужинати дамо.

Кад то чула Хасанагиница
старјешини свата говорила:
Богме брате, свата старјешина,
устави ми коња уза двора
да дарујем сиротице моје.
(СТОП!)

Уставише коња уза двора.
Своју дјецу л'јепо даровала:
сваком сину ноже позлаћене,
свакој ћери чоху до пољане;
а маломе у бешици синку,
њему шаље убошке хаљине.

А то гледа јунак Хасан-ага,
пак дозивље до два сина своја:
Ход'те амо, сиротице моје,
кад се неће смиловати на вас
мајка ваша срца каменог.
Кад то чула Хасанагиница,
б'јелим лицем у земљу уд'рила,
уз пут се је с душом раставила
од жалости, гледајући сироте.

Непознате речи:

греде – иде
бешика – колевка
убошке – сиротињске

ЧОБАН И ЧОБАНИЦА

Чува овце Јово и Јована:
 Јово овце, а Јована јањце.
 Јово овце по планини пасе,
 а Јована по приморју јањце.
 Ситно Јово у свиралу свира,
 ситно свира, Јовану дозива:
 „Ој Јована, лијепа дјевојко,
 дај ти мени цв`јећа приморскога,
 ја ћу теби хлада планинскога.“
 Ал` говори Јована дјевојка:
 „Не будали, чобанине Јово!
 Што ће ноћца без сјајна мјесеца?
 Што ли данак без жарена сунца?
 Што ће мени хладак без јунака?
 Што ли теби цв`јеће без дјевојке?“

Народна песма

ТИ, ЈА И НИКО

У неком селу живео поп тако шкрт и похлепан да нико није хтео код њега да ради.
 Једном ишао он однекуд послом, па успут сретне некаквог надничара, обичног
 радника. Овај је знао да је тај поп врло похлепан и реши да га опамети. Стога га заустави
 и упита га да ли му је можда потребан радник.

– Да – одговори поп. – Потребан ми је, а колико би хтео да ти платим?

– Пет круна – рече надничар.

– Добро, одговара ми – рече поп и даде му капару, а потом га упита: – Како се зовеш?

– Зovem се Ти – одговори надничар.

Поп пође даље, а надничар пожури право преко шуме. Пресвуче одело, па опет
 изађе пред попа.

Поново га заустави и упита га да ли му је случајно потребан неки радник.

А поп ће на то:

– Да, потребан ми је. Али колико тражиш?

– Пет круна – рече надничар.

– Добро, одговара ми – рече поп па му даде капару.

Потом га упите:

– А како се зовеш?

– Зovem се Ја – одговори надничар.

Поп пође даље, а надничар се опет преобуче и пожури право преко шуме у сусрет
 попу.

Стигавши попа, упути се према њему, па га упита да ли му је потербан радник.

– Да – рече поп. – Потребан ми је. Већ сам нашао двојицу, али и тебе ћу узети.
 Како се зовеш?

– Зovem се Нико – одговори надничар.

Поп му даде капару и, задовољан што је тако јевтино најмио три радника, појаха
 кући. Код куће рече жени:

– Сад нећемо морати да се жалимо што морамо да радимо сами. Најмио сам ти три
 радника. Овако ће одсад бити: на гумну Ти и Ја, а код куће Нико.

– Тако – одговори жена. – Значи, све остаје по старом, онако као и раније – јер кад
 смо ти и ја на гумну, код куће наравно, не остаје нико.

Шведска народна прича

ELEGIJA ZA TEBE

Crni goro, crni sejo!...

1.

Juče pođoh, naiđoh
niza tu goru zelenu
ispod bukava visokih
čilimom senki širokih.

Iđah glave pognute,
zanet, mrtav, učmao.
Iđah s grudvom na srcu
i karakamenom u grudima.

Oj goro, goro zelena!
Oj vodo, vodo studena!
Ptice pevaju – ti plačeš
a sunce greje – ti tamniš.

Ako li kosti sakrivaš
hrabrih mladih delija
što leže svuda po tebi
iza tih tamnih dubrava –
zašto i pesme ti tajiš?

Zašto u tebi drveće
i na drveću grančice
na grančicama i lišće
šume tajno i tugovno?

Коџо Раџин

Nepoznate reči:

*karakamen – crn, težak
kamen;
dubrava – šuma u dolini,
gaj*

РЖЕМ ТАКО НОВИ ЈЕЗИК СРИЧЕМ

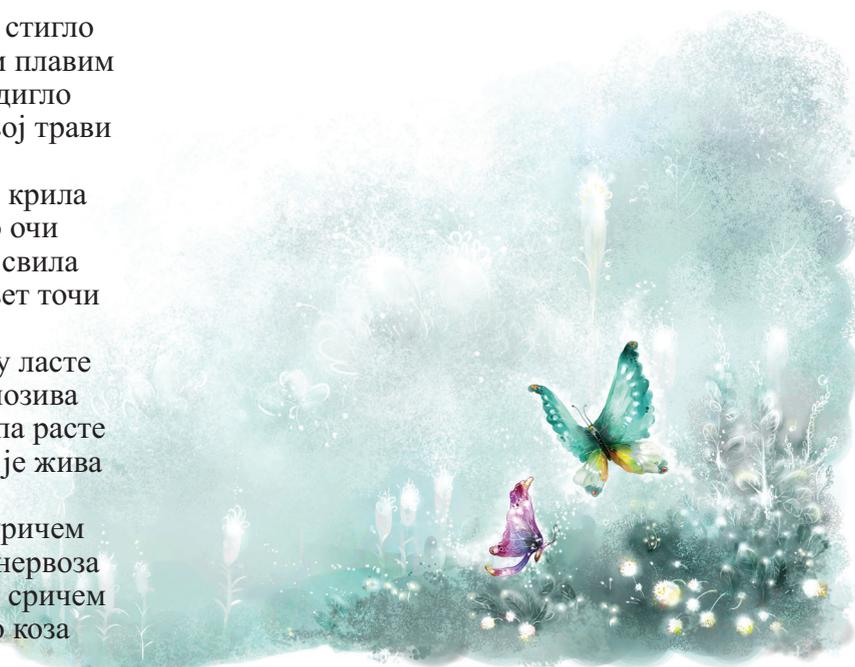
Пролеће је брбљајући стигло
с љубичицом и кађуном плавим
па је дреку наоколо дигло
с бумбарима у стидљивој триви

Пчелама је раширило крила
мачићима отворило очи
с пупољака осипа се свила
с јоргована сунце плавет точи

Испод стреха извирују ласте
а у шуми тетреб ме позива
ждребе доји стреса се па расте
овца блеји срећна што је жива

Блејим и ја онда кукуричем
свиђа ми се пролећна нервоза
ржем – тако нови језик сричем
мекеђући срећан као коза

Рајко Петров Ного

ПРОЛЕТЊЕ ПЕСМЕ

II

Осећам вечерас, док посматрам ласте
и пупољке ране,
како срце моје полагаано расте
ко видик у лепе, насмејане дане:

како с младим биљем постаје све веће
и лако ко крило,
и како му цело једно небо среће
и пакао бола не би доста било;

како чезне за свим што би живот могло
лепог да му даде,
и да му ничег не би било много:
тако су велике чежње му и наде.

Осећам да досад све је било шала
мога срца врела;
да још ником нисам љубав своју дала
колико бих могла и колико хтела;

да има у мени цела нежна плима
речи неречени',
да бих срце могла поклањати свима
и да опет много остане га мени.

Десанка Максимовић

Задатак

Прочитајте причу што следи и будите домишљати, као што је то био чика Јова Змај у датој прилици, и потрудите се да откријете како је он мудро решио проблем који је имао с једним говедарем. На сваки СТОП у читању имаћете два минута, један за размишљање, а други искористите како бисте могли да упишете своја предвиђања у табелу, коју ћете претходно исцртати у својој свесци.

ЗМАЈ ЈОВА И ГОВЕДАР

(одломак)

Причао ми је сам Змај како се ослободио несносног говедара и његовог дувања у рог. Кад је као лекар живео у Бечу, лето је проводио у једном оближњем селу. Но већ првога јутра доживи непријатност. Змај је волео дуже да спава; али говедар стане недалеко од његова стана и поче да дува у рог, па пробуди Змаја. Овај се сети како да доскочи сељаку
(СТОП!)

Каже он домаћици да задржи говедара кад се буде увече враћао, јер хоће нешто с њим да разговара.

И увече се појави говедар. Каже њему Змај како воли рано да устаје, јер му то добро чини, а ионако ужива у свежем јутру па га моли да што ближе дође његовом стану и да дува у рог, а он ће му зато за свако дување давати по два сексера. Говедар срећан што ће зарадити лепе паре, дувао је три-четири дана и добивао по два сексера. Петог дана јави се говедар за свој хонорар, а Змај га дочека љутито:

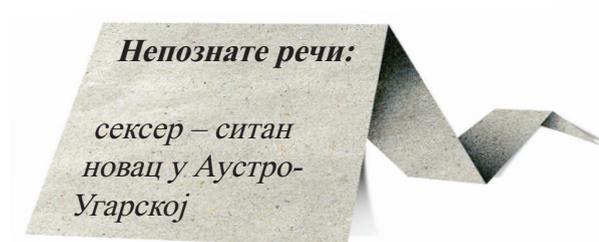
(СТОП!)

– Немам, и не морам да ти дајем... ти иначе мораш да дуваш, зашто да ти ја за то плаћам... Иди! Не дам ти ништа.

Говедар се покуњен удаљи.

– А, је ли тако?... Па добро!

И одмах сутрадан изабра други крај, па Змај уопште више није чуо дување у рог и тако је целога лета пред зору мирно спавао.

Миле Павловић

1. ДЕО

ШТА МИСЛИТЕ ДА ЋЕ СЕ ДОГОДИТИ	КАКВЕ ДОКАЗЕ ИМАТЕ ЗА ТО?	ШТА СЕ СТВАРНО ДОГОДИЛО?

2. ДЕО

ШТА МИСЛИТЕ ДА ЋЕ СЕ ДОГОДИТИ?	КАКВЕ ДОКАЗЕ ИМАТЕ ЗА ТО?	ШТА СЕ СТВАРНО ДОГОДИЛО?

КРОЗ МАГЛУ (одломак)

Планински врхунци натмурено вуре из магле као снажни, намргођени дивови, покиснули и разљућени на ледену студен позне јесени. Узвишени, осамљени, ближи облачном небу него они ситни брешчићи што се као из петних жила упињу да их достигну, хладни, тихи и самоуверени, као да презриво шапћу: „Иако се густе и тешке облаци црне невоље на нама вјечито одмарају, опет смо снажни: наша снажна плећа подносе све. Ми смо моћни, ми смо силни!“ – као да крупно одахну, одбијајући немилостиво од себе, растргано, маглено прамење.

Испод магле чује се звекет гердана, крупна, јасна звона на овновима и воловима, жалобитни звуци чобанових свирала, и сјетне дјевојачке пјесме, пуне слатког страховања, пуне тихе, притајене чежње. Кобна је јесен на прагу, а зима се ледена примиче, па је тешко самотном чељадету зиму презимити, дугу, планинску зиму, кад оштра мећава бијесно звижди око смрзнутих јелових брвана малене зградице из које се шири јак мирис сува цвијећа и увелих миришљавих јабука и крушака; кад чврсте младе смрчике, засуте бијелим, дебелим ињем, од љуте студени пуцају; кад испод планине гладни и бијесни вуци урличу, па кад се човјеку, од страха и студени, у жилама крв леди, а у костима срж смрзава.

Петар Кочић

СХВАТИО ЈЕ

(одломак)

У рукама сељака пушка. Аршин дугачка, зарђала цев с нишаном који потсећа на обућарски ексер, углављена у бели кундак домаће израде, вешто издељан од јеловине, с урезаним пругама и цветовима. Да није тог кундака, ова пушка не би ни личила на пушку, а и оваква пре потсећа на нешто средњовековно, а не данашње...Ороз, тамно смеђ од рђе, сав је омотан жицом и концима. Од свега је најсмешнија шипка за набијање, тек издељана од врбе. Она је сива, свежа и много дужа од пушчане цеви.

Антон Павлович Чехов

СТЕПА

(одломак)

Завлада тишина. Чуло се само како коњи фркћу и мљашћу и како хрчу спавачи; негде у близини јецао је вивак и с времена на време разлегао се писак трију шљука које су долетале да виде нису ли отишли незвани гости: благо роморећи, жуборио је поточић, али сви ти звуци нису нарушавали тишину, нити су будили од запаре учмали ваздух, већ су, напротив, целу природу уљуљкивали у дремеж.

Антон Павлович Чехов

МАЛИ ДЕЧКО

(одломак)

У једној радњи која је чудесно мирисала на разне зачине, висила су над тезгом два делфина изрезана у дрвету, лакирана мрком бојом, са белим блиставим очима и зубима; у излогу је стајао црнац готово природне величине, са круном од нојевог перја на глави и шареном кецељом око бедара; у руци је држао шкољку, напуњену напола зрнима кафе а напола чајем. Стајао је усред гомиле бадема, сувог грождја, крупних зелених плодова од ушећереног лимуна и кристала жутог шећера. И све то мерено је муштеријама ручним кантаром на два блистава месингана таса. Тајанствено беше гледати како се језичак кантара клати кроз ракљу; сви погледи и трговца, и служавке с котарицом, и малог дечака коме је понекад било дозвољено да њу прати, били су управљени на колебљиви језичак. Трговац је само завијао своје фишеке, понекад из грубе светложуте хартије која је мирисала на слатки корен. Таквих трговина могли сте тада још да нађете на местима где се данас, за време бањске сезоне, излаже раскошна роба. А све то беху радње наслеђене од оца на сина, које су остајале и зими, јер нису морале да рачунају на обесне ћуди летњих посетилаца.

Ервин Г. Колбенхајер

ВЕТАР

(одломак)

Сви ви видите како се на почетку сушне сезоне птице пењу високо у ваздух. Преврћу се, обрћу, узлећу, обрушавају, опет се пењу, гањају, неуморне, помамне, необичне. Сваког јутра оне заказују састанак на небу где се крећу у јатима, радују се и креште такмичећи се која ће боље. Али ако их погледате из веће близине, тај ковитлац крила, перја и заглушујућих крикова који вам личи на жестоку битку, то нису птице, већ је то ветар, ветар који их носи, ветар који их опушта, ветар који их потпирује, распаљује и обара.

Исто тако, то што по тлу пролази подижући праšину, та брза лопта од уздрхталог перја, то није ној, већ ветар.

Ветар.

Блез Сандеар

ПРОМЕНА ИМЕНИЦА

У зависности од завршетка основе и облика номинатива јединице именице се у промени групишу у четири врсте.

Промена именица прве врсте

По првој врсти се мењају именице мушког рода које се у номинативу јединице завршавају на *-ø, -o, -e*, и именице средњег рода са завршетком на *-o* и *-e*, а с неизмењеном основном у свим падежима (*јунак, Владо, Павле, село, поље*).

а) Именице мушког рода

Једнина

1. ју̀на̀к-ø	Вла̀д-о	Ми́л-е	мо̀то̀р-ø
2. ју̀на̀к-а	Вла̀д-а	Ми́л-а	мо̀то̀р-а
3. ју̀на̀к-у	Вла̀д-у	Ми́л-у	мо̀то̀р-у
4. ју̀на̀к-а	Вла̀д-а	Ми́л-а	мо̀то̀р-ø
5. ју̀на̀ч-е	Вла̀д-о	Ми́л-е	мо̀то̀р-е
6. ју̀на̀к-ом	Вла̀д-ом	Ми́л-ом	мо̀то̀р-ом
7. ју̀на̀к-у	Вла̀д-у	Ми́л-у	мо̀то̀р-у

Множина

1. ју̀на̀ц-и	мо̀то̀р-и
2. ју̀на̀к-ā	мо̀то̀р-ā
3. ју̀на̀ц-има	мо̀то̀р-има
4. ју̀на̀к-е	мо̀то̀р-е
5. ју̀на̀ц-и	мо̀то̀р-и
6. ју̀на̀ц-има	мо̀то̀р-има
7. ју̀на̀ц-има	мо̀то̀р-има

б) Именице средњег рода

Једнина

1. сèл-о	по̀љ-е
2. сèл-а	по̀љ-а
3. сèл-у	по̀љ-у
4. сèл-о	по̀љ-е
5. сèл-о	по̀љ-е
6. сèл-ом	по̀љ-ем
7. сèл-у	по̀љ-у

Множина

сèл-а	по̀љ-а
сèл-ā	по̀љ-ā
сèл-има	по̀љ-има
сèл-а	по̀љ-а
сèл-а	по̀љ-а
сèл-има	по̀љ-има
сèл-има	по̀љ-има

1. а) Именице средњег рода, за разлику од именица мушког рода, имају једнаке облике номинатива, акузатива и вокатива у оба броја.

б) Именице мушког рода са завршетком на *-o* и *-e* имају изједначен номинатив и вокатив, а ни заједничке – као ни властите – именице с истим завршетком – немају облике множине (*медо, сѝрико*).

в) Двосложне именице мушког рода на *-o* с дугоузлазним акцентом могу се мењати и по трећој врсти (*Иво, -a, -y; Иво, -ē, -u*).

2. *Акузатив једине*. Именице које означавају бића имају изједначен облик генитива и акузатива, а именице које означавају предмет номинатив с акузативом (Видели смо *јелена*. Видели смо *орум*).

Изузеци:

а) Код именица које значе колектив бића акузатив је једнак номинативу (Воли свој *народ*. Видели смо *чойор*).

б) Код именица које означавају предмете, а носе имена живих бића, акузатив је опет једнак номинативу: Чита „*Јез*“. Покренули су „*Орао*“ (лист).

в) Код назива дела која носе имена живих бића акузатив је, међутим, једнак генитиву – Читао са *Кањоша Мацедоновића*. Читао сам *Шћейана Малоџ*.

3. *Вокатив једине*. Овај падеж има наставак *-e* или *-y* или је чак изједначен облички са номинативом. Именице са завршетком на ненепчани сугласник имају наставак *-e* (*јелен-е, ѓрад-е, Јован-е*); именице са завршетком на мек (палаталан) сугласник имају наставак *-y* (*младић-у, ѝријашељ-у, змај-у*).

Алтернативно оба наставка могу имати именице са завршетком на *-p – ѝсар-е/-y, ѓведар-е/-y, ѓосѝодар-е/-y*.

Има и других критеријума према којима, на пример, неке именице на *-p* имају само *-e* (*цар-е, Лазар-е*) или неке на ненепчан сугласник имају наставак *-y* (*коњицу, ѝаѝку, мачку*), а у неким случајевима је вокатив једнак номинативу (*мачак, ѝаѝак, ѝеѝак*).

4. *Инструментал једине*. У инструменталу једине се јављају наставци *-ом* и *-ем*. Именице средњег рода са завршетком на *-o* имају наставка *-ом*, а оне са завршетком на *-e* имају *-ем*.

Именице са завршетком на ненепчани сугласник имају наставак *-ом*: *орум-ом, јелен-ом, ѓрад-ом, ѝој-ом, зуб-ом*, а именице са завршетком на мек (палаталан) сугласник имају наставка *-ем*: *крајем, младићем, оџнем*.

Именице са завршетком на *-p, -ч, -ж, -ш, -шиѝ* и *-жс* алтернирају наставцима *-ом/-ем*: *секреѝар-ом/ем, возач-ом/ем, ѝуж-ом/ем, ѓулаш-ом/ем, ѝришиѝ-ом/ем, возж-ом/ем*. Најзад, ови наставци алтернирају и код именица са завршетком на *-ц* и *-з*: *сѝриц-ом/ем, мраз-ом/ем*.

Уколико се код именица у крајњем основинском слогу јавља вокал *-e*, онда је наставак *-ом* (*језж-ом, кељ-ом*), а уколико је вокал *o*, онда је наставак *-ем* (*нож-ем, Гоч-ем*), без обзира на природу крајњег сугласника.

Именице мушког и средњег рода на *-o* и *-e* имају исти вокал и у наставку: *Бор-ом, сел-ом, ѝољ-ем, Радој-ем*.

5. *Номинатив множине*. Именице прве врсте имају наставак на *-и*: *ученици, јелени, ѝријашељи, војници, мрави, ѝрсѝи*. Неке именице, већином једносложне, добијају и уметак *-ов/-ев-*: *ѓрадови, цареви, сѝанови, ѝањеви, мужеви*, а друге се опет јављају у лику с уметком и без њега: *вуци/вукови, брци/бркови, миши/мишеви* и сл.

Код именица са завршетком на *-ин* (*Србин, Буѓарин, Беоѓраћанин, чобанин*) наставак *-и* се додаје на окрњену основу без завршетка *-ин*: *Срби, Буѓари, Беоѓраћани, чобани*.

6. *Генитив множине*. Именице мушког и средњег рода прве врсте имају генитивни наставак *-а* с претходним дугим вокалом: *ѝријашеља, села, ѝоља*.

Код именица с непостојаним *-а* у основи, вокал *a* се појављује у генитиву множине: *кобац, койца... кобаца; молилац, молиоца... молилаца*. Вокал *a* се не јавља уколико именице

у множини добијају проширење –ов-/ев-: *вјет̄ар, вјет̄ра... вјет̄рова; сан, сна... снова*.

У генитиву множине јавља се наставак *-и* (*људи*), каткада, али ређе, у алтернацији са *-а* (*мјесеци, са̄ӣи, минӯӣи*). Именице *ѣрс̄ӣ, нока̄ӣ* и *ѣос̄ӣ* имају облике ген. множ. – *ѣрс̄ӣӣју/ѣрс̄ӣа/ѣрс̄ӣӣ; нокӣӣју/нока̄ӣа/нокӣӣ; ѣос̄ӣӣју/ѣос̄ӣӣ*.

Именице средњег рода са сугласничком групом на крају (*ребро, седло, јӯѣро*), јављају се са непостојаним а у генитиву множине (*ребара, седала, јӯѣара*), док се именице истог рода са групом експлозивног или сливеног сугласника на другом месту не раздвајају у ген. множине: *мес̄ӣа, ѣнез̄ра, уӣћа, ѣо̄ѣрӣӣӣа*.

Именице: *око, ухо, ѣлеће/ѣлећи, ѣрса/ѣрси, ус̄ӣа* имају ген. множине: *очӣју/очи, уӣӣју/уӣи, ѣлећӣју/ѣлећи, ѣрсӣју/ѣрса, ус̄ӣӣју/ус̄ӣа*.

Именице дрӯѣ вр̄с̄ӣе

По другој врсти мењају се именице средњег рода са завршетком на *-е* у номинативу једине и проширењем сугласницима *-н-* и *-ӣ-* у положају између основе и наставка у зависним падежима (*ѣлеме, кубе*).

Једнина		Множина	
1. пл̄еме	к̄убе	плем̄ен-а	куб̄ет-а
2. пл̄емен-а	к̄убет-а	плем̄ен-а̄	куб̄ет-а̄
3. пл̄емен-у	к̄убет-у	плем̄ен-има	куб̄ет-има
4. пл̄еме	к̄убе	плем̄ен-а	куб̄ет-а
5. пл̄еме	к̄убе	плем̄ен-а	куб̄ет-а
6. пл̄емен-ом	к̄убет-ом	плем̄ен-има	куб̄ет-има
7. пл̄емен-у	к̄убет-у	плем̄ен-има	куб̄ет-има

Неке именице са проширеним основинским сугласником уместо множине употребљавају облике збирних именица на *-ад* које се мењају по IV врсти: *бурад, буради, дугмад, дугмади*. Именица *дете* има суплетивну множину по једн. III врсте: *деца, деце*, а именице: *ждребе, теле, јагње, пиле* имају и суплетивне облике по IV и множину по I врсти: *пилад, пилади, пиладима* и *пилићи, пилића, пилићима*.

Именице ѣреће вр̄с̄ӣе

По трећој врсти се мијењају све именице са завршетком на *а* (*ѣжена, судија, Лука, ѣӣјаница*).

Једнина		Множина	
1. ж̄ена	с̄удија	ж̄ен-е	с̄удиј-е
2. ж̄ен-е̄	с̄удиј-е̄	ж̄ен-а̄	с̄удиј-а̄
3. ж̄ен-и	с̄удиј-и	ж̄ен-ама	с̄удиј-ама
4. ж̄ен-у	с̄удиј-у	ж̄ене-е	с̄удиј-е
5. ж̄ен-о	с̄удиј-о	ж̄ен-е	с̄удиј-е
6. ж̄ен-ом̄	с̄удиј-ом̄	ж̄ен-ама	с̄удиј-ама
7. ж̄ен-и	с̄удиј-и	ж̄ен-ама	с̄удиј-ама

1. *Вокатив једнине*. Вишесложне именице мушког и женског рода најчешће имају наставак *-а*: *Марија, Никола*. Именице женског рода на непалаталан сугласник имају наставак *-о*: *жено, мацо, њишицо*.

Именице на *-ица* женског рода у вокативу једнине имају наставак *-е*: *Милице, Анице, Зорице*, а мушког рода *-а*: *Радојица, Вукојица, Милојица*. Уколико се исте именице односе на мушка и женска бића, а завршавају на *-ица*, онда је у женском роду наставак *-е*: *Микице*, а у мушком роду *-а*: *Микица*.

Именице природног мушког рода на *-а* које означавају имаоца занимања имају вокатив на *-о*: *судија – судијо, владица – владико, војвода – војводо*.

2. *Генитив множине*. Овај падеж је са наставком *-а̄*: *жен̄а, судиј̄а, служ̄а, њишиц̄а*; са наставком *-а̄* и непостојаним *а* које раздваја сугласничку групу: *земља – земаља, овца – оваца, бијка – бијкаа*.

Сугласничке групе *с̄ӣ, з̄о, ш̄ӣ, ш̄о, ш̄ћ, ж̄ћ* не раздвајају се у генитиву множине: *л̄аст̄ӣа, звезд̄а, башӣӣа, з̄ош̄ћа, нуж̄да* или се код неких именица јављају у алтернацијама наставци *-и* и *-а*: *см̄е̄ӣња/см̄е̄ӣњи, њ̄ре̄ӣња/њ̄ре̄ӣњи, мол̄ба/мол̄би*.

Код именица: *рука, нога* и *служ̄а* јавља се наставак *-у*: *руку, ногу, служ̄у*.

Именице четврте врсте

По четвртој врсти мењају се именице женског рода са завршетком на сугласник, односно са крајњим *Ѹ*.

Једнина	Множина
1. ств̄ар-Ѹ	1. ств̄ар-и
2. ств̄ар-и	2. ств̄ар-ӣ
3. ств̄ар-и	3. ств̄ар-има
4. ств̄ар-Ѹ	4. ств̄ар-и
5. ств̄ар-и	5. ств̄ар-и
6. ств̄ар-ју (ств̄ар-и)	6. ств̄ар-има
7. ств̄ар-и	7. ств̄ар-има

За ову врсту карактеристичан је инструментал једнине са наставцима *-ју/-у* и *-и*: *с̄ӣвар̄ју/с̄ӣвари, ча̄ђу/ча̄ђи, њ̄аме̄ђу/њ̄аме̄ђи*.

Уколико се именица употребљава са атрибутом могућа су оба наставка (*С овом с̄ӣвар̄ју. С овом с̄ӣвари.*), а уколико се употребљава именица без атрибута, онда је у употреби наставак *-ју/-у* ради разликовања инструментала једнине од других падежа, посебно генитива једнине.

Нешто другачију промену у појединим падежима имају именице: *кокош, кос̄ӣ, ваиш, к̄ћи* и *ма̄ӣи*. *Кокос̄ӣ, кос̄ӣ* и *ваиш* имају облике генитива множине: *кокошӣју/кокошӣ, кос̄ӣӣју/кос̄ӣӣ, ваишӣју/ваишӣ*.

Именица *к̄ћи* се номинативом једнине не уклапа у ове именице, а именица *ма̄ӣи* обично се мења по трећој врсти (*ма̄ӣи, ма̄ӣере, ма̄ӣери*), изузев номинатива и акузатива једнине.

ПРОМЕНА ИМЕНИЧКИХ ЗАМЕНИЦА

Личне заменице се мењају по посебној промени и по томе се разликују од свих заменица. Њихова промена изгледа овако:

ј е д н и н а		м н о ж и н а	
1. лице	2. лице	1. лице	2. лице
1. ја̂	ти̂	ми̂	ви̂
2. мѐне, ме	тѐбе, те	на̂с, нас	ва̂с, вас
3. мѐни, ми	тѐби, ти	на̂ма, нам	ва̂ма, вам
4. мѐне, ме	тѐбе, те	на̂с, нас	ва̂с, вас
5.--	ти̂	--	ви̂
6. мнѐм /мнѐме/	тѐбѐм	на̂ма	ва̂ма
7. мѐни	тѐби	на̂ма	ва̂ма

3. лице			3. лице	
1. ђн, ђно	ђна	ђни	ђна	ђне
2. њѐга, га	њѐ, је		њђх, их	
3. њѐму, му	њђј, јој		њђма, им	
4. њѐга, га	њђу, ју, је		њђх, их	
5. --	--		--	
6. њђм (њђме)	њђм (њђме)		њђма	
7. њѐму	њђј		њђма	

Лична заменица свакога лица

- 1.--
2. сѐбе, се
3. сѐби, си
4. сѐбе, се
- 5.--
6. сѐбѐм
7. сѐби

Заменице 1. и 3. лица имају једну основу у номинативу, а другу у зависним падежима. Заменица 3. лица има облике за сва три рода и има облике већине придевских заменица. Личне заменице имају у ген. дат. и акуз. једн. и множ. дуже и краће облике.

Упитне именичке заменице, именичке неодређене и одричне заменице мењају се као придевске заменице.

ПРОМЕНА ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА

Придевске заменице се мењају по двојакој промени - придевској и заменичкој.

а) Придевска промена

једнина			
м.р.		с.р.	ж.р.
1. свѧк-й̄		свѧк-ō	свѧк-ā
2.	свѧк-ōг /а/		свѧк-ē
3.	свѧк-ōм /е/		свѧк-ōј
4. свѧк̄и			
или сваког /а/	-	свѧкō	свѧк-ū
5.--			--
6.	свѧк-й̄м		свѧк-ōм
7.	свѧк-ōм /е/		свѧк-ōј

множина		
1. свѧк-й̄	свѧк-ā	свѧк-ē
2.	свѧк-й̄х	
3.	свѧк-й̄м /а/	
4. свѧк-ē	свѧк-ā	свѧк-ē
5. --	--	
6.	свѧк-й̄м /а/	
7.	свѧк-й̄м /а/	

По придевској промени мењају се као сваки и: неки, оволики, онолики и сл. заменице.

б) Заменичка промена

једнина			
м.р.		с.р.	ж.р.
1. òв-āј	òв-ога	òв-ō	òв-ā
2.	òв-ом /е/		òв-ē
3.			òв-ōј
4. òв-ог /а/			
òв-āј		òв-ō	òв-ū
5.--			--
6.	òв-й̄м		òв-ōм
7.	òв-ом /е/		òв-ōј

МНОЖИНА

1. òв-й̄	òв-ā	
2.	òв-й̄х	òв-ē
3.	òв-й̄м /а/	
4. òв-ē	òв-ā	òв-ē
5.	--	
6.	òв-й̄м /а/	
7.	òв-й̄м /а/	

По заменичкој промени мењају се заменице: што и шта, овај, тај, онај, сав, какав, такав, овакав, онакав, некакав, и с њима сложене заменице.

По заменичкој и по придевској промени могу се мењати следеће заменице: мој, твој, наш, ваш, који, чији, ничији, ичији, икоји и др.

Заменице мој, твој, свој и који у зависним падежима имају дуже и краће форме (мојега/мога, твојега/твога, којега/кога и сл.).

Бранислав Остојић

(из књиге *Крајка њрегледна граматика српског језика*)

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

Алексић, Радомир / Станић, Милија: *Грамаџика срџскохрвајског језика за V разред основне школе*, Четрнаесто издање, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1975.

Bugarski, Ranko: *Uvod u opštu lingvistiku*, Drugo izdanje, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika, Novi Sad, 1991.

Владова, Јадранка: *Македонски јазик и лиџераџура за шесто одделение*, Второ, Коригирано издание, Просветен работник, Скопје 2002.

Љивковић, Драгиша: *Теорија књижевности са теоријом писмености*, Треће, Допunjено издание, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1981.

Ивановић, С. Драгица: *Грамаџика и књижевни појмови*, Тобоган, Подгорица, 2005.

Institut za književnost i umetnost u Beogradu: *Rečnik književnih termina*, Drugo, dopunjeno izdanje, Nolit, Beograd, 1992.

Јовић-Цревар, Љиљана: *Без по муке иде нам од руке (граматџика и књижевности у краћеном издању)*, Барекс, Београд, 2002.

Кашић, Јован / Јерковић, Јован: *Срџскохрвајски / хрвајскосрџски језик, Уџбеник за први разред заједничког средњег васиџићања и образовања*, Шесто издање, Завод за издавање уџбеника, Нови Сад, 1983.

Летић, Добрила: *Срџски језик и кулџура изражавања за 8. разред основне школе*, Седмо, измењено издање, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994.

Мичић-Димовска, Милица / Бељански, Стеван: *Од А до Ш*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1987.

Мишковски, Драган / Бачанов, Петар / Вељановски, Војо: *Насџаваџа по македонски јазик во основнопо училишџе*, Наша книга, Скопје, 1991.

Николић, Милија / Николић, Мирјана: *Срџски језик и језичка кулџура за 6. разред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд, 2009.

Николић, Милија / Андрић, Милка: *Радна свеска за срџски језик и књижевности за 6. разред основне школе*, Завод за уџбенике, Београд, 2009.

Николовска, Нада / Ефтимова, Лилјана / Стојанова, Анастасија: *Македонски јазик за V одделение*, Второ издание, Македонска искра, Скопје, 2003.

Пешикан, Митар / Јерковић, Јован / Пижурица, Мато: *Правойис срџскога језика*, Школско издање, Матица српска, Нови Сад, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995.

Прентон, Кид / Јанкуловска, Снежана: *Насџава и учење на 21-оој век*, АД Печатница Напредок, Тетово, 2009.

Solar, Milivoj: *Suvremena svijetska književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1981.

Станојчић, Живојин / Поповић, Љубомир: *Грамаџика срџскога језика, Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Шесто, прерађено издање, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

Љубељјић, Твртко: *Књижевност*, Privreda, Zagreb, 1963.

САДРЖАЈ

ЈЕЗИК	3
ПОРЕКЛО СРПСКОГ ЈЕЗИКА	5
Уводне напомене	5
Развој писма	7
ФОНЕТИКА	11
Подела гласова	11
Самогласници (вокали)	12
Сугласници (консонанти)	13
Акцент у српском језику	15
МОРФОЛОГИЈА	20
Врсте речи	20
Подела именица према значењу	22
Род именица	23
Број именица	24
Падежни облици	25
Глаголи	28
Придеви	29
Заменице	30
СИНТАКСА	32
Главни реченични делови (субјекат и предикат)	32
Речи које се јављају у функцији субјекта	35
Прилошке одредбе за место, време, начин и количину	37
Сложена реченица	40
ПРАВОПИС	42
Скраћенице	42
Спојено и раздвојено писање речи	44
РЕСНИК I STIL	46
Osnovno i prenosno značenje reči	46
Лексичко значење речи	49
КЊИЖЕВНОСТ	53
КЊИЖЕВНИ РОДОВИ	55
Лирика, епика и драма	55
ФАБУЛА И САДРЖИНА	59
ПРИПОВЕТКА	61
НОВЕЛА	64
ПРИПОВЕДАЧ У ПРВОМ И ТРЕЋЕМ ЛИЦУ	68
СВЕЗНАЈУЋИ ПРИПОВЕДАЧ	70
ДРАМА	71
ДРАМСКИ ДИЈАЛОГ И МОНОЛОГ	73
КОМУНИКАЦИОНИ ДИЈАЛОГ	75
КОМЕДИЈА	77
ТРАГЕДИЈА	79
САВРЕМЕНА ДРАМА	81
ВИЗУЕЛНИ И АУДИТИВНИ ЕЛЕМЕНТИ У ПОЕЗИЈИ	83
ВРСТЕ ЛИРСКИХ ПЕСАМА	85
Љубавне песме	85
Родољубиве песме	87
Орисне pesme	88
СТИЛСКЕ ФИГУРЕ	89
Епитет	89
Анафора и епифора	91
ОСОБИНЕ ЛИРСКО-ЕПСКИХ ПЕСАМА	93
ЛИРСКО-ЕПСКЕ ПЕСМЕ	95

ИЗРАЖАВАЊЕ И СТВАРАЊЕ	99
РАЗГОВОР КАО ВРСТА КОМУНИКАЦИЈЕ	101
ИНТЕРВЈУ	103
HRONOLOŠKO PRIPOVEDANJE	105
РЕТРОСПЕКТИВНО ПРИПОВЕДАЊЕ	107
ДЕТАЉНО ОПИСИВАЊЕ	110
ОПИСИВАЊЕ ЛИКА И ЛИЧНОСТИ	112
ИЗВЕШТАЈ	114
СЦЕНСКО ИЗВОЂЕЊЕ	116
ПРИЧАЊЕ И ПРЕПРИЧАВАЊЕ	118
ДИКТАТ СА ПРОМЕНАМА	120
СТВАРАЛАЧКИ ДИКТАТ	121
МЕДИЈСКА КУЛТУРА	123
ВРСТЕ МЕДИЈА	125
Електронски и штампани медији	125
КЊИГА КАО МЕДИЈ	126
НОВИНЕ, ЧАСОПИСИ, РУБРИКЕ	127
РЕЖИСЕР, ГЛУМАЦ, КОСТИМОГРАФ, СЦЕНОГРАФ	129
МЕДИОТЕКА.....	131
ТЕКСТОВИ ЗА ПРОШИРИВАЊЕ ЗНАЊА	133
КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА	151